

Aquestes rendes²⁷ consistien en: un censal de cinc-cents cinc sous i vuit diners que el rei rebia de les carnisseries de Barcelona, les rendes de diversos masos, terres i d'altres possessions de la vila de Terrassa i el seu terme. Igualment, les rendes i possessions de Piera, a més d'altres drets que li corresponien a la mateixa vila com tasques i braçatges, i els drets que també posseïa el monarca sobre una part del Molí d'En Carbonell, emplaçat al Rec Comtal barceloní. Totes aquestes rendes van passar a l'abadessa i a la comunitat de Pedralbes en aquell moment, juntament amb la propietat del mateix monestir i les terres que li pertanyien i que, antigament, havien estat del mas Pedralbes, a més d'altres béns que s'hi havien anat afegint. Aquest conjunt de possessions i rendes estaven exemptes de prestacions al rei i a tot altre poder públic o eclesiàstic, aspecte aquest últim que havien anat recollint les successives butlles que hem esmentat.

Establertes les propietats i béns, Elisenda dictà un seguit de normes o *Ordinacions* que d'alguna manera pretenien regular la vida de la comunitat, tot i que, com ella mateixa reconeixia en la primera part del document, les monges havien de viure *segons la Regla donada a les sors del orde de sent damia del senyor papa Urbà quart. E aquella regla tenguen en totes coses cobserven*. Són aquestes ordinacions el que creiem que fan particular el cas de Pedralbes sobre altres monestirs de clarisses, que sí bé també rebien privilegis i concessions dels fundadors, i aquests, en justa correspondència, exigien certs drets, no era habitual que fessin ordinacions d'aquesta mena²⁸.

El primer punt que preocupava la reina era el de limitar clarament quina havia de ser l'administració i el destí de les

²⁷ Aquestes rendes que enumerem aquí de forma resumida, seran analitzades més detingudament en tractar la qüestió econòmica del monestir.

²⁸ És en aquest sentit que apuntavem la possible influència d'Isabel de Longchamp en Elisenda, amb la diferència que aquella havia professat com a monja, cosa que li havia permès escriure una autèntica regla monàstica.

rendes que atorgava al nou cenobi. Deixava en mans de l'abadessa proveir les monges de menjar i beure segons el seu criteri i el que la regla estipulava al respecte. A aquesta, li concedia com a assignació anual per vestir i d'altres necessitats, cent sous; a cada una de les monges que vivien en clausura total, cinquanta sous i a les Servicials *qui poden fora lo dit monestir anar*, només quaranta. A les malaltes, se'ls afegia vuit sous mensuals més, mentre estiguessin a la infermeria. També va estipular unes quantitats diverses per a aquelles monges que exercissin unes funcions concretes que generaven unes despeses, com era el cas de la sagristana a qui assignava cinc-cents sous per mantenir una lluminària i els ornaments de l'església, amb l'obligació de rendir comptes dels diners sobrants a l'abadessa i la comunitat.

La reina va estipular també les quantitats que s'havien de pagar a totes aquelles persones alienes al monestir però que li prestaven un servei, ja fos de tipus espiritual com material. Als confessors i als seus acompanyants se'ls assignava dos-cents sous per vestir i d'altres necessitats. Als quatre preveres que des d'aquell moment, instituïa al servei permanent del monestir, se'ls donava cent sous anuals a cadascun d'ells, igualment per vestir i d'altres necessitats, a més de proveir-los diàriament de menjar i beure. A canvi aquests tenien l'obligació de cantar les misses i altres oficis divins que es celebressin al monestir, per remissió dels pecats i per la salvació de les ànimes del rei i la reina. També al procurador o procuradors del monestir, se'ls assignà quatre-cents sous barcelonesos. Al metge que havia d'assistir les monges en cas de necessitat, dos-cents sous i per últim, al barber, trenta sous.

A l'inici del document Elisenda expressava el seu convenciment que l'obra pietosa de fundació del monestir li havia de servir per a la remissió dels seus pecats i els del rei ja que si això no era possible per mèrits propis: *so que per nostres merits no poden aconseguir*, almenys ho fos per mèrit de les monges: *almenys per devotes pregaries daquelles consegescam*.

Si aquest havia estat l'objectiu primer de creació del monestir, era lògic que la reina es cregués en el dret d'exigir pregàries a les monges per a ella i el rei, en justa correspondència a les seves donacions. Per això, ordenava que diàriament els preveres oficiessin dues misses cantades a l'altar major de santa Maria i ressessin diversos salms penitencials amb lletania i d'altres oracions per l'etern repòs de la seves ànimes i que celebressin solemnement l'aniversari del seu traspàs.

Si bé Elisenda donava totes les propietats al monestir, es reservava el dret que en cas que l'orde desaparegués, totes aquelles possessions li fossin retornades perquè les pogués entregar novament a uns altres frares o monges. Es retenia així mateix el privilegi de rebre al monestir, les monges i preveres que a ella li semblés convenient, tenint en compte les circumstàncies del monestir, i sempre que es mantingués un número més elevat de dotze. Contràriament, no li era permès a l'abadessa rebre cap novícia sense el permís exprés de la reina. Afegia per últim que, a tot això que fins aquí exposava, hi podia afegir o canviar algun punt si així ho creia convenient.

Contradeïen aquestes ordinations el que estipulava la regla del papa Urbà?. Podem dir que en essència no, però si que afectaven alguns dels seus principis.

No se li podia retreure a la reina tot el seguit de donacions i rendes amb què va dotar al monestir, que sens dubte estaven molt per sobre de les necessitats reals de la comunitat i anaven en contra de l'ideal de pobresa, però això, com ja hem dit, ja estava en l'esperit de la pròpia regla. Tal com hem exposat, el monestir va néixer justament en el moment en què es declarava heretgia qualsevol defensa de la pobresa extrema i, dins l'orde, havia triomfat el *conventualisme*, que permetia la possessió de béns i rendes, fet que si bé s'havia acceptat primer per a les comunitats femenines, i que recollia la regla d'Urbà, finalment s'havia estès al conjunt de tot l'orde. Però el fet que s'assignés un sou particular per a cada monja sí que podia

comportar una contradicció ja que, com havíem assenyalat, la regla no permetia a cap monja posseir cap bé en particular. Però es podia al·legar que la quantitat establerta no era entregada particularment a cada monja, sinó que era l'abadessa qui ho destinava al manteniment de cada una de les sors: *siats tengudes de proveir a les sors qui ara son ho per avant seran en lo monestir damon dit en meniar e en beure covinentment segons la regla damondita e segons que per nos e vos e el covent del dit monestir sera ordenat.*

Elisenda estipulava que l'assignació per menjar es fes conforme a la regla però aquesta en deia poca cosa i incidia sobretot al que feia referència als dejunis i abstinències. Del tipus de menjar només es fa esment de la prohibició de menjar carn tots els dies de l'any, prohibició que no afectava a les malaltes; sí que estaven autoritzades a menjar ous, formatge o *menjars de llet*, menys els dies de dejuni, dels quals estaven dispensats també les malaltes, les infantes, les velles, les febles i les que estaven en temps de sagnia. Es reservava a l'abadessa la facultat de poder eximir alguna sor més d'aquest dejuni, exceptuats els divendres i l'Advent. No sembla doncs, que amb això l'Ordinació reial pogués anar en contra de la normativa. Tampoc sembla una contradicció el fet que l'abadessa rebés una assignació doble que la resta de les monges ja que sí bé la regla manava que no hi hagués diferències entre les sors, no especificava si en això també s'hi havia d'incloure l'abadessa, que s'entenia que estava per sobre de la resta per la seva missió.

També les persones a les quals designà un sou pels seus serveis al monestir: els confessors, preveres, procurador, metge i barber, són contemplats en el text de la regla. Respecte del primer, deia la Norma que havia de ser designat pel cardenal protector i, com hem vist, aquest havia escollit els frares menors. Dels preveres, preveia el text que cada monestir en pogués tenir d'assignats (només n'esmenta un però no prohibeix que poguessin haver-n'hi més), encara que en alguns casos no era així, i definia la relació de dependència d'aquests i els

conversos (laics) envers la comunitat femenina, tot plantejant la possibilitat d'una mena de monestirs dobles. Així, doncs, la institució de quatre preveres per servir les monges, tal com feia Elisenda, estava dins la normativa.

La figura del procurador també apareixia esmentada a la regla i era a aquest a qui corresponia l'administració dels béns del monestir per delegació de l'abadessa i la comunitat, a qui havia de rendir comptes. També s'entenia que en determinades ocasions, només en cas d'extrema necessitat, fos permesa l'entrada d'un metge per atendre les monges malaltes; a ell es fa referència en el capítol dedicat a les persones a les quals se'ls podia atorgar una llicència per entrar a la clausura en certes ocasions²⁹.

Però sí de cap d'aquestes normes es podia objectar res en contra a la reina, les atribucions que es reservava sí que podien infringir el principi de màxima autoritat que la regla concedia a l'abadessa. Ja en el primer punt on deixava en mans de la superiora la decisió d'administrar l'assignació a cada monja, s'hi afegia que això ho havia de fer conforme a la regla, però tenint en compte també, el criteri de la pròpia Elisenda: *segons que per nos e vos e el covent del dit monestir sera ordenat*. Aquesta intromissió en els afers de la comunitat es feia encara més patent a la part final on detallava totes les prerrogatives que es reservava. Assenyalava que, mentre visqués, es reservava el dret de rebre les monges i preveres que cregués convenientes: *retenim encara a nos que nos aytant com viscam puxam reebre e pendre sors e preveres en lo dit monestir aytans e aytals e quals a nos sera semblant que sia covinent segons lo poder del dit monestir*.

29

El contingut d'aquesta *Primera Ordinació*, original en llatí i sobre pergamí, que es conserva al propi monestir, és prou conegut. Va ser objecte d'una primera transcripció al segle passat a l'obra de Sor Anzizu i posteriorment, novament copiat per d'altres autors com ara Bassegoda, 1922: 64-65. Nosaltres ens basem principalment, en la còpia en català -l'única que hem trobat fins ara- que recull l'esmentat llibre de Privilegis, juntament amb d'altres còpies, totes elles llatines, que es conserven a l'arxiu. El pergamí original es troba en força mal estat; AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, ff. 27-32v; Perg. núm. 999; Lligall núm. 124, *Fundacions. Llibre de la Regla*, R/25.

El fet era encara més greu en la mesura que no només no necessitava el permís de l'abadessa i la comunitat com així estipulava la norma: *E la abbadessa no reeba nuyla dona per propia auctoritat sens consentiment de totes les sors, ho almenys de consentiment de les dues parts d'aqueyles matexes sors*, sinó que, a més, li vedava la possibilitat que elles escollíssin alguna monja o frare sense el seu propi consentiment: *E que vos dita abadessa negu ne neguna (monja) non puyats reebre sens nostra licencia e assentiment.*

També podia representar un perill el darrer punt on Elisenda declarava que es reservava el dret d'afegir, treure o canviar algunes de les coses abans dites, tantes vegades com considerés que les necessitats del monestir ho requerien: *Retenim nos encara que sobre les coses damon dites puyam anadir e tolre e en mils mudar segons que a la necessitat del dit monastir sera covinent e aytantes vegades com ops hi sera he a nos sera semblant.* Efectivament, la reina va redactar tres *Ordinacions* més al llarg de la seva vida, on introduïa alguns canvis sobretot pel que respecte al número de les monges i els preveres, les assignacions per a cadascun d'ells i les possessions del monestir. No queda del tot clar, doncs, si jurídicament, la propietat de tots aquells béns que la reina havia donat al monestir eren realment d'aquest darrer o seguien sent d'ella mentre visqués. Sí bé no sembla que pogués revocar la donació, sí que podia canviar els termes en què l'havia feta. Amb aquesta clàusula Elisenda es reservava el suficient poder per poder intervenir en els assumptes interns de la comunitat -com efectivament va fer, segons mostren els documents que es conserven a l'arxiu del monestir-, comunitat que, a la fi, podia constituir a mida seva.

Paral·lelament a aquesta primera *Ordinació*, i en els anys immediatament posteriors, es van concedir algunes indulgències tant a les religioses com als fidels que acudissin al monestir, totes elles dirigides a consolidar i atreure la devoció cap al cenobi. Al costat d'aquestes, es van dictar un seguit de concessions que feien referència a la clausura que havien de seguir les monges.

Entre les indulgències del primer tipus, se'n troba una del mateix papa Joan XXII, del 17 de setembre de 1328, en què atorgava cent dies de perdó a totes aquelles persones que visitessin l'església en les festivitats de Santa Maria, a qui s'havia consagrat l'església, Sant Francesc i Santa Clara. També a aquells que acudissin al monestir anualment, a les vuitaves d'aquestes festes, se'ls concedien quaranta dies d'indulgència per a cada una de les celebracions³⁰. Al mateix any, també es va concedir un privilegi especial a l'abadessa i a les monges perquè poguessin ser absoltes de tot pecat a l'hora de la mort, pel confessor que tinguessin designat³¹.

Però les concessions més importants que es concediren al monestir en els primers anys des de la seva fundació anaven adreçades a mitigar el rigor de la clausura. Com ja hem comentat, Clara havia acceptat una clausura estricta de manera que les monges damianites d'Assís van rebre el sobrenom de *dones recluses*; posteriorment, aquest fenomen es va anar estenent a d'altres comunitats; però va ser la primera regla del Cardenal Hugolí la que li va donar una forma constitucional. En aquesta primera norma no es preveia cap sortida de la clausura sinó era per anar a fundar un nou monestir: *Omni namque tempore vitae suae clausae manere*

³⁰ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, ff. 26-27; Pergs núms. 111 i 112; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 97-100 i 125-127.

³¹ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, ff. 32v; Perg. núm. 108; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 117-119.

debent; et postquam claustrum huius religionis intraverint aliquae, nulla eis conceditur licentia vel facultas inde ulterius exeundi, nisi forte causa plantandi vel aedificandi eandem Religionem, ad aliquem locum aliquae transmittantur. Més tard, es van afegir noves clàusules en la regla d'Innocenci IV, al 1247, i se'ls permetia sortir amb llicència del ministre general o el provincial dels fra menors, no només per fundar un nou monestir sinó també per reformar-ne algun altre, o bé per alguna altra causa que es considerés raonable. Santa Clara va simplificar aquest punt i va reglamentar que per sortir de la clausura era necessària una causa justa i raonable³².

La regla d'Urbà dedicava el primer apartat a la clausura i s'exposava en termes molts similars als de la regla anterior. S'entenia que des del moment de fer els vots i durant tota la seva vida, les monges havien de viure tancades dins el recinte del convent: *dins el mur deputat o ordonat a la clausura dins del monestir*, excepte en un cas de força major en que s'esdevingués un perill com podia ser foc o l'entrada d'enemics; en aquest cas, es traslladarien les monges a un altre lloc on poguessin seguir tancades. Exceptuades aquestes circumstàncies, només el cardenal protector tenia facultat per permetre que alguna o algunes sors poguessin sortir per anar a un altre lloc a fundar un monestir, o governar o reformar-ne algun altre, i en cas de manifest perill³³. Era per aquesta estricta clausura que es permetia l'existència de monges que vivien exemptes d'aquest vot, les *Servicials*, que ja havíem esmentat, i que tenien per missió fer els serveis que la comunitat requerís de l'exterior.

Però no eren només les sortides de la clausura de les monges les que s'havien de regular sinó també, les entrades d'altres

³² Omaechevarria, 1976, 106-110.

³³ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25. González Betlinsky; Rubió i Rodón, 1982: 14-16. Tibbets Schulenburg exposa que amb anterioritat a l'establiment d'aquesta normativa de forma oficial, les circumstàncies en què era permesa la sortida del monestir a les monges eren practicament les mateixes que en aquesta regla de les clarisses.

persones. En aquest sentit totes les regles havien estat molt estrictes, fins i tot la d'Urbà. La primera *Fórmula Vitae* d'Hugolí assenyalava que no estava permès ni a l'abadessa ni a les monges, autoritzar l'entrada a ningú dins la clausura, sense l'autorització expressa del papa o del cardenal encarregat d'elles (encara no era anomenat cardenal protector); en tot cas, eren molt poques les persones laiques o religioses a les quals els hi era permesa l'entrada. La regla d'Innocenci IV ja admetia que també el ministre general o el provincial poguessin concedir tals permisos i n'ampliava les circumstàncies que eren molt similars a les que després dictaria la regla d'Urbà³⁴. Era quan encara estava en vigor aquesta regla Innocenciana, mitigats ja els excessos de l'inici, que alguns monestirs van començar a demanar concessions especials perquè deixessin entrar alguna persona a l'interior de la clausura, per realitzar determinades tasques que no els era possible fer a les monges per si mateixes. Aquest és el cas del privilegi dirigit al monestir de Sant Antoni de Barcelona, que ja hem tractat abans, atorgat pel papa Alexandre IV, l'any 1251, en el qual es permetia l'entrada a l'interior del monestir a dos o tres homes amb la deguda companyia, per poder-hi fer algunes obres de reparació³⁵.

La regla d'Urbà IV tampoc permetia que l'abadessa ni les monges poguessin autoritzar ningú a entrar a la clausura, sinó disposaven del permís del cardenal protector (no es fa esment aquí de l'autoritat del ministre general ni dels provincials). Entre les persones a les quals els era permesa l'entrada hi havia el metge, en cas de greu malaltia, i el sagnador quan es creia convenient; sempre acompanyats de dues persones del monestir, i només durant el temps imprescindible. A l'igual que les anteriors normatives, també en aquesta es permetia entrar en cas de perill de foc, ensorrament de cases, o per defendre les monges d'algun perill físic; en cap cas els era autoritzat quedar-se a menjar o dormir dins la clausura. Així mateix, era permès l'accés dels

³⁴ Omaechevarria, 1976: 109.

³⁵ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, f.13.

cardenals de Roma amb el menor nombre possible d'acompanyants, el ministre general de l'orde dels fra menors, per tal que hi pogués predicar amb cinc o sis frares, i d'altres prelats de Roma amb alguns acompanyants. Per últim, també el bisbe acompanyat d'un petit seguici podia entrar al monestir per cantar missa de benedicció o de consagració a les monges³⁶.

En la mesura que aquesta norma era tant limitada com les anteriors, es feia del tot necessari que cada monestir demanés concessions apostòliques per anar adaptant les seves necessitats a la *Regla*. Es troben documents d'aquesta mena en altres monestirs. Un precedent es troba en la butlla atorgada pel mateix papa Urbà al monestir de Longchamp, perquè hi fos permesa l'entrada del rei de França acompanyat de deu persones més, el mateix número de seguici es permetia als cardenals que visitessin el mateix monestir. També l'any 1345, el papa Climent VI va concedir permís per entrar a la clausura del monestir de Santa Clara d'Oristà, a Sardenya, a Pere III i els seus familiars, juntament amb el confessor de les monges³⁷. Un privilegi similar es va concedir als fundadors del monestir de Cassés, prop de Carcassona³⁸. Només els cenobis que van seguir observant la *Regla I de Santa Clara* van seguir observant una estricta clausura³⁹.

La primera persona a la qual li fou atorgat el privilegi d'entrar a l'interior de la clausura de Pedralbes va ser la reina Elisenda, que ho havia demanat al cardenal protector. Aquest li va atorgar que hi pogués entrar tantes vegades com volgués, acompanyada de dames honestes, com a mostra de gratitud per la gran devoció *lo qual a la benauyrada sancta Clara e als monestirs e sors de la santa orde daquella avets*, i que l'havien portat a fundar el

36 AMP, *Llibre de la Regla*, R/25. González Betlinsky; Rubió i Rodon, 1982: 14-16.

37 Mele, 1985: 24

38 Bocquet, 1959: 265-267

39 Omaechevarria, 1976: 109-110

monestir de Santa Maria a Pedralbes. De forma molt especial se li va permetre poder menjar tres o quatre vegades al mes, al refetor del monestir, amb tres o quatre dones, i inclús dormir a l'interior de la clausura.

Tenint present el que deia la regla i els privilegis que hem anat esmentant, aquesta concessió mostra en quina consideració es tenia l'obra de la reina. Tot i que aquest era realment un privilegi força excepcional, se'n troba algun altre exemple en d'altres monestirs, com l'esmentat de Cassés. Curiosament aquí al vescomte i vescomtessa de Carmaing, fundadors del monestir l'any 1334, uns *Estatuts* els permetien entrar al monestir, i, concretament, a la vescomtessa li era permès menjar i dormir a l'interior de la clausura, a l'igual que Elisenda⁴⁰. Cal recordar que la mateixa regla prohibia expressament que cap persona laica es quedés a menjar o dormir a l'interior de la clausura, per tant aquests casos eren excepcionals.

El permís d'entrada a la clausura es va fer extensiu també al rei i als infants sempre que anessin acompanyats del confessor de les monges i d'altres frares. Per permetre això, el cardenal protector va emetre un privilegi on concedia a l'abadessa la facultat de poder atorgar el permís d'entrada a la família reial⁴¹. Era també aquesta una concessió certament especial ja que tal com especificava la mateixa regla no li estava permesa a l'abadessa ni a qualsevol altra monja, concedir tal tipus de privilegi.

Una altra excepció és va haver de fer per permetre que en cas que els frares menors no poguessin donar sepultura a una monja difunta, els fos permès fer-ho als capellans seglars que hi hagués al monestir i, per això, els fos també permès entrar a la

⁴⁰ Bocquet, 1959: 268-269. Aquest monestir quan va ser fundat, ho fou sota l'orde benedictí però pocs anys més tard, al 1345 va passar a les clarisses. És un monestir molt interessant perquè conserva un dels pocs *Estatuts* d'una comunitat de clarisses.

⁴¹ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, ff. 3,4 i 33.

clausura el temps precís per oficiar la cerimònia. Com s'observa, tot i que la reina havia instituït la presència dels preveres al monestir per oficiar les misses, es mantenia el que deia la regla respecte que havien de ser frares menors els qui administrassin els sacraments a les monges. El privilegi fa notar que la comunitat de preveres havia de viure fora la clausura i només en casos excepcionals, podien entrar al monestir⁴².

Els permisos per entrar a l'interior de l'espai clos es van anar succeint al llarg dels primers anys de la vida del monestir de Pedralbes. Alguns anaven dirigits als frares menors amb la intenció de solemnitzar les festes que es celebraven a l'interior del convent; d'altres, amb la idea de facilitar l'entrada de familiars de les monges; tot plegat va permetre que les monges mantinguessin un cert lligam amb el món exterior. Aquesta relació es posa també de manifest en molta documentació, de caire ben diferent, que es conserva al monestir, des d'unes poques cartes personals a la més nombrosa de tipus notarial o econòmica que tractarem en un apartat de forma específica.

Malgrat que a partir d'aquest punt manquen al llibre de Privilegis de Pedralbes les còpies en romanç d'algunes concessions, es coneix la seva existència perquè apareixen referenciats a la rúbrica del propi llibre, la qual cosa permet trobar-los entre els pergamins originals o les còpies fetes en època moderna.

Gràcies a això, sabem que el 28 de novembre del 1328, el cardenal protector va fer una nova concessió dirigida al confessor i cinc o sis frares menors, facultant-los per assistir a la processó que es celebrava dins el monestir els dies de la Purificació de Nostra Senyora, el de Santa Clara i el dia de Rams. Poc després, el vicari general va concedir un altre privilegi similar a l'anterior. Per les mateixes dates, també el cardenal protector va ampliar a l'endemà de Tots Sants, els dies en què el confessor

42

AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, ff. 33v; Perg. núm. 104; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 89-134.

i dos o tres companys més de l'orde podien entrar a la clausura, en aquest cas, per fer les absoltes al cementiri⁴³.

Fins aquest moment, el 1328, és possible que les monges encara no disposessin d'un cementiri dins la clausura, ja que data d'aquest any una altra permís a la reina per poder escollir un lloc idoni a l'interior del convent per poder-hi obrir un cementiri. Aquesta nova concessió del cardenal protector dirigit a la reina i no a l'abadessa i el conjunt de la comunitat, mostra el paper rellevant de la reina en qüestions en les quals sembla que només hi hauria d'intervenir la comunitat⁴⁴.

El darrer privilegi d'aquests anys primers de funcionament del monestir, anava adreçat als frares: es tractava d'una concessió del vicari general perquè alguns frares del convent de Barcelona poguessin accedir al monestir per donar consell, fer algunes obres o per altres assumptes de la comunitat⁴⁵.

Paral·lelament a aquestes concessions a persones de religió, també se'n van concedir d'altres, el mateix any 1328, per permetre que, en cas de malaltia greu d'alguna monja, la seva mare i germanes poguessin entrar a visitar-la. Poc després, el permís es va ampliar a dues companyes honestes⁴⁶.

Aquest bon nombre de concessions per entrar a l'espai reclòs del monestir, i d'altres que es van anar concedint en els anys successius, a més dels permisos de sortida en determinades circumstàncies, va portar que, a ulls dels contemporanis, s'anés produint una relaxació inacceptable d'un dels principis bàsics

⁴³ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, ff. 2v-3; Perg. núm. 109; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 129-131.

⁴⁴ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, f.3; Perg. núm. 132; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 101-103.

⁴⁵ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, f.3; Perg. núm. 163; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 157-160.

⁴⁶ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, f.3; Pergs. núms. 169k i 169L; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 113-116 i 133-135

de la regla, com era la clausura; tot plegat portaria a un primer intent de reforma monàstica l'any 1409, com més endavant analitzarem.

Aquest seguit de concessions, si bé anaven dirigides expressament a Pedralbes, no significaven que aquest monestir disposés d'unes prerrogatives excepcionals respecte de la resta de monestirs de clarisses existents fins al moment. Ho certifica el mateix privilegi atorgat pel papa Joan XXII al 1330, quan feia extensiu a Pedralbes tots els privilegis de què ja gaudien les monges del monestir de Nammausen. Malauradament, el document no detalla de quina mena de privilegis es tractava però, pel context de l'època, podem suposar que eren immunitats respecte de l'ordinari, concessions d'entrada o sortida de la clausura i indulgències per les visites a l'església del monestir. Probablement, els mateixos drets que també devia haver rebut el convent de Santa Clara d'Avinyó; els mateixos que hem anat anotant pel monestir de Santa Clara de Barcelona i que, posteriorment, es van fer extensius, també per butlla papal, a Pedralbes. Sembla, doncs, que la situació jurídica d'aquests monestirs en concret, i de bona part dels de clarisses en general, devia ser similar⁴⁷.

Volem destacar com a antecedents més immediats d'alguns dels privilegis que es van emetre un cop ja fundat el monestir de Pedralbes, i per tant, expressament per a ell, alguns dels que es troben al monestir de Santa Clara de Barcelona. Un cert nombre d'aquests ja es troben al propi fons de Pedralbes, com hem vingut assenyalant, d'altres no⁴⁸.

⁴⁷ AMP, Perg. núm. 114; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 161-164.

⁴⁸ Fita, 1895, XXVII: 273-314; id.:436-489; id., 1896, XXVIII: 54-62. El fet que no tots els privilegis del cenobi de Santa Clara es trobin a Pedralbes pot indicar que no tots es van fer extensius al nou monestir; en aquest sentit, és de gran validesa el llibre de Privilegis original del segle XIV, perquè recull exactament aquells que es van considerar vàlids per a Pedralbes. No podem descartar tampoc que d'altres s'hagin perdut.

Pel que fa a les indulgències dirigides als fidels que visitessin l'església del monestir de Santa Clara de Barcelona, van ser molt nombroses als primers anys de la vida del cenobi, i al llarg de la primera meitat del segle XIII, durant els pontificats de Gregori IX, Innocenci IV i Alexandre IV. També sota aquests pontífex es van declarar bon nombre d'immunitats i exempcions respecte de la jerarquia eclesiàstica i el poder civil. Igualment en aquests anys, es troben decrets sobre l'obligació de protegir el nou monestir tant per part del poder civil: el rei (en aquest cas, Jaume I o l'Infant Pere), els consellers de la ciutat, el veguer o el batlle; com per la jerarquia eclesiàstica.

Són especialment interessants la sèrie de privilegis dirigits a mitigar la regla i concretament, en allò que respecte a la clausura. Tot al llarg del segle XIII es van anar succeint concessions d'aquesta mena, no només autoritzant persones a entrar o sortir del monestir com ja hem apuntat -els bisbes i altres prelats, o obrers, en cas de necessitat- sinó també en aspectes tan quotidians com el fet de poder córrer la cortina que tapava la reixa del parlador⁴⁹. Igualment, per tractar-se d'un antecedent molt immediat al cas de Pedralbes, destaquem la concessió feta pel papa Gregori IX l'any 1240 en què permetia a la reina entrar a l'interior de la clausura⁵⁰ -cal recordar el que abans havíem comentat sobre la figura de la reina Violant d'Hongria i la seva devoció envers les *Terciàries de Sant Francesc*-. També el seu espòs, el rei Jaume I i les seves filles van ser autoritzats a entrar a la clausura⁵¹.

La presència de concessions i privilegis del mateix tipus dels que es van concedir a Pedralbes al primers anys de la seva fundació, si bé eren especials en alguns dels casos, en altres seguien la línia dels que es concedien a tota nova fundació per tal d'assentar i protegir el seu règim jurídic i econòmic

⁴⁹ Fita, 1895, XXVII:450, doc. 49.

⁵⁰ Fita, 1895, XXVII: 283, doc. núm. 6.

⁵¹ Fita, 1895, XXVII: 460, doc. núm.61.

donades les circumstàncies que envoltaven les fundacions, i d'altra banda, per fomentar la devoció dels fidels cap el nou monestir i l'entrada de novícies. Per aquest darrer motiu es degueren emetre bona part de les mitigacions de la regla.

Segona Ordinació de la reina

Tal com preveia a la part final de la seva *Primera Ordinació*, la reina Elisenda, el 4 de novembre de l'any 1334, va decidir de comú acord amb l'abadessa -segons esmenta el mateix document-, fer unes noves ordinacions que s'adeqüessin a les necessitats del monestir que, al llarg d'aquells anys, havia anat augmentant el seu patrimoni gràcies, en primer lloc, a les concessions de la pròpia reina, ja vídua, però també a les nombroses donacions de particulars.

Aquesta segona ordinació, la més extensa de les quatre que va dictar la reina al llarg de la seva vida, va ser redactada en llatí, sobre quatre pergamins units entre si⁵². A causa de la seva importància, el document va ser transcrit i traduït al català en diverses èpoques, i al mateix temps, se'n van fer extractes a diversos llibres d'inventaris. Tot i que el pergami original es conserva en força bon estat, les dificultats per a la seva consulta ens han portat a utilitzar una de les còpies feta en època moderna. A les darreries del segle XVIII, concretament el 1790, -moment en què es van redactar la major part dels volums amb les transcripcions dels pergamins de l'arxiu-, es va fer una transcripció, però pel nostre estudi hem escollit una còpia anterior que sembla datar del segle XVI, perquè al nostre entendre, segueix més fidelment l'original.

Aquesta còpia, traduïda a la llengua vernacle, inèdita fins al moment, es troba en un llibre amb tapes de pergami i recull

52

AMP, Segona fundació de la reina, Pergami núm. 1000.

aquesta *Segona Ordinació*, íntegrament. La primera part del document fa un repàs de totes les donacions i obligacions que la reina havia imposat en la primera fundació redactada set anys abans, encara en vida del rei. Difunt aquest, Elisenda s'havia retirat ja al monestir i havia procurat l'augment de les seves rendes no només amb els seus propis béns, sinó també amb concessions obtingudes del nou rei Alfons i del papa.

Aquestes donacions són prou conegudes i, tot i que no són objecte directe del nostre estudi en aquest capítol⁵³, en la mesura que van ser la causa que va portar la reina a redactar aquestes segones ordinacions, les resumirem de forma breu. En primer lloc la sobirana va obtenir, mitjançant butlla del papa Joan XXII, que diverses seus episcopals cedissin algunes vicaries i el patronatge d'aquestes, amb els rèdits corresponents, al monestir. Del patriarca d'Alexandria, perpetu administrador de l'església metropolitana de Tarragona, el monestir va obtenir l'església de Sant Pere de Codony; del bisbe de València, l'església de Santa Maria Magdalena de Sollana; del bisbe de Tortosa, la parròquia de Santa Maria de Mayals; del bisbe de Lleida, Santa Maria de Lardecans, del Capítol de la catedral de Barcelona, la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià; del bisbe de Vic, la parròquia de Sant Feliu de Vacarisses; del bisbe de Girona, la de Sant Feliu de Bussaleu i la de Pallerols; i del bisbe d'Urgell, Santa Maria d'Orcau. La possessió de totes aquestes parròquies va passar al monestir de Pedralbes que tenia el dret de rebre'n totes les rendes i fruits, reservant-se al vicari, només, una part raonable per al seu sosteniment i per poder complir els càrrecs envers el bisbat.

A més dels rèdits que li aportaven aquestes rectories, Elisenda

53

Sor Eulàlia Anzizu (Anzizu, 1897:49-51) ja va fer esment d'aquesta segona ordinació en la seva obra sobre Pedralbes, tot i que no va analitzar íntegrament el document. La seva informació ha estat utilitzada en tots els estudis que s'han fet posteriorment del monestir. No volem entrar aquí en els detalls de l'adquisició de tots els béns que enumerem perquè això és objecte del capítol dedicat a la part econòmica del monestir.

obtingué del rei Alfons la suma de quatre mil sous anuals, perpetuament, obtinguts de la duana de castell de Catllar, a l'illa de Sardenya⁵⁴. Però la quantitat més important que s'oferia al monestir provenia de la pròpia reina: cent vint-i-quatre mil quatre-cents quaranta-dos sous i vuit diners que aquesta donava amb la condició que fossin utilitzats per a la compra de censos perpetus de morabatins o d'altra mena de censals i, un cop aquests obtinguts, es permutessin amb la pabordia del mes de març de la Seu de Barcelona, per tots els masos, homes, dones, pertinences, terres, honors i possessions, a més de censals agraris, delmes i tota mena de drets que aquesta pabordia tingués a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià.

És a partir d'aquest punt, que el document es converteix en unes *Ordinacions* molt interessants en la mesura que, a l'igual que les Primeres, incidien en l'organització interna de la comunitat. En primer lloc, suposaven un cop més, una ingerència en els assumptes interns de la comunitat en imposar un seguit de normatives que s'havien d'acomodar al que ja ordenava la pròpia regla monàstica. Juntament amb aquesta, passaria a constituir el cos normatiu que havia de regir la vida quotidiana de les sors.

Malgrat la donació de la quantitat esmentada, la reina es reservava el dret, mitjançant un acte públic, o en el seu testament, de disposar d'allò que l'abadessa i el convent poguessin fer amb els rèdits obtinguts de l'esmentada permuta amb la Pabordia, és a dir, els béns de Sarrià. Si aquesta clàusula no era acceptada pel convent, aquestes donacions retornaven altre cop a la reina o als seus hereus.

54

El monestir conserva diversos pergamins que fan referència a aquesta donació. El primer d'ells data del 13 de maig de l'any 1333 en què es concedien certs drets sobre la duana de Catllar: AMP, perg. núm. 77. El segon, del mateix dia, anava dirigit a l'administrador general de la duana perquè anualment, donés els rèdits de la duana al monestir: AMP, Perg. núm. 79, i un tercer de l'administrador del mateix cenobi dirigit a l'administrador del regne de Sardenya per notificar-li la donació del rei: AMP, Perg. núm. 79. Uns anys més tard, el 5 de març del 1338, el rei Pere va confirmar aquesta donació feta pel seu antecessor; AMP, Perg. núm. 78.

Tot i que la disposició del text podria portar a pensar que la permuta encara no havia estat feta, en realitat, aquesta s'havia realitzat uns mesos abans, el 8 de maig del mateix 1334. En aquell moment, l'abadessa i el monestir van cedir al paborde de la Pabordia del mes de març de la Seu de Barcelona, diversos censos i aquest, a canvi, els concedí la rectoria de Sarrià amb diferents censos i alous que rebia de diversos masos del terme; l'11 del mateix mes, el procurador, en nom del monestir, en va prendre possessió⁵⁵. La mateixa *Ordinació* corrobora aquest detall quan especifica que, aquesta permuta va ser aprovada pel bisbe Ponç. Complert el requisit, la reina va fer donació plena i efectiva dels béns al monestir.

Les conseqüències d'aquest augment de les rendes, que s'afegien a les que ja posseïa el monestir des de la primera ordinació, van comportar canvis significatius per a la vida del cenobi. En primer lloc es va considerar que aquest estava capacitat per acollir més monges de les que s'havien estipulat en un origen, per la qual cosa Elisenda va dictaminar que es podien acollir seixanta monges i deu capellans, tot, per augment de la glòria i el culte diví. A aquests, s'hi havien d'afegir els criats necessaris per al servei de la casa. Entre les despeses ordinàries que s'havien de tenir en compte, hi havia els ornaments per a l'església, les lluminàries, l'infermeria, el refector, la bodega i la cuina, tot això aniria a càrrec de la reina.

Aquestes seixanta monges que s'estipulaven, havien de seguir la regla de Santa Clara, i no podia disminuir el seu nombre sota cap concepte; en el moment en què es produís alguna baixa, la reina ordenava que s'admetessin una o varies novícies, fins a completar el número. Cap d'aquestes monges havia d'aportar béns al monestir per tal de ser admesa, tot -segons la reina- per evitar els problemes de simonia, tan freqüents a les institucions eclesiàstiques. Si bé aquesta condició imposava en certa manera,

⁵⁵ Els dos pergamins que es troben a l'arxiu del propi monestir reben el mateix número, el 99.

un fre a la llibertat de l'abadessa i del convent per admetre postulants, dret reconegut a la regla, d'altra banda, si ho comparem amb la primera ordinació, s'observa un major respecte de la reina cap a l'autoritat de l'abadessa, en la mesura que ella ja no es reserva el dret d'escollir personalment les novícies, sinó que ho deixava en mans d'aquesta i la comunitat. També pel que fa al número, l'única condició que imposava, deixava més llibertat ja que no els prohibia poder admetre'n més de les estipulades, però en aquest cas, havien d'aportar els rèdits suficients pel al seu propi manteniment.

Aquesta era una situació nova ja que, en la primera ordinació, no es feia esment de la possibilitat que alguna monja es pogués sostenir amb els seus propis béns, tot i que no es pot descartar que així fos. El fet és que, tal i com mostren bona part dels documents que registren els llibres notariais del monestir, van ser moltes les religioses que en entrar, van aportar un dot, i que rebien un violari anualment, pel seu manteniment personal, que s'establí a l'ingressar tal i com analitzarem més endavant.

L'existència d'aquests violaris i d'altres circumstàncies com l'status social, va portar com a conseqüència unes diferències entre les sors que entraven en total contradicció amb l'espirit de la pròpia regla que, tal i com havíem exposat en el cas de la primera *Ordinació*, estipulava que tots els béns del monestir havien de ser comuns, de manera que no es pogués produir cap mena d'enveja entre les germanes: *E per so cor a la multitud aiustada sots observansa de aquesta religó totes coses deuen ésser comunes ne neguna no deu dir alcuna cos ésser sua, sia guardat ab gran diligència que neguna, per occasió d'aytals trebayls o per loguer reebut per aquels trebayls, venga en vici de cobeia o d'alcuna propietat e de notable specialitat.* Aquest paràgraf es troba sota la rúbrica del *trebayl e del estudi de les sors*, i per tant no es fa cap referència a la possibilitat de l'obtenció de diners personals per cap altra mitjà, a part del propi treball. De fet, la pròpia regla no preveia que hi pogués haver diferències per l'status social del qual provenien les monges, ja que es donava per suposat que, a l'interior del

monestir, aquestes diferències deixaven d'existir, i només es feia distinció entre les monges de clausura i les servicials i, entre les coristes i les llegendes, per raó de les tasques diferents que se'ls hi encomenaven⁵⁶.

L'altre aspecte que incidia en l'ordenació interna de la vida del monestir era l'augment del nombre de sacerdots dedicats al servei de les dones. Si en un primer moment se'n van estipular quatre, a més dels confessors que dictava la pròpia regla, que fins aquell moment també eren quatre, ara se'n preveïen deu. La seva obligació, tal i com s'havia ordenat en el primer text, era el d'oficiar, a més de la missa conventual que exigia l'orde i les hores canòniques, els aniversaris per les ànimes del rei i la reina i els seus avantpassats. La reina estipulà que cada setmana li correspondria a un prevere dir la missa major a l'altar principal, amb el cant de l'evangeli i la lectura de l'epístola, mentre la resta dels preveres oficiarien a les respectives capelles laterals on es creaven uns beneficis o presbiteriats. Tot i aquest ordenament, Elisenda deixava en mans de l'abadessa i la sagristana el decidir l'organització d'aquests oficis. Els preveres es veïen obligats a acceptar aquesta decisió, de la mateixa manera que també havien d'assistir, revestits amb l'hàbit clerical, a les hores canòniques que celebraven les monges.

Els deu capellans quedaven, d'aquesta manera, sota l'autoritat de l'abadessa que els havia de proporcionar els mitjans necessaris per a la seva subsistència, que especifica més avall, en la mesura que, des del moment que acceptaven el seu càrrec, es veïen obligats a passar a residir al recinte del monestir i oferir jurament de fidelitat a l'abadessa.

Juntament amb els deu capellans, també s'estipulava que el monestir disposés de quatre frares menors, nomenats pel pare provincial que, a l'igual que els capellans, haurien de fer contínua residència al monestir, i se'ls proporcionaria tot allò

⁵⁶ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25.

necessari per viure, també com aquells, restarien sota l'autoritat de l'abadessa.

A mesura que les prerrogatives de les abadesses es van anar retallant i s'institucionalitzaven els papers dins el si de la jerarquia eclesiàstica, les funcions pastorals i sacramentals van passar a ser, definitivament, una tasca masculina, i les dones van quedar subjectes a la cura espiritual d'aquests⁵⁷, els quals al mateix temps, van assumir la direcció de moltes de les qüestions d'organització dels monestirs femenins. No deixa de ser, doncs, un fet un tant excepcional que es plantegés en ple segle XIV, un monestir on el paper predominant requeia en l'abadessa fet que probablement, només es pot entendre dins l'excepcionalitat que va representar el monestir de Pedralbes, que es va constituir com una autèntica institució senyorial en la que l'abadessa, en la mesura que la reina li ho permetia, n'era la màxima autoritat.

Com hem dit, corresponia a l'abadessa proporcionar als frares i preveres, els béns necessaris per viure, el mateix que havia de fer per a les sors. A aquestes últimes els havia de proporcionar allò necessari per viure tant si estaven sanes com malaltes, tal i com s'havia estipulat en la primera *fundació*. Després de recordar les quantitats que en aquell primer text s'ordenava donar a les monges de clausura, les servicials i la sagristana, i als confessors, procurador, metge i barber, ara es decretava que l'abadessa no donés cap quantitat de diners a aquestes persones. Es manté però, la quantitat de 100 sous per a l'abadessa.

Són els quatre confessors de l'orde dels fra menors, a qui abans es pagava un sou, els qui canvien la seva situació ja que en determinar-se que a partir d'aquell moment havien de passar a viure al monestir, només se'ls havia de proporcionar la ració de pa i vi i tot allò que fos necessari per viure, a més de vestit

57

Bynum, 1982: 170-289; Bolton, 1976: 141-158.

i calçat; s'entenia, doncs, que no havien de rebre cap altra prestació. Respecte del sou del procurador, del metge i del barber, es va determinar que fos l'abadessa la que decidís el salari més just.

Als frares confessors se'ls va confiar a més la missió d'oficiar per les ànimes del rei i la reina si fossin a més, capellans. En aquest cas, dels deu presbiteriats que havia creat, se n'haurien d'abolir quatre, que serien ocupats pels frares, i els diners destinats a aquests beneficiats haurien de passar al convent, sota l'administració de l'abadessa. Es reservava a la reina la facultat, mentre visqués, de presentar el prevere per a cada benefici; posteriorment, aquest dret passaria a l'abadessa amb el consentiment de bona part de la comunitat; l'únic requisit era que havia de ser un capellà honest i de bona fama. En cas que en un termini de tres mesos la plaça no fos ocupada, només per aquella vegada, li correspondria al Capítol de la Seu de Barcelona elegir el beneficiat.

Cada un d'aquests beneficiats, que havien de servir un altar, tenia les obligacions pròpies del benefici i també, els rèdits d'aquest, però a més, com s'havia dit abans, l'abadessa els havia de proporcionar tot allò que els fos necessari per menjar, beure, vestir i calçar. La quantitat estipulada era de vint onces de pa cuit, del mateix que es mengés al monestir, una tercera part d'un quarter de vi, també del monestir, i tres diners de *companatge*, a més de 100 sous per vestir, a pagar en dos terminis. S'ordenava així mateix, que els capellans havien de menjar plegats a la mateixa taula, i que a un dels capellans, designat per l'abadessa, li pertocaria durant un any, anar a buscar la ració que els corresponia al lloc designat. Aquest capellà designat, s'elegiria el mateix dia que les monges fessin consell per distribuir els oficis, amb el consell d'un discretori de deu monges de les més antigues del convent.

Tot i que es faci esment dels deu capellans com un règim comú, un paràgraf més avall especifica que *als restants sis (sic) capellans*

se'ls adjudicà una majordoma que els serveixi el menjar i que organitzarà la cuina i el refetor -es suposa, d'aquests. No queda clar, doncs, si s'està referint als deu preveres de forma separada dels quatre frares que, lògicament havien de viure en comunitat. Probablement, la confusió venia pel fet que aquests podien no haver estat capellans, en tal cas, la situació diferia.

Per raó del servei al benefici assignat, es va dotar a cada prevere a més, amb tres-cents sous. En cas que l'abadessa no els donés aquesta quantitat, per tal que els beneficis no es veiessin mai perjudicats, s'autoritzava als beneficiats a prendre la quantitat que els pertocava de les rendes obtingudes per la permuta abans esmentada amb la Seu, i si aquestes no arribaven, dels rèdits de qualsevol altre indret: carnisseries, taules, o vila i terme de Terrassa. Amb aquestes clàusules i altres, com la impossibilitat de l'abadessa de poder vendre o alienar res que hagués estat obtingut per l'esmentada permuta, -en aquest cas les rendes passaven a la Pia Almoina de Barcelona per donar de menjar als pobres i sufragar els tres-cents sous dels beneficis-, la reina limitava la plena llibertat de la comunitat per administrar els béns del monestir.

Tal i com havia dictat en les primeres ordinacions, la sobirana feia aquestes donacions per augment de la glòria divina però, fonamentalment, pel repòs de l'ànima del seu marit, el rei Jaume, i de la seva, així com de la dels seus avantpassats. Per tant, tornava a reiterar que en compensació de tots els béns donats, exigia un seguit de resos i oficis, els mateixos que ja s'havien designat anteriorment. D'igual forma que havia fet en la seva primera fundació, es reservava el dret de canviar allò que cregués convenient del que ara estipulava, sempre que fos en benefici del monestir.

Com era lògic, l'abadessa i el convent van acceptar totes les obligacions imposades per la reina a canvi dels béns que rebien, i així ho manifestaven a la part final del document, on

declaraven que, així ho feien després d'haver rebut el consell d'alguns frares de l'orde dels fra menors i d'altres persones sàvies, devotes a elles. D'aquesta manera admetien tots i cada un dels punts manats per la reina, tant pel que respecte a les qüestions econòmiques com religioses, sempre, en la mesura que agradés a Déu; és d'entendre, que no entrés obertament en contradicció amb la regla. Al costat de la reina Elisenda, van signar el text l'abadessa i la comunitat, i en van ser testimonis el pare Pere Cornabella i Guillem Vidal, tots dos de l'orde dels fra menors, i el cavaller, Guillem de Bigues, a més del canonge de Barcelona, Ferrer Peyró, dos criats de la reina: Guillem d'Abdoma i Ramon Gironella, i el prevere Ramon de Puig⁵⁸.

L'extensió del document permet fer-nos una idea de com s'havia consolidat la vida al monestir en els pocs anys que havien passat des de la seva fundació. Els trets més significatius són l'augment considerable del número de monges, que a partir d'aquell moment es multiplicarien, i la presència permanent d'uns preveres amb residència al monestir, que es sumaven als quatre frares ja estipulats des d'un inici, cosa que donava unes característiques un tant especials al monestir com hem dit abans. La nova normativa, doncs, era en certa mida necessària ja que la regla d'Urbà, dirigida únicament a les sors, no preveia una implicació tan directa en la seva vida quotidiana de representants del clergat ni de la branca masculina de l'orde. És possible que cap aquests anys, es comencés a construir el *Conventet*, cap a 1329 segons uns, cap el 1340 segons altres, que es trobava dins el recinte del monestir, davant l'entrada principal del cenobi femení. Probablement també, a partir d'aquest moment, es degueren començar a construir *cases pels capellans beneficiats*, amb els horts corresponents, que es trobaven a la part alta de l'actual plaça, prop de la muralla nord del recinte, avui desaparegudes per la construcció de noves

58

AMP, *Fundació Segona del monestir de Pedralbes feta per la sereníssima Reyna Elisendis y tenint aquesta feta la primera, F/24A. Segona fundació, Fundacions Reials. Lligall núm. 124, vol. F.*

edificacions. Sabem que una d'aquestes cases va ser construïda l'any 1361 al pati del monestir, per Jaume Despujol, procurador del cenobi i prevere beneficiat de l'altar de sant Joan i sant Jaume de l'església de Pedralbes, amb consentiment de l'abadessa⁵⁹.

59

AMP, *Inventari* núm. 4, f. 34; Anzizu, 1897: 50; Escudero, 1988: 14; Bassegoda, 1922: 26-27; Monreal, 1971: 13-33. A l'igual que aquest darrer autor, creiem que el Conventet no es degué començar a construir fins després d'aquesta segona ordinació, a partir de la qual s'ordena la permanència continuada tant de frares com de capellans, dins el recinte del monestir.

4. La legislació del monestir a partir de les constitucions del papa Benet XII

Les Constitucions de Benet XII

A la mort de Joan XXII el 5 de desembre de l'any 1334, va ser elegit papa el cardenal Fournier amb el nom de Benet XII. La seva formació eclesiàstica dins l'orde del Císter, al qual va ingressar sent molt jove, van determinar l'austeritat del seu govern. El seu objectiu era combatre els abusos -incomptables, segons ell- que existien en el si de l'església, i en conseqüència, va iniciar un seguit de reformes que van afectar tots els estaments eclesiàstics; en primer lloc es va dirigir a la Cúria, i després, al clergat secular i als diversos ordes religiosos⁶⁰.

Respecte a aquests últims, la seva obsessió va ser que retornessin a l'esperit primitiu, als grans principis que havien regit l'estudi o el règim d'admissió de novicis i, fonamentalment, a l'antiga disciplina que, segons els seus principis, es trobava totalment relaxada. El primer orde que va reformar va ser el del Císter, d'on ell provenia, a través d'una butlla publicada el 12 de juliol del 1335. L'any següent, el 20 de juny del 1336, se n'emetia una altra dirigida als benedictins per idèntics motius, i al mateix any, el 28 de novembre, va publicar la *Redemptor noster*, on prescrivia un seguit de normatives per reformar l'orde dels fra menors; posteriorment, els tocava el torn als dominics.

Tot i que cada un d'aquests ordes van oferir resistència a alguns punts, van ser precisament els mendicants, els franciscans, i també els dominics, qui van mostrar una major oposició per por

⁶⁰ Schenk, 1979, XI: 347-353; Arienti, 1945; *Biografia eclesiàstica*, 1849, II: 444; Christophe, 1853, II: 77; Alvarez de la Fuente, 1730: 70-71.

de perdre la independència que havien anat mantenint respecte del papat. Entre els seguidors de sant Francesc, s'hi afegia a més el problema de les diferències dins el si de l'orde, sobre la seva organització. L'existència o no d'una vida conventual, d'un hàbit, i de l'acceptació de béns propis de la comunitat. Tot i que havia triomfat la branca dels *Conventuals* (els que es van instal·lar a Pedralbes), molts no van acceptar les disposicions papals i es van constituir en grups errants, mendicants i predicadors, els *Fratricelli*, amb uns plantejaments que, segons l'església oficial, fregaven l'apostasia. Si bé en un inici, Benet XII va intentar retornar-los al si dels postulats de l'església, finalment va declarar-los heretges, després d'una crida del ministre general. La butlla, com ja hem dit, va ser publicada el 28 de novembre de 1336 però no va ser acceptada immediatament i va provocar una forta oposició; d'aquí que el 12 de maig del mateix any, el papa enviés una carta als franciscans per tal que, al proper Capítol que s'havia de celebrar a Cahors, es llegissin les *Constitucions* i s'aproveessin, cosa que va ser feta el juny d'aquell mateix any⁶¹.

La butlla dividida en trenta-set apartats anava dirigida tant a la branca masculina com a la femenina, tot i que fonamentalment, s'ocupava de la primera; a les monges, només els dedicava un apartat, a més de la part dispositiva final que era comuna a tot l'orde⁶².

Encara que els punts principals que afectaven les sors eren en principi només dos, la *clausura* i les monges *Servicials*, eren prou importants com per provocar un fort malestar als convents femenins.

Probablement la butlla, almenys la part que afectava les monges, degué ser enviada a tots els convents femenins, perquè tal com

⁶¹ Schenk, 1979, XI: 350-353

⁶² *Bullarium Romanum*, 1859, IV: 390-415; *Archivum Franciscanum Historicum*, 1937, XXX: 309-390.

deia el text, s'havia de publicar a la primera visita que el franciscà encarregat fes al monestir. Els estudis duts a terme fins ara, en alguns dels pocs fons documentals de convents femenins que es conserven, no permeten afirmar si tots els monestirs la van rebre, i quina va ser la seva reacció. És per aquest motiu, i tal i com passava amb el text de la regla, que la còpia d'aquestes constitucions que es troba al monestir de Pedralbes constitueix un document de gran importància.

El text es troba inserit al còdex primitiu de la regla i compren, no només la còpia en llatí idèntica, pel que hem pogut comprovar, a les publicades als butllaris romans, sinó també una altra original en català; és aquest últim document el que revesteix una importància excepcional per tractar-se fins ara, de l'única còpia que s'en coneix. La seva importància ja va ser posada de manifest pel pare Saldes que, en publicar per primera vegada el text de la regla del mateix còdex, va transcriure també aquestes *Constitucions*, com deia ell: *á título de curiosidad paleográfica solamente*⁶³. Al text transcrit per aquest autor li falta el tros final, com es troba avui al manuscrit, però gràcies a una còpia feta probablement al segle passat, nosaltres l'hem pogut recuperar. Es tracta de la part final del document, la dispositiva, que fa referència a l'obligació de la seva publicació i aplicació. Res canvia, doncs, del text ja conegut, però completa el seu contingut. Aquests darrers paràgrafs devien trobar-se en un full desaparegut probablement, a l'inici de l'actual segle⁶⁴.

Centrant-nos, doncs, a Pedralbes, sabem que aquestes

⁶³ Saldes, 1912, VIII: 53-57. Aquest autor les va publicar però no les va comentar. Després d'ell, no ens consta que hagin estat publicades novament, ni comentades.

⁶⁴ Pel tipus de lletra podem dir que la còpia d'aquestes ordinacions, on es troba també el darrer tros, degué ser feta al segle passat, com d'altres que es troben a l'arxiu. Potser, s'hagi d'atribuir a sor Anzizu que va catalogar el fons tal i com avui es troba, i va fer la regesta i transcripció de molts documents.

Constitucions van ser-hi efectivament aprovades, com diu un petit paràgraf que es troba a la part final del text en llatí, en lletra menuda, i igualment en llatí, on llegim: aquestes constitucions van ser publicades al monestir de Santa Maria de Pedralbes, al mes d'octubre de l'any MCCC XXX VII, durant la visita del ministre de la província d'Aragó, Ramon de Basso, dels frares menors⁶⁵.

Com es pot observar, només havien passat quatre mesos des que la butlla *Redemptor noster*, havia estat publicada a Cahors. No obstant, en aquest curt període de temps, el seu contingut havia d'haver arribat ja a coneixement del monestir on va provocar un gran malestar. Prova d'això són les cartes que va enviar el propi rei Pere IV al papa, sempre per intercessió de la reina Elisenda, com es desprèn del mateix escrit.

En la primera de les missives enviada el 2 d'octubre del mateix 1337, des de Daroca, on es trobava la cort des del juliol d'aquell any, el rei expressava que, havent-li arribat la notícia que s'havien redactat unes *Constitucions* per a les monges de l'hàbit de sant Francesc, i en tant que la reina Elisenda, muller del seu avi, el rei Jaume II, havia fundat un monestir d'aquest orde, del qual també n'hi havia d'altres al seu regne, pensava, a l'igual que molts barons i homes nobles de diverses ciutats, viles i universitats, que per causa d'alguns dels capítols de les noves ordinacions, alguns monestirs podrien patir pèrdues irreparables. Per tant, li demanava que dispensés a aquests convents d'algunes de les coses que deia en aquells capítols.

No sabem si ja s'havien publicat les *Constitucions* a Pedralbes, ja que no es diu el dia en què això es va redactar, però a les darreries del mateix mes, el dia 21, el monarca tornava a enviar dues missives més, una dirigida a Ferrer Manresa, perquè, com a delegat seu, anés a la cort romana per tal d'obtenir el favor del papa per a la revocació, modificació o dispensació per als

⁶⁵ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25.

monestirs d'Aragó, dels capítols esmentats. La segona carta enviada el mateix dia tornava a anar dirigida al sant pare, anunciant-li que li enviava l'esmentat Ferrer Manresa per tractar de les qüestions de les monges clarisses del seu regne, perquè es dignés a escoltar-lo i que li donés la gràcia que demanava⁶⁶. A més d'aquests, va escriure altres missatges de recomanació, un dirigit al cardenal Napoleó Ursini, un altre, al vicecanceller del papa, Pere de Prat i un darrer, el 27 del mateix mes, al seu ambaixador Ramon Boil, perquè intercedís en la mateixa causa.

La missiva que duia l'enviat del rei comprenia una còpia resumida dels apartats que creia que afectaven els monestirs, trets de la mateixa butlla papal, i a continuació, les al·legacions que feia al respecte.

Els apartats que tractava eren: en primer lloc, el fet que el número de monges de cada monestir l'hagués d'estipular el ministre provincial, d'acord amb les abadesses i la major part de les monges del monestir. En segon lloc, que no es poguessin rebre més monges del número dictat, a no ser que el capítol general dels fra menors ho dictaminés per haver augmentat les rendes, i ho ordenés el ministre general o provincial. També remarcava el punt relacionat amb les rendes aportades per algun familiar o amic a una monja, que ara s'ordenava que havien de passar immediatament al conjunt del monestir. Per últim feia referència allò que atenyien a la clausura, concretament al tema de les Servicials a les quals, la constitució obligava a guardar clausura com a la resta de les monges, i també el de les persones autoritzades a entrar dins el recinte clos.

Les al·legacions que feia el monarca a aquests punts eren que si se seguien rígidament, molts monestirs caurien en la ruïna més absoluta, ja que molts disposaven de poques rendes i si es complicava l'entrada de novícies amb la necessària aprovació del

⁶⁶

Sendra, 1926, XXVI: 255-261. Aquestes cartes les va transcriure l'autor dels originals que es troben a l'arxiu de la Corona d'Aragó, : *Reg. de Cancilleria* núm. 1054, fols. 163v, 1704r-v, 170r.

capítol i dels ministres generals o provincials, davant les dificultats molts monestirs es despoblarien. A més, alguns, pel nombre de monges que ja tenien, es veurien obligats a vendre part dels seus rèdits i a la llarga, algunes monges haurien de marxar, i més, si s'abolien les Servicials que obtenien almoines de l'exterior. Era per això que, donat que no hi havia hagut mai cap escàndol amb aquestes monges, li demanava que no les obligués a la clausura.

És a la part final de la missiva on es fa una al·lusió més directa al monestir de Pedralbes, i on es poden observar més clarament les intencions del monarca. El rei pretenia que el papa conservés els privilegis que s'havien anat atorgant a la reina, com a patrona i fundadora del monestir, i a l'abadessa i comunitat, referent a l'entrada a la clausura. Si aquests privilegis es retallaven, seguia al·legant el rei, potser la reina no voldria seguir vivint a la residència que tenia al costat del monestir, que feia molt poc temps que havia estat fundat per la pròpia sobirana, que encara s'estava edificant i posseïa molts pocs rèdits. En aquest cas, les monges que hi havia en aquell moment al cenobi no podrien seguir-hi habitant amb total seguretat, ja que l'esmentat monestir es trobava en un lloc desert i separat, i encara no posseïa una clausura perfecta:

Item, si privilegia concessa per Cardinalem protectorem inclite domine Elicsendi, Dei gratia Aragonum regine, serenissime domini Jacobi clare recordationis Regis Aragonum, avi nostri, relicte, et abbatisse et conventui monasterii Minorissarum vocati de Pedralbes super introhitu dicti monasterii infringerentur ita quod dicta domina Regina, Abbatissa et conventus dicti monasterii uti nequirent, predictum monasterium quod noviter a modico citra tempore per dictum dominum regem Jacobum et dictam dominam reginam fundatum fuit, quod nondum operatum est et modicam habet suppectentiam reddituum, sine dubio deperiret, presertim quia oporteret dictam dominam Reginam, que continue mansionem facit in quodam hospicio dicto monasterio contiguo, ab inde recedere, et per consequens moniales que in ipso monasterio sunt, non possent secure inibi remanere cum dictum monasterium sit in loco deserto et separato,

*et dicti monasterii clausure nondum perfecte esistunt*⁶⁷.

Però mentre s'enviava la missiva a Roma, les *Constitucions* es van aprovar al monestir de Pedralbes, tal com diu l'esmentat escrit que es troba intercalat entre la versió llatina i catalana. Segons aquesta anotació, durant la visita del pare Ramon de Bassó es van aprovar les *Constitucions* i, juntament amb l'abadessa i les monges, es va fer un primer inventari dels béns mobles i immobles del monestir, i se'l va informar dels seus rèdits i de les possessions, oblacions i pertinences. D'acord amb la reina, patrona i fundadora del monestir, de l'abadessa, Francesca de Portella, i de la major part del convent, es va ordenar que el número de monges recluses fos de cent⁶⁸.

Una petició semblant a la del rei Pere també va ser enviada al papa pel rei Robert de Sicília el 20 de febrer del mateix any, demanat-li el privilegi de poder entrar al monestir de Santa Clara de Nàpols; tampoc en aquest cas va ser atès.

Al marge de la important informació que aporta el document referent a l'estat constructiu en què es trobava el monestir en aquell moment, i que ha de ser objecte d'estudi en un altre context⁶⁹, interessa destacar aquí que l'oposició a les *Constitucions* semblen tenir dues motivacions diferents: l'una, que efectivament alguns dels seus punts entraven en plena

⁶⁷ La transcripció sencera del text de les ordinacions i al·legacions que va enviar el rei al papa es troba en l'esmentat article del pare Sendra.

⁶⁸ La transcripció en llatí d'aquest paràgraf es troba en l'article de Saldes. Van tornar a ser transcrits per Castro, 1968: 397-398. Curiosament, a les *Fulles històriques de Santa Maria de Pedralbes*, no es diu res d'aquestes constitucions.

⁶⁹ Tractarem la configuració arquitectònica del monestir en l'apartat sobre la vida de la comunitat a l'interior del claustre. Tot i això són nombrosos els estudis que s'han fet al respecte, des de la pròpia història de Pedralbes feta per sor Anzizu, als llibres de: Mestres, 1882; Duran i Sanpere, 1921; Bassegoda, 1922; Bassegoda i Nonell, 1978; Escudero, 1988; entre d'altres.

contradicció amb la regla del papa Urbà que seguien les monges de Pedralbes; l'altra, per la qual el rei havia enviat les missives, perquè abolien o posaven en entredit alguns dels privilegis de què gaudia la reina, o alguns dels punts que havia ordenat en les seves *Fundacions*.

Sobre aquest darrer punt són molt interessants les objeccions que feia el monarca perquè de fet, eren les que feia la reina i, almenys en teoria, la comunitat.

Tot i que el rei al·legava la problemàtica de manteniment de molts monestirs que es trobaven al seu regne, és evident que aquesta no n'era la raó principal perquè precisament, les constitucions de Benet XII van venir a ratificar el que ja havia quedat establert des de la promulgació de la regla d'Urbà, que els monestirs podien posseir béns, i en quantitat si era el cas⁷⁰. Menys encara es podia al·legar això si es tractava del monestir de Pedralbes que, com sabem, en aquest moment ja disposava de nombroses rendes i possessions.

L'única condició que imposava la nova normativa era que aquests béns havien de passar a tota la comunitat i servir per al manteniment de totes les monges; era per això que un dels punts manava fer un inventari i dictaminar quantes monges es podien sostenir amb el patrimoni del monestir: *ordonam per auctoritat de les presens letres que enquascus monestirs dels, per los provincials ministres del orde dels frares menors de consentiment de les abadesses e dels convents, o de la maior part de les monges, per auctoritat apostolical sia ordonat cert nombre de monges segons la facultat e la quantitat de les rendes e possessions e esdevenimens dels dits monestirs axi quel dith nombre deles covinentment pusquen esser sustentat.*

Això anava en contra, no de l'esperit de la regla que havia dictat Urbà, que deia igualment que totes les coses havien de ser comunes, sinó de la *Fundació* de la reina que estipulava que amb

70

Omaechevarria, 1972: 381.

els béns que posseïa el monestir es podien mantenir només, seixanta monges, i no més. Tal i com assenyala el text que fa esment del primer inventari fet al monestir, seguint el que ordenava la constitució, un cop comptats els rèdits es va ordenar que el número de recluses augmentés a cent⁷¹.

Igualment anava en contra del que havia ordenat Elisenda, el fet que les noves *Constitucions* decretessin que un cop establert un número de monges, no se'n podien admetre més si no era amb l'aprovació del Capítol o del general o provincial dels franciscans, i després de comprovar que els bens del monestir ho permetien: *en axi que lotre lo dit nombre no pusquen esser reebuda neguna en los ditz monestirs sens actoritat de la Seu apostolical o de licencia dela special si dons les facultats e los sdevenimens dels ditz monestirs no creixen en tant que a mes monges poguessen bastar sufficienment. E lavos aytal creximent fos denunciat al capitol general dels ditz frares menors en lo qual agues esser ordonat quantes perssones poguessen esser posades en los ditz monestirs. Ultra lo dith nombre assignat per raó del creximent dels fruyts o de les rendes o dels esdevenimens.*

Tal i com havíem assenyalat, la *Segona fundació* de la reina deixava la porta oberta perquè poguessin entrar més monges, a més de les seixanta que ella mantenia, però aquestes s'havien de sostenir amb els seus propis béns. Ara doncs, ni se'n podien admetre més de les estipulades, ni podien aportar beneficis particulars. Aquests punts eren conflictius, no tant per a la reina a qui no afectaven, sinó per a l'abadessa i les monges en la mesura que la branca masculina encara exercia un control més estricte sobre els convents femenins.

Si en la *Primera Fundació* la reina es reservava el dret d'escollir les postulants, en la *Segona*, com hem assenyalat abans, ja deixava més llibertat perquè ho fes l'abadessa i la comunitat, almenys d'aquelles monges que sobrepassaven el número que ella sostenia. Ara, aquest dret pertocava als fra menors,

⁷¹

AMP, Llibre de la Regla, R/25. Tros manuscrit on declara que es va publicar la *Constitució* a Pedralbes. Saldes, *op. cit.*

tant decidir el nombre com, en última instància, escollir a les persones: *E quan recepcio se deura fer dalcuna o dalcunes dins lo dit nombre ordonat aytal receptio no puga esser feta sens licencia special e spressa del general ministre o provincial, als quals destrectament manam que ans que atorguen aytal licencia diligentment proveesquen que negu pati no degut ne naguna malvestat simoníaca noy venga.*

Un altre aspecte conflictiu era que no es permetés rebre cap donació i mantenir-la de forma particular, tot i que podia, lògicament, ajudar les necessitats d'aquella monja per a qui s'havia fet. Com hem apuntat, a Pedralbes eren moltes les novícies que, a més del dot que aportaven en entrar, se'ls estipulava un violari anual perpètuament. Això ho permetia la reina però no les noves disposicions papals: *Si empero sesdevie alguna cosa esser offerta de grat al monestir per aquela qy entra o per sos parens o per los amics dela, o datra monga, o qualque altra cosa sera donada o lexada, sia reebuda per la abadessa dela e en uses comuns sia convertida. E si pus favorablement aiudat a les necessitats dela, per lesgardament de la qual cosa damunt dita sera offerta o donada o lexada.*

A l'igual que pretenia Urbà IV, també Benet XII volia evitar que l'obtenció de rèdits particulars per part d'una monja portés a l'orgull d'aquesta: *Gardense empero los damunt ditz generals o provincials ministres que per atorgament de la dita licencia o en qualque manera, per atorgament dela o per qualque altra color, o perfenta atrobada, no presumens quen reebre, ne per si ne per altra persona o persones, o alguna cosa ans de la dita licencia. Per evitar això s'ordenava que aquests diners s'apliquessin a coses de la comunitat: que sia donat o locs o a obres quels que sien coses del dit orde ne encara per escusa de qualquesia costuma la qual tenim que sia mes corruptela que costuma.*

Tot aquest seguit de disposicions eren degudes al caràcter auster del pontífex que pretenia evitar les corrupteles que veia que hi havia a l'estament eclesiàstic, a través de la simonia i les prebendes en els càrrecs. Aquest objectiu dut amb gran zel va comportar una aversió generalitzada cap a la seva persona dins

i fora de la pròpia església⁷².

En l'aspecte econòmic era on el creixent control dels fra menors es feia més evident. Amb aquestes noves normes es reafirmava una tendència que, com havíem apuntat, s'havia anat desenvolupant amb el temps, i que tendia a retallar el dret de les abadesses i del conjunt de les comunitats femenines de dirigir els seus assumptes interns⁷³. D'aquí que, tot i que a la regla es deia que les possessions i les rendes del monestir havien de ser administrades per un procurador, ordenat per l'abadessa i la comunitat, a les quals ell hauria de passar comptes de les rebudes i despeses i, només, si aquestes ho volien, al visitador: *al visitador quant se volrà*⁷⁴, a partir d'aquell moment passava a ser obligatori que l'abadessa o l'administradora dels béns -no es parla aquí de procurador-, juntament amb un petit discretori de monges escollides, passés comptes anualment al ministre general o al provincial de l'orde, o al visitador: *Ordonam que les abadesses e les altres los quals o les quals los bens e esdevenimens dels ditz monestirs aministraran cuyliran reebre e despendran sian tenguts quascuns anys davant lo general o provincial ministre o visitador e certes monges dels ditz monestirs savies e discretes a asso per los convens dels ditz monestirs eletes retia raon complida e feel de les reebudes e despeses, e daqueles coses que a eles son degudes o altres deuen a eles e destament en lo qual los monestirs seran. En cas que s'observés que l'administració havia estat mal portada per causa de l'abadessa, immediatament era destituïda del càrrec a més d'aplicar-li les penes corresponents.*

Aquests punts eren de gran importància per a qualsevol monestir però especialment, per al de Pedralbes, que posseïa un considerable patrimoni, i on l'abadessa ostentava el senyoriu

72 Biografia eclesiàstica, 1849, II: 444

73 Bynum, 1982:170-269; Bolton, 1976:141-158; Gold, 1985: 76-115; Tibbets Schulenburg, 1984,I:51-86.

74 Aquest punt es troba sota la rúbrica, *Del procurador del monestir e de son offici* al *Llibre de la Regla R/25* del monestir de Pedralbes; també als articles esmentats de Saldes, 1912, VIII; González i Betlinsky; Rubió i Rodón, 1982, 3,: 40.

d'extenses possessions, com la parròquia de Sarrià i Piera, entre d'altres, i exercia el patronatge de diverses esglésies. El control des del punt de vista econòmic i organitzatiu d'aquest senyoriu per part d'un representant dels franciscans, ja fos el ministre general o el provincial, havia de resultar, com a mínim, conflictiu.

El tema de la clausura era també problemàtic en la mesura que afectava tant les monges com a la pròpia reina. La idea del nou papa era la de retornar a la més estricta clausura i per això, si bé no va abolir completament tots els privilegis que els seus antecessors en el càrrec havien atorgat a certs llocs i certes persones, sí que els va limitar al màxim. D'altra banda, va obligar totes les monges que habitaven al monestir a una clausura total. L'expressió era clara: *E totes e quiscunes monges dels ditz monestirs deguen estar sotz perpetual tanquedura en los lurs monestirs segons la Regla deles e segons la constitucio de bonifaci papa octau predecessor nostre de bona memoria, sobra asso feta e en alguns monestirs de les monges damont dites.* El motiu que esgrimia per aquesta normativa era que en alguns llocs no s'observava: *Com avem entes aquesta cosa entra ara be no sia servada.*

Ja hem assenyalat com havia evolucionat el concepte de clausura i la legislació al respecte al llarg de les diferents regles de les clarisses, inclosa la de la mateixa Clara, i com finalment havia quedat establerta en l'anomenada urbanista. El text reglar no diferia massa del nou: ni en un ni en l'altre es permetia la sortida de les monges sota cap concepte, excepte en cas de fundar un nou monestir, i per això es necessitava, en el primer text, l'autorització del cardenal protector, ara, la dels ministres. En cap cas l'abadessa podia autoritzar la sortida i si ho feia podia ser treta del seu càrrec. En la nova normativa es preveia també com a causa de sortida una malaltia que no es pogués curar a l'interior de la clausura, o suposés un perill per a les altres sors.

El canvi més radical era el de l'abolició de les *Servicials*.

Aquestes eren monges que practicaven els mateixos vots que la resta a excepció feta del de clausura, i era a través d'elles que les comunitats podien dur els seus afers amb l'exterior⁷⁵ d'una forma més o menys directa, ja que de la resta se n'havien de fer càrrec els procuradors, criats o persones comissionades per diversos assumptes. Al mateix temps, les *Servicials* tenien la missió de recaptar almoines, fet que d'alguna manera les aproximava més als propis franciscans i a l'esperit original de l'orde. Totes les regles les havien contemplades i distingien entre les monges professes, les novícies i les externes. Les diferències entre ells es marcaven en el color del vel que com ha havíem dit, mentre per a les professes era negra, per a les altres dues era blanc⁷⁶. També, les *Ordinacions* de la reina parlava d'elles i els deixava una quantitat de diners, menor que a la resta perquè devia suposar que rebien almoines que les ajudaven en el seu manteniment. La supressió d'aquest tipus de monges era, doncs, una autèntica novetat, i havia de produir un desconcert per la situació jurídica en què quedaven i els canvis que havia de realitzar la comunitat per adaptar-se a la nova situació. Sobre això se'ls ordenava que havien de passar a observar la clausura com la resta de les monges: *Volen discretament proveir en asso a la honestat e a la fama de les dites monges de santa Clara e de les menoretas e de Sant Damia per ordinatio present en tostems valedora destretament manam que aytals servicials o sors restretes a observanza de la professio, o qui daqui avant seran restretes, deguen estar sutz perpetual clausura axi com les autres monges.*

Es preveia que el lloc d'aquestes *Servicials* pogués ser ocupat per unes dones honestes, ja madures i de bona fama, que portessin un hàbit seglar -sempre honest-, perquè poguessin portar els negocis de les monges a l'exterior, però a diferència de les antigues *Servicials*, no podien entrar a l'interior de la clausura. Com deia el papa, això ho feia per a la bona fama de

⁷⁵ AMP, Llibre de la Regla, R/25. El tema de les *Servicials* es tracta en l'epígraf: *De les Sors qui van defora*

⁷⁶ Omaechevarria, 1972: 381 ss.; Id., 1976: 100.

les monges. La carta del rei dirigida al papa que esmentavem suara, feia al·lusió, com a defensa, al fet que cap dona dels convents del seu regne havia tingut mai cap escàndol; és de suposar, per tant, que la idea del papa recollia una opinió negativa sobre les dones errants que devia dominar en certs sectors de la població. Aquesta idea era la mateixa que ja temps abans havia aconsellat retallar les peregrinacions de dones cap a Roma, molt freqüents en els primers temps de l'Edat Mitjana. Però malgrat aquestes disposicions papals, no sembla que les Servicials s'abolissin immediatament ja que, tal com tractarem més endavant, la seva existència va tornar a ser qüestionada novament en la reforma duta a terme al monestir en temps dels Reis Catòlics.

En conjunt, amb aquesta nova normativa, les monges van veure reduïdes les seves possibilitats de contacte amb el món exterior. A partir d'aquest moment, legalment, tenien molt poques ocasions de sortir, i si ho feien sense els permisos abans esmentats, no només quedaven inhabilitades per a qualsevol càrrec si no que, a més, se'ls havia d'aplicar les penes estipulades pels casos més greus. Al costat d'això es retallaven també les possibilitats d'entrar a l'interior de la clausura per part de les persones externes. En això es podia veure també afectada la reina que tenia un privilegi especial, i també la família del rei i la dels familiars de les recluses, però aquest punt queda un tant ambigu ja que si bé es diu textualment que cap reglar ni seglar, de cap estament social, podia entrar a la clausura, s'especificava que ho podia fer si tenia llicència de la seu apostòlica; per tant, les persones anteriorment autoritzades ja la tenien. A més, s'afegia que també hi estaven autoritzades aquelles persones que tenien el privilegi per les ordenacions dels seus avantpassats o per les regles -suposem estatuts- de les mateixes monges. Potser, doncs, els privilegis que ja s'havien donat a certes persones es mantenien.

El darrer punt que formulaven les *Constitucions*, feia referència a la prohibició que les monges construïssin cel·les al dormidor

i s'ordenava que si alguna ho havia fet, que els ministres o els visitadors les destruïssin immediatament i les castiguessin a l'igual que aquelles que les havien ajudat.

És aquest punt força interessant si el relacionem amb el monestir de Pedralbes on sabem que aquest tipus de cel·les era molt comú. Sor Anzizu parla que des d'un inici les monges es van fer cel·les individuals amb estores al llarg del claustre, però esmenta que aquestes només eren cel·les de dia⁷⁷. És possible però, que ja n'hi hagués alguna d'obra ja que el cas sembla força generalitzat. Per això aquesta prohibició ja que el fet anava obertament en contra del que deia la regla quan ordenava que totes les monges que estiguessin sanes havien de dormir en un mateix dormitori, en llits separats, l'un al costat de l'altre, i sota la vigilància de l'abadessa que havia de tenir-les totes sota la seva visió. Cal recordar que segons sembla, el dormidor del monestir de Pedralbes no va estar acabat almenys fins al 1393⁷⁸, per tant és possible que algunes monges dormissin en el dormidor instal·lat de forma provisional mentre d'altres, ho podien fer individualment. Com tractarem més endavant, les *Constitucions* només van ser respectades en vida del papa, i poc després de la seva mort ocorreguda l'any 1342, ja s'estava construint la cel·la de l'abadessa sor Francesca de Portella, dedicada a Sant Miquel.

El tros final d'aquestes constitucions, que manca a l'original ja des del 1912 quan Saldes les va donar a conèixer per primer cop, havia estat transcrit amb anterioritat per una mà anònima, probablement a les darreries del segle passat o a l'inici de l'actual. Aquest paràgraf recull la part dispositiva del document que, d'altra banda, ja es coneixia per la versió llatina, i fa referència a l'obligatorietat dels ministres provincials de fer llegir aquestes *Constitucions* als monestirs de la seva jurisdicció, en un termini de dos mesos després que el Capítol

⁷⁷ Anzizu, 1897: 88

⁷⁸ Bassegoda, 1922: 17.

provincial les hagués publicades i segellades perquè fossin observades des d'aquell moment en endavant. El document redactat a Avinyó data del 28 de novembre de 1336; era doncs, simplement, una traducció en llengua vernaclea del document original, per tal que les monges les poguessin entendre i seguir correctament⁷⁹.

Transcrivim a continuació el tros inèdit que seguia al darrer capítol que tractava de les cel·les individuals, comentat anteriorment: *Encara destretament vedam que les monges dels ditz ordes no agen cetles en lurs dormidos, e si alcunes nan, Manam de tot en tot que sien destruides per los ministres o per los visitadors en la primera visitacio que faran....* Fins aquí el tros conegut i a continuació, seguia: *en los monestirs de les contradiccions, si alcunes contrarias seran, o donen a eles en aso ajuda, o favor [...] o pena eclesiastica refrenan. Volem encara, et manam que cascuns ministres provincials en les sues provincies a cascuns convents de las monges damunt dites qui son de la sua cura, o regiment dels dits frares en tant en quant toquen eles, o sesgarden a elles, infre dos mesos despres que seran al capitol provincial publicades ab los segells dels ministres, e dels difinidos sengles copies degen assignar, e aquelles facen legir et vulgarizar respondre, et sots les penes contengudes en eles destretament manar, que les dites coses deguen daqui avant sens tot trencament observar. A ningun hom donchs, no sia legut aquesta pagina dels nostres stabliments, ordenacions, volentats, et manaments trenquar, temerari gosament. Empero, si aso algun ossara, posará la indignacio de Deu tot poderos, e dels benaventurats Sant Pere e Sant Pau sapia que encorrera. Dada a Avinyo IV Cal. Desembre lany segon de nostre bisbat⁸⁰.*

⁷⁹ AMP, Ordinacions del Papa Benet XII, còpia llatina i catalana dins el *Llibre de la Regla R/25*. La còpia catalana, a la qual li manca el tros final, es troba també transcrita i publicada a l'obra esmentada de Saldes.

⁸⁰ AMP, *Clarisses* (lligall), núm. 64-65.

Les Constitucions, com hem dit, van ser aprovades a Pedralbes l'octubre del 1337, durant la Visita de fra Pere de Bas, tot i que el rei feia encara un intent davant el papa per aturar-ne la seva publicació. Davant la reina, l'abadessa i el convent, el visitador va fer un inventari de tots els béns del monestir i en conseqüència, es va determinar que el número de les sors podia augmentar fins a cent, que passarien a viure, totes elles, dels rèdits del monestir⁸¹.

Va passar quasi un any abans que l'abadessa, amb el consentiment de la reina i de la major part de la comunitat, escrivís una carta al frare esmentat, en la qual s'acceptava la disposició referent al número de les monges com s'havia ordenat a la visita anterior, i que no n'admetrien més sense el consentiment del ministre general o del Capítol, o directament del sant pare. El resum de la carta, redactada en llatí i lletra menuda, datava del 25 de juliol del 1338, i es va inserir tot seguint la nota precedent de la Visita, i abans de la traducció catalana de les mateixes Constitucions⁸².

En aquest any transcorregut entre les dues notes, es devia esperar encara que els resultats de les negociacions del rei amb el papa fossin favorables a les peticions de la reina i les monges, però, coneguda la intransigència del pontífex, no va ser possible, i finalment es van aprovar les seves disposicions. Davant d'això, la reina es va veure obligada a acceptar que part de les normes que havia imposat en la darrera Ordinació quedessin invalidades i va decidir escriure'n una tercera.

Aquesta nova Ordinació va ser redactada el 2 d'abril de l'any

⁸¹ AMP, nota manuscrita redacta a la part final de les *Constitucions* llatines, *Llibre de la Regla*, R/25. Castro, 1968:397-398.

⁸² AMP, *Llibre de la Regla*, R/25.

1341, en llatí i sobre pergamí. Fonamentalment, només retocava aquells aspectes que feien referència al número de les monges i preveres, que era la part afectada per les *Constitucions* papals. Respecte de les primeres havia d'acceptar que el seu número estigués d'acord amb els emoluments de què disposava el monestir, segons la consciència de l'abadessa però, en la mesura que forçosament havien d'augmentar, va reduir el número de preveres que havia instituït amb anterioritat, que van passar de deu a quatre, com en un origen. S'ordenava que seguissin rebent les mateixes provisions que s'havien dictat en l'anterior fundació, a més de quinze lliures pel benefici que servien que haurien de cobrar dels coneguts rèdits de Sarrià. Els frares, per contra, augmentaven en un membre, i passaven a ser cinc. A aquests, a més de la provisió ordinària, se'ls passava a donar onze lliures i deu sous per vestir-se⁸³.

A partir de la mort del papa Benet l'any 1342, les seves *Constitucions* van quedar pràcticament sense vigència, tot i que oficialment van seguir en vigor fins l'any 1346, quan en un dels Capítols dels fra menors se'n va dictar unes altres conegudes com *Fortaneries*, que van resultar ser transitòries fins a les definitives del 1354, anomenades *Constitucions Farinerias* que van seguir, més o menys en vigor, fins al segle XV, amb petites modificacions en alguns punts⁸⁴.

Pel que feia a les monges, aquestes últimes *Constitucions* retornaven a la regla urbanista original en la majoria dels aspectes, tot i que en puntualitzava d'altres com les visites dels frares als convents. Sobre això ordenava que solament es fessin en casos suficientment correctes, i que romanguessin a l'interior de la clausura només, entre el segon toc de l'Hora *Prima* i el segon toc de *Completes*. També recalraven que les

83 AMP, Perg. núm. 1.001.

84 AMP, *Reforma* (lligall 213); *Chronologia historico-legalis seraphica ordinis fratrum minorum sancti patris Francisci*, Tom. I, Neapoli, 1650.

monges respectessin el silenci més absolut després d'aquesta
*Hora*⁸⁵.

Abans de la promulgació d'aquestes darreres *Constitucions franciscanes*, de les quals no se'n troba cap referència a Pedralbes, la reina havia redactat la seva *Tercera Fundació* però posteriorment a aquesta, l'any 1345 va tornar a redactar un nou document del qual no en teníem fins ara, referència. Potser no s'hagi de considerar aquest text com unes noves *Ordinacions*, però sí, almenys, com una remodelació de la Tercera pel que respecte a certs punts, com els dels drets i obligacions dels frares i capellans del monestir i la relació d'aquests amb les monges. El fet que no fossin redactades amb el protocol de les anteriors - amb uns formularis ben precisos, en llatí i sobre pergamí-, és el que, probablement explica que no hagin estat considerades fins ara.

El motiu de retocar en un espai tan curt de temps alguns punts de l'anterior *Fundació*, obeïa al fet que les relacions entre les dues comunitats, la femenina i la masculina, no acabaven d'estar clares. Una altra raó podria haver estat, com ja hem vingut apuntant, el fet que, a punt de publicar-se les noves *Constitucions* del 1346, les dictades pel papa Benet ja no es devien respectar a Pedralbes, la qual cosa va permetre a la reina retocar aquells aspectes que no devien estar en consonància amb els seus desitjos, o eren conflictius. Aquest document es conserva a Pedralbes, dins un lligall⁸⁶.

A diferència dels textos anteriors, aquest es va redactar directament sobre paper en una mena de quadernet. És força extens i escrit en llengua vernacle, amb el clar objectiu de fer-lo assequible a tota la comunitat però, principalment, als membres masculins, a qui més atenyia. Això era el que deia una nota

⁸⁶

AMP, *Institució*, 1345 (lligall), núm. 136. La primera pàgina del document i la darrera fulla es troben en força mal estat i és difícil, o quasi impossible, la seva lectura. Tot i això el cos principal és fàcilment comprensible així com la data de 1345.

intercalada entremig del text escrita per una mà diferent a la de la resta del text: *los II capitols que son de les ordinations de les misses e dels aniversaris deuen metre en los quaderns que seran dats als frares e als clergues e meses en los missals.*

A la primera part del nou document, es feia un resum de tots els aspectes que la reina havia anat apuntant en les tres anteriors normatives, i mantenia les disposicions sobre el número de les monges i preveres que havia estipulat a l'última. Contràriament al que havia fet a les anteriors *Fundacions*, on les normes sobre temes diversos es presentaven successivament, en aquest, per tractar-se sens dubte d'un document que pretenia ser de consulta, els temes es van anar separant formant una mena de capítols.

A la primera part de l'escrit, la reina feia un recull de les disposicions que havia manat a la *Primera Fundació* a partir del resum que ja n'havia fet a la tercera. Aquest primer apartat l'emmarcava sota el títol de: *Rubrica de la institucio del nombre de les dones menoretas. Dels frares menors. Dels clergues seglars qui deuen esser e estar en aquest monastir de sancta maria de Pedralba continuament e perpetual.*

El més interessant d'aquest paràgraf, ja que el contingut és el mateix que ja hem comentat en el seu moment, és que dóna el nom de les trenta-sis dones que hi havia als primers anys al monestir i que s'havien afegit a les dotze fundadores, tot just abans de multiplicar el seu número a la *Segona Fundació* redactada el 1334.

El segon paràgraf s'encapçalava de la següent manera: *Segona forma del nombre de les dones e dels frares e de los clergues seglars del dit monastir.* S'iniciava igualment amb l'enumeració de les noves rendes del monestir, fruit de l'agregació de les rectories ja conegudes, a més d'un violari que posseïa en Pere Calvet sobre el monestir, les rendes donades sobre la duana de Sardenya i d'altres rendes, per les quals diu la reina que les monges podien augmentar fins al nombre de cinquanta. S'observa aquí una primera confusió ja que tal com havíem dit, el nombre estipulat en el seu

moment va ser de seixanta. Respecte al nombre dels frares i capellans seglars, esmenta que va estipular que passessin de vuit -en els quals engloba els frares i capellans, entenent que tots eren preveres-, a deu. D'aquests, sis serien frares menors i quatre, preveres. Aquest fet tampoc s'avé amb el que deia el document original que ordenava, deu preveres i quatre frares, tot i que deixava la porta oberta perquè aquests últims, en cas de ser també ordenats capellans, suplissin els corresponents quatre preveres; potser d'aquí ve la confusió.

El tercer apartat porta la rubrica de: *Tercera forma del dit nombre de les dones, frares e clergues seglars*. Un altre cop fa esment de les rendes que posseïa el monestir i en conseqüència, estipulava que el nombre de les sors podia ser de quaranta. Com es pot observar, si aquesta fundació a la qual està fent referència és la tercera, hi ha una notable diferència amb el document original, ja que en aquest no estipulava cap nombre de monges per tal de no contradir el número de cent que havia dictat fra Ramon de Bas, seguint les *Constitucions* papals. Tampoc s'avenen els documents respecte al número de frares i preveres que diu que ha de ser de quatre i quatre, com en un origen. A la *Tercera Ordinació*, havia dit quatre preveres i cinc frares. Les diferències entre els textos són, certament, difícils d'explicar a no ser que ens trobem davant una simple confusió del copista o bé, s'hagi de pensar que coexistien dues normatives: un text oficial i al mateix temps, unes altres normes d'ordre intern que eren les que realment regien al monestir. Aquesta última possibilitat sembla però, poc viable si tenim en compte que el número de persones que habitaven al monestir era fàcilment comprovable per al Visitador.

Segueixen a aquests apartats els esmentats dels oficis, oracions, misses i aniversaris que la reina establí per l'ànima del rei i la seva quan fos difunta, i que s'havien d'afegir a les Hores litúrgiques que disposava la regla. En aquests apartats, si bé de forma més detallada, s'esmenta el mateix que a les *Fundacions*, i són els capítols que la reina manava intercalar en els llibrets dels frares i monjos.

La part més interessant del quadern però, comença a partir d'aquest punt, quan s'inicia un nou document que pretén assentar definitivament les relacions entre l'abadessa, les monges i la resta de la comunitat masculina. A partir d'aquest document, molt ric en detalls, es poden conèixer alguns dels aspectes de l'organització de la vida al monestir. En aquest sentit és comparable a unes veritables *Constitucions*.

L'acta redactada en primera persona per la reina, comença recordant el dret que aquesta es reservava a cada *Fundació*, de canviar mitjançant un instrument públic aquells aspectes que considerés oportuns per tal de millorar el funcionament del monestir. En primer lloc, va establir el nombre dels oficis i les misses a les quals havien d'assistir tant els frares com els capellans, així com la forma com les havien de dir. Se'ls ordenava que obligatòriament, assistissin a totes les misses i oficis que es celebressin a l'església del monestir, excepte en el cas que disposessin d'una llicència especial de l'abadessa o del confessor de les sors. Totes aquestes misses s'havien de celebrar a l'altar major i anaven en benefici de l'ànima del rei Jaume i de la reina, un cop aquesta hagués mort.

També havien d'assistir a les *Vespres* primeres i segones de les festes solemnes i a totes les celebracions principals del monestir: la de Nadal, la de la Verge Maria, la de Sant Francesc, la de Santa Clara, la de Sant Joan Baptista i la de Tots Sants; a més de les altres festivitats que l'abadessa considerés oportú. També havien d'acudir a les *Matines* i *Laudes* del dia de Nadal i a d'altres festes en les quals les monges cantessin les *Matines* de la primera vigília, per tal d'ajudar-les⁸⁷.

Era obligació dels frares celebrar les misses a l'altar major, diàriament, durant tres setmanes seguides. La missa principal s'havia de celebrar al matí i una segona havia de ser de *Rèquiem*; totes dues havien de ser cantades únicament pels frares i

⁸⁷ Mele, 1985: 80-83 i 156-159

capellans del monestir. Se'ls ordenava també que durant les tres setmanes que els pertocava dir les misses, igualment durant les festes principals de Nostre Senyor, la de la Verge Maria, la de Tots els apòstols i la de Tots Sants, així com tots els diumenges de l'any, els frares oficiants duguessin vestidures diaconals i subdiaconals per oficiar l'Evangelí i l'Epístola.

Acabades aquestes, els corresponia l'ofici als preveres durant quatre setmanes més, igualment a l'altar major, de manera que en total fossin set setmanes; després, tornava a començar el cicle que podria variar si, amb el temps, augmentava el nombre de frares o capellans.

Tot i que es deixava llibertat a l'abadessa per poder encarregar la missa major, o qualsevol altre ofici de les festes principals, als frares o preveres que hi havia al monestir o a altres de fora, la reina remarcava que no es podien sobrecarregar les rendes del monestir i, per tant, posava un límit al nombre que es podien cridar de fora. Així establia que, per les festes de Nadal, Pasqua, Cinquagesma, Corpus, i per les altres quatre principals del monestir ja conegudes, només es podrien cridar quatre frares foranis i només dos per les altres solemnitats i Setmana Santa, quan l'abadessa demanava frares per les prèdiques i l'Ofici. Contràriament, per les sepultures, aniversaris i commemoracions dels morts, o bé per la consagració de l'església o de les novícies, o per alguns negocis d'especial importància, li era permès a l'abadessa demanar-ne tants com cregués necessari, amb el consell del discretori, i compensar-los amb els rèdits del monestir.

A més dels oficis esmentats, els frares i els clergues seglars tenien també l'obligació de dir misses en aquelles capelles de la mateixa església que l'abadessa els assignés anualment. En aquestes capelles hi havien de tenir uns armaris on guardar els ornaments propis per els dies solemnes. A cada una d'aquestes capelles s'hi havia de celebrar a més, una missa en honor de Déu i una altra, en honor del monestir i dels que allà servien. També

cada frare i capellà, a criteri de l'abadessa, havia de celebrar anualment, a les respectives capelles, una missa per l'ànima del rei i la reina i per tots els fidels difunts.

En cas que algun d'aquests frares o preveres rebessin alguna almoïna per devoció popular en alguna de les capelles, els estava permès d'acceptar-la sempre que no fos per raó d'un Trentenari, o per oficiar cert nombre de misses.

Fora de les capelles a les quals estaven adscrits i de l'altar major quan els pertocava, no estava permès a cap frare ni clergue, ni a qualsevol altra persona religiosa, dir missa, ni que fos al lloc on vivien els frares: *en les cases del dit monastir en les quals los dits frares estan*, ja fós en un altar fixa o portàtil.

Remarquem d'aquest punt el fet que s'estigui parlant encara de *cases* on vivien els frares, en plural, ja que s'ha vingut sostenint, basant-se en el contingut de la tercera *Ordinació* redactada el 1341, que a partir d'aquesta data els frares ja vivien en un edifici que es correspondria amb l'actual *Conventet*⁸⁸. Del document que presentem, no sembla despendre's això, sinó que al contrari sembla que encara vivien en cases separades. Tot i amb això, no excloem tampoc la possibilitat que en parlar d'aquestes cases s'estigui referint més concretament a les dels preveres ja que, uns paràgrafs més avall, es parla d'un refector i un dormitori comú pels frares.

A canvi dels serveis prestats, Elisenda preveia que l'abadessa havia de subministrar dels béns del monestir, tant als preveres com als frares, tot allò que els fos necessari per cobrir les seves necessitats físiques, a més d'uns emoluments. En aquest punt ella mateixa reconeix que canvia alguna de les coses que havia ordenat en les anteriors *Fundacions*. A partir del moment de redactar-se aquest nou document, els quatre frares que hi

⁸⁸ Monreal, 1971: 24

havia en aquell moment al monestir, i que més avall diu que augmentaren a sis, haurien de rebre diàriament noranta-sis unces de pa cuit del que es menjava al convent, un quarter i una tercera part d'un quarter de vi del propi monestir, segons la mesura vella del quarter de vi de Barcelona, i dotze diners menuts de la mateixa ciutat per *companatge*. També se'ls havia de proveir de tota la llenya que els fós necessària, a més d'hortalisses i fruïts frescos dels horts i vinyes del monestir. Per aquestes necessitats, i també per vestuari i per altres necessitats seves, l'abadessa havia de donar al confessor i als altres tres frares, quatre-cents sous en moneda de tern de Barcelona. D'aquests, el confessor se'n quedava dos-cents vint per proveir-se ell mateix i els altres tres frares de vestuari i de les altres necessitats abans esmentades. Vint sous d'aquests, anaven destinats a la compra anual de roba i d'altres coses per al dormitori; altres vint, per l'aparellemt del refetor o la cuina i la resta, cent-vuitanta sous, l'abadessa els donaria directament als tres frares, a raó de seixanta sous a cada un, per vestir-se. Aquesta quantitat s'havia de fer efectiva en dos pagaments, cada sis mesos. Quan el nombre de frares augmentés a sis, es preveia augmentar l'assignació proporcionalment. Al marge d'això, aquests no podien exigir res més.

Tal com s'havia estipulat a la *Tercera Ordinació*, els frares podien disposar d'un escolà per ajudar-los a l'església i a la casa. Per a ell es destinaven una ració de vi i un diner de *companatge* diaris, a més de quaranta sous de soldada anual.

Al costat d'aquestes despeses fixes i anuals, es preveia que dels béns del cenobi, es proveís de menjar i beure als frares que acudissin al lloc cridats per l'abadessa per les causes suara esmentades. Si era el ministre provincial, el custodi, el guarda o el lector, encara que no haguessin estat cridats, se'ls podia donar viandes per una dia, dels rèdits comuns del monestir, però només dues o tres vegades l'any. En això no hi entraven aquells frares o preveres que acudien directament a la *cort* de la reina,

en aquest cas corresponia a ella i no al convent atendre les seves necessitats.

També s'entenia que al marge del que era norma, per tal que el que rebien els frares i capellans no fos massa minso, l'abadessa els podia proporcionar d'altres emoluments o aliments en determinades ocasions. Al llarg de vint-i-dos dies que la reina ja havia estipulat, se'ls podia oferir pitança que consistia en dotze diners menuts de Barcelona. En cas que l'abadessa o alguna monja o persona seglar donés també pitança en viandes, igualment se'ls en podia proporcionar.

Per Pasqua, si l'abadessa o les monges, volien fer flams: *flaons*, o altres viandes del temps, els estava permès de rebre pasta, salsa o oli del fons del monestir i donar-ne també als clergues i frares.

Per l'Advent, també es comptava que l'abadessa podia subministrar als quatre frares, i després als sis, un parell de birrets i de sudaris i això mateix també als clergues seglars. Per la Quaresma se'ls podia oferir confits dels que es feien en aquell moment, a l'igual que als altres frares cridats de fora del monestir per solemnitzar la festa.

Contràriament, quan un dels frares o clergues sortís del monestir per algun negoci d'aquest i no pogués tornar el mateix dia, se li hauria de donar el suficient per cobrir les despeses, segons els dies que fos fora; a més, se li pagaria pel treball realitzat pel bé del monestir, segons la consciència de l'abadessa i consell del discretori, però no se li donaria la porció quotidiana. Si per contra anaven a Barcelona però podien tornar el mateix jorn, se li podria donar una ració de peix, d'ous o de formatge per sopar.

Per acabar, ordenava la reina que les monges respectessin tots aquests punts i que a continuació, fessin un acte de reconeixement davant el notari que havia de ratificar aquest

document. A partir d'aquest punt, que correspon a la part final, els fulls es troben en mal estat i algun tros s'ha perdut, tot i això, es llegeix amb claredat que, efectivament, l'abadessa i la comunitat, amb la signatura final de les monges -tros que s'ha perdut- van ratificar tot el que s'havia exposat anteriorment. El mateix va fer a continuació Ramon de Bas, com a ministre provincial dels fra menors. Ha desaparegut la part on s'esmentava el nom del notari, el lloc i el dia en què es va redactar l'escrit, però encara es llegeix clarament, l'any, [...] CCC XL Quinto.

Si observem atentament el document, quasi ens atrevim a afirmar que tal com apuntàvem, les Constitucions del Papa Benet XII estaven en desús, fet que va permetre a la reina tornar a imposar les seves condicions, que van ser acceptades pel propi representant dels frares menors. Aquest fet hagués revestit més problemes uns anys abans, quan les *Constitucions* papals havien tornat a donar tota la jurisdicció dels monestirs femenins als frares, sense cap excepció, com havien demostrat les fallides negociacions del rei. Precisament, el que retocava ara la reina era tot allò que feia relació amb els membres masculins de la comunitat de Pedralbes, fonamentalment, els frares. És per això que considerem tan interessants aquestes noves *Constitucions*, si les volem catalogar així, en la mesura que són úniques, ja que els frares del monestir no es regien per les *Constitucions* pròpies dels frares menors, ni tampoc per les de les monges. La seva situació a Pedralbes era especial, potser només comparable als antics monestirs dobles dels primers segles medievals, i per això, necessitaven unes *Constitucions* pròpies que s'afegien als trets generals que marcava el seu propi orde. Hem d'assenyalar que ens consta que prop dels monestirs de clarisses de Balaguer i Manresa sembla que hi havia també una petita comunitat masculina per a servei espiritual de les monges, però no sabem quin era el règim que seguien⁸⁹.

89

Sanahuja, 1959: 815.

En la mesura que l'objecte d'anàlisi del nostre estudi no són els frares sinó les monges, no entrarem aquí a comparar si aquests drets i obligacions estaven en consonància o no amb la regla franciscana. El que sí que sembla evident és que alguns trets, com el dret de disposar d'uns diners propis i poder obtenir una remuneració pel propi treball, que Elisenda determinava aquí per als frares, devia ser extensible també a les monges. En algun apartat, a més, es fa referència al dret que podia tenir una monja en particular per poder cridar frares exteriors al monestir, amb consentiment de l'abadessa, per celebrar alguna festivitat o consultar algun afer personal. Tot això hagués estat impensable si encara estiguessin en vigència, les *Constitucions* del papa Benet, però a més, i tal com havia anat succeint amb les Fundacions anteriors, anava en contra de l'esperit de la regla que si bé permetia els béns comunitaris del monestir, rebutjava els particulars.

Els efectes de les *Constitucions* del papa Benet, tot i el poc temps què van estar en vigor, es degueren observar en els monestirs durant força anys, principalment pel que respecte als monestirs femenins⁹⁰. Les legislacions posteriors en van rectificar expressament alguns punts concrets, però els canvis havien estat massa radicals en certs aspectes, i es degueren produir situacions conflictives per determinar la validesa o no de la legislació anterior a aquella normativa.

És difícil determinar què va passar amb tots aquells privilegis que s'havien anat atorgant de forma particular a persones laiques i eclesiàstiques, o a determinat monestir abans de la legislació benetiana. És de suposar que la major part d'ells degueren quedar abolits, sobretot aquells que anaven en contra dels grans principis de la reforma, com eren: la possessió individual de propietats, els drets dels convents femenins -generalment concretats en la persona de l'abadessa- per decidir sobre certes qüestions, els que els eximien del control dels frares i, principalment, els que atemptaven contra la clausura total. Tot i això hi havia una clàusula que ja havíem esmentat en què el propi papa reconeixia que es conservaven certs privilegis que havien estat donats pels seus antecessors a certes persones i monestirs, i també a aquells que estaven dins les normes d'un cenobi. Podem pensar, doncs, que alguns privilegis es degueren mantenir tot i que la major part degueren quedar abolits.

Exposem això perquè aquesta circumstància explicaria els motius pels quals el cardenal protector de l'orde va dictar el 24 d'octubre del 1347, sisè any del pontificat del nou papa Climent VI, una concessió apostòlica des d'Avinyó per la qual les monges

⁹⁰

Aquesta impressió es desprèn no només de les concessions que trobem al monestir de Pedralbes, que pretenen com diem, alleujar en part la situació creada per les *Constitucions* benetianes, sinó que també s'observen en d'altres monestirs; Bocquet, 1959: 249.

de Pedralbes que estiguessin malaltes i això els impedis d'anar al parlador o a la porta, poguessin ser visitades pels seus parents més pròxims, mentre eren assistides pel metge. Un cop acabada la visita, havien de sortir tots de la clausura⁹¹.

Privilegis molt similars ja havien estat fets pel també cardenal protector anys abans. El primer -al qual ja hem fet esment en parlar dels primers privilegis concedits al monestir- va ser atorgat el 12 d'octubre de l'any 1328; en ell es permetia que una monja pogués ser visitada per la seva mare i germanes, en cas de malaltia, a l'interior de la clausura⁹². Una segona concessió del mateix tipus va ser emesa novament pel cardenal protector, el 28 de novembre del mateix any. En aquesta s'ampliava el dret de visita a unes amigues honestes, juntament amb les germanes⁹³.

També al mateix any, i probablement per raó d'haver estat abolit anteriorment, es va haver de concedir un indult especial perquè Ferrer Peyró, capellà major, pogués pernoctar a l'interior del monestir malgrat la clausura.

Tot i la clàusula sobre la conservació de privilegis a certes persones, també la facultat de la reina per entrar a la clausura es degué veure afectada, cosa que explicaria que el 18 de maig del 1363, al primer any del pontificat d'Urbà V, un altre cop el cardenal protector li va concedir permís per poder fer estada a l'interior de la clausura del monestir de Pedralbes⁹⁴. Si com

⁹¹ AMP, Perg., núm. 121. *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 219-222. Hi ha una còpia d'aquesta concessió en el Perg. núm. 127, i al mateix llibre de privilegis als ff. 223-227. Un altre trasllat es troba al Perg. núm. 134 i també a l'esmentat llibre de privilegis, als ff. 229-231.

⁹² AMP, Perg. núm. 169k; *Llibre de Privilegis apostòlics*, P/16, ff. 113-116.

⁹³ AMP, Perg. núm. 169L. *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 133-136. També d'aquest privilegi n'hem fet esment en el capítol pertinent.

⁹⁴ AMP, Perg. núm. 169C. *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 237-239.

sabem, des d'un origen la reina havia gaudit d'aquest privilegi, i fins i tot, del de poder menjar i dormir a l'interior del claustre, sembla encertat pensar tal com plantejàvem al principi que quasi totes les concessions per entrar a l'interior de la clausura degueren haver estat realment abolides. Ara, doncs, calia tornar-les a atorgar.

No ens consta que es concedissin gaires privilegis més en els anys compresos entre la Tercera Ordinació de la reina i el moment de la seva mort ocorreguda el 1364, un any després de dictar les quartes i últimes Ordinacions i el Testament.

El 15 de novembre del 1345, el mateix any en què la reina havia efectuat la remodelació de la seva Tercera Ordinació, el ministre general de l'orde, fra Fortaner, va concedir al ministre provincial d'Aragó el dret d'elegir un frare com a confessor de les monges de Pedralbes, que havia de ser un home madur, de bons costums i honest. Al mateix temps ordenava que els religiosos que habitessin al monestir li havien de retre obediència⁹⁵.

Al text de la reina es feia esment del confessor que hi havia en aquell moment, fra Berenguer Cerdà, amb el consell del qual i el d'altres frares, Elisenda havia realitzat la remodelació comentada. En no saber ni el dia ni el mes en què aquell document es va redactar, suposem que era anterior a aquesta concessió apostòlica dirigida al provincial, encara Ramon de Bas. A partir d'aquest moment doncs, a Pedralbes hi degué haver un nou confessor que en la línia del que s'ordenava en la *Fundació* de la reina era, juntament amb l'abadessa, la màxima autoritat del monestir i el cap de la petita comunitat de frares, fet que corroborava aquesta concessió.

L'últim privilegi en aquests anys va ser atorgat pel bisbe Antoni de Mallorca, el qual, des de Vilafranca del Penedès, el 4 de març del 1353 concedí gran nombre d'indulgències als que visitessin

95

AMP, Perg. núm. 167. Llibre de Privilegis Apostòlics, P/16, ff. 211-213.

l'església de Santa Maria de Pedralbes⁹⁶. Com d'altres concessions anteriors, l'objectiu era fomentar la pietat popular cap a l'església. No afectava en res la legislació del monestir.

Paral·lelament a aquestes concessions apostòliques que retornaven al monestir els privilegis que havia perdut durant el papat de Benet XII, Pedralbes va ser objecte de noves donacions reials que augmentaven encara més el seu patrimoni i alhora, va veure confirmats tots els privilegis que li havien estat donats pels sobirans des de la seva fundació. Així el 13 de juliol de 1350, el rei Pere va ratificar tots els privilegis que li havien estat concedits al monestir per ell i els seus antecessors, els reis Jaume i Alfons⁹⁷. A més, a partir d'aquest moment el monestir quedava sota la protecció directa de la casa reial⁹⁸. A l'igual que aquesta, també la ciutat de Barcelona va prometre el 23 d'octubre del 1357 emparar el monestir des d'aquell moment en endavant⁹⁹.

La major part dels drets que va concedir el nou rei Pere anaven en la línia d'ampliar el patrimoni del monestir i de concedir-li més franquícies que s'afegien a les que ja disposava. En aquest sentit apuntava el privilegi de franquícia del dret de segell donat pel rei el 21 d'abril de l'any 1338¹⁰⁰. També el que feia franc el procurador del monestir i a un home natural de Piera que s'encarregava dels negocis del cenobi en aquesta localitat, de les obligacions de quístia, host i cavalcada i d'altres servituds

⁹⁶ AMP, Perg. núm. 135. *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 233-235.

⁹⁷ AMP, Perg. núm. 80. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 122-123.

⁹⁸ AMP, Perg. núm. 71. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 72-74

⁹⁹ AMP, Perg. núm. 100L. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 416-418.

¹⁰⁰ AMP, Perg. núm. 74. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 105-108.

reials, emès el 3 de juliol del 1350¹⁰¹. Anys més tard, el 16 de setembre del 1355, el mateix rei confirmaria totes les donacions sobre els llocs de Berga i Bergadà de què havia estat objecte la reina per part del rei Jaume¹⁰².

Tot aquest seguit de privilegis i donacions reials s'han d'entendre com un interès per part de la reina, de refermar els drets que havia anat aconseguint per al monestir al llarg dels anys, i ampliar-los en la mesura que pogués. Però cap d'aquests drets reials implicava cap mena d'alteració en l'ordenament jurídic del monestir.

101 AMP, Perg. núm. 90. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff.177-181.

102 AMP, Perg. núm. 68. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 49-61.

5. La Reglamentació del monestir a la mort de la reina Elisenda

Les darreres Ordinacions

Si les últimes donacions i privilegis reials anaven encaminats a augmentar i consolidar el patrimoni del monestir, també la quarta i última Fundació de la reina apuntava cap aquest sentit.

A diferència de la Segona, on s'estipulaven un seguit de normes que incidien en l'organització interna del monestir i també, de la Institució, o Remodelació, de l'any 1345, on tornava a regular aquells aspectes que afectaven la comunitat masculina del cenobi, la darrera Fundació, estesa el 18 de desembre de l'any 1363, no implicava cap mena de canvi normatiu.

A l'igual que havia succeït en les *Institucions* anteriors, allò que va motivar la reina a redactar-ne una altra va ser la incorporació de rèdits nous. Això, ho va fer emparant-se en la clàusula dictada a la primera Ordinació de l'any 1327, que li permetia ampliar o modificar aquells decrets que cregués convenient, sempre que fos en profit del monestir. Amb l'increment de les rendes, Elisenda va creure que el cenobi podia permetre's augmentar el nombre dels qui hi habitaven.

La nova acta recollia, en primer lloc, la donació pública d'aquests nous béns adquirits per la reina a l'abadessa i a la comunitat. Posteriorment, es dictava el nombre de monges, frares i capellans que podria acollir el monestir en endavant.

Les noves rendes, que s'incorporaven a les que ja posseïa el cenobi en gran nombre, consistien en deu mil sous en moneda barcelonesa, rebedors anualment, de les rendes de Berga i el Berguedà. La reina les havia adquirit per compra al rei Pere, en representació del seu fill, l'Infant Joan, duc de Girona i comte de Cervera, i en feia donació perpetua al monestir. Aquestes

rendes comprenien diversos delmes sobre el blat, la verema i altres drets, a més de rèdits sobre la batllia i el castell de Casserres. Amb això el monestir quedava com a senyor pràcticament absolut d'aquestes terres, en afegir-se aquests drets als que el rei Jaume ja havia donat en el seu moment a la reina, per fundar el monestir i que, posteriorment, havia ratificat el propi rei Pere¹⁰³.

Elisenda entenia que amb aquestes rendes es podia augmentar en deu el número de monges del monestir, que passarien de trenta a quaranta. Aquestes deu monges més havien de rebre el mateix tracte que les anteriors. Les despeses que ocasionés el seu manteniment s'havien de cobrir amb el rèdits novament incorporats. També amb aquests, s'havien de sufragar igualment, les necessitats, de menjar, vestir i calçar de cinc preveres més, dos dels quals havien de ser frares de l'orde franciscà i tres, preveres. Aquests s'afegien als vuit que ja hi havia fins aquell moment: quatre frares i quatre preveres, fins a arribar a una comunitat de tretze: sis frares i set preveres. La manutenció i d'altres drets que els pertocava -que ja s'havien detallat en la Institució del 1345-, la rebien a canvi de l'obligació d'oficiar les Hores, misses i altres oficis litúrgics, en la forma que igualment s'havia estipulat en aquella Ordinació. Tot plegat, s'havia de fer sempre en honor de Déu i la Verge Maria, per als quals la reina havia erigit el monestir de les seves pròpies despeses, però a més, per a remei de l'ànima del rei, la seva i la dels seus avantpassats.

A més de poder canviar sempre allò que volgués mentre visqués, Elisenda es reservava el dret de presentar les monges que manquessin, fins a assolir l'esmentat nombre de quaranta. A cap d'elles se'ls podia exigir cap bé, ni cap dot, per entrar al monestir ni tampoc, per al seu manteniment.

103

AMP, Perg. núm. 68. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 49-61. Anzizu, 1897: 63-66

Igualment, conservava la prerrogativa d'escollir els frares i preveres pels beneficis que havia instituit a les capelles del monestir. Un cop ella difunta, aquests drets passarien a l'abadessa i al convent. En el cas dels beneficis vacants, se'ls obligava a cobrir-los en el termini de dos mesos, amb capellans de bona fama i honesta conversació, i sempre amb l'aprovació del bisbat. Totes aquestes condicions van haver de ser acceptades per l'abadessa, en representació de tota la comunitat, per tal d'accedir a la plena propietat dels béns que els oferia la sobirana. El document va ser redactat davant el notari Pere Borrell, a la data abans esmentada¹⁰⁴.

Exceptuant l'increment en el nombre dels habitants del monestir, res més havia canviat. Cal destacar no obstant, alguns aspectes del document.

En primer lloc, pel que respecte al número de monges, frares i preveres, és curiós constatar com, tampoc en aquest cas, no es correspon amb el que oficialment s'estipulava en els textos anteriors. A la Tercera Ordinació, la reina no es va atrevir a esmentar un número fix per a les monges, suposadament, a causa del fet que havia de respectar les cent que li havia imposat el ministre provincial per delegació del papa Benet, mentre la xifra de preveres quedava en quatre i el de frares en cinc.

En la remodelació-constitució del 1345, com ja havíem fet notar en el seu moment, aquest nombre va variar. Es va ordenar que les monges fossin quaranta i els preveres, a l'igual que en la Primera Fundació, tornessin a ser quatre a l'igual que els frares. Però curiosament, en aquest darrer text s'esmentava que les monges encara no eren quaranta sinó trenta, i que a partir d'aquell moment se'ls n'afegirien deu més, fins arribar a aquesta quantitat. Per contra, el nombre de frares i capellans sí que corresponia al dit anteriorment, quatre i quatre, que a partir

104

AMP, Perg. núm. 93 i 1002. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 208-218; *Especulum. Inventari de instruments de Pedralbes*. Francesc Taraffa, I/1, f.102v.

d'aquell moment augmentaven.

En cap dels textos redactats per la reina, mai es va tornar a parlar de la possibilitat que a més del nombre estipulat de monges que havien de viure de les rendes del monestir, n'hi poguessin haver d'altres que es mantinguessin amb béns propis, com si que es preveia a la segona Fundació. Però els llibres notariais del monestir registren gran quantitat de dots de novícies i violaris, que mostren que moltes monges es sostenien per aquests mitjans¹⁰⁵.

Un altre aspecte que cal ressaltar, tot i que ja ho hem tractat en les fundacions anteriors, és el fet que la reina s'immiscia en els drets propis de l'abadessa, fins al punt d'obligar-les a acceptar les seves condicions si volien adquirir la propietat dels béns que els oferia. El punt més flagrant era que es reservés el dret de decidir, no només el número de les monges que hi podien haver en cada moment, sinó també, poder escollir les postulants, dret al qual no es podia oposar l'abadessa pel que hem dit dalt. Alhora, li vedava a ella mateixa aquest dret. El mateix feia amb els preveres beneficiats. Això, que la sobirana ja havia deixat clar en la Segona Ordinació i que atemptava contra els propis principis de la regla que ho reconeixia com un dret inqüestionable de l'abadessa i el convent, ho va mantenir fins al final, quan ho va tornar a reiterar en el seu darrer testament.

105

AMP, *Manuels notariais*, núms. 1-10. El primer d'ells es va perdre durant el període de la guerra civil. Els altres, que comprenen dels anys 1348 al 1404, van ser redactats pels notaris, Romeu de Sarria: *Manual notarial* núm 2 (1348-1357), núm. 3 (1357-1365), núm. 4 (1365-1370), núm 5 (1371-1373); Tomas Rostet, *Manual notarial* núm 6 (1373-1380), núm 7 (1380-1386), núm 8 (1386-1392), núm 9 (1392-1399), núm 10 (1399-1404).

A l'igual que passava amb la darrera acta comentada, tampoc la reina va estipular res de nou en el seu testament que pogués alterar les normatives del monestir, ans al contrari, només va confirmar tot allò que havia anat estipulant fins aquell moment. L'acta va ser redactada al monestir de Santa Maria de Pedralbes davant el notari Pere Borrell, el dia 11 d'abril de l'any 1364¹⁰⁶.

De l'anàlisi del testament només es corrobora el fet que va decretar hereu universal seu, Déu i el monestir de Santa Maria de Pedralbes. A ell va fer plena donació de totes les propietats que ja li havia donat en vida, però que es reservava poder canviar o alterar. També li donava totes les potestats que s'havia reservat fins aquell moment i que hem vingut esmentant. L'única condició que imposava era que les monges havien de viure sempre sota la regla del segon orde de Santa Clara segons havia disposat el papa Urbà IV, i que mai es podia donar aquest monestir a cap altra comunitat: *Item cum nos ad laudem et gloriam omnipotentis Dei et gloriosissima Virginis Maria, matris eius, et ob devotionem quam erga beatum Franciscum et Sancta Claram gerimus puro corde, instituerimus, et dotaverimus praedictum monasterium sancta Maria de Petra Alba ad Divini nominis gloriam, atque laudem et quod sorores dicti monasterii vivant et regulentur secundum ordinem sororibus minoribus datam a domino Urbano papa quarto, et ipsam teneant, et observent.*

Tampoc els permetia de canviar res del que ella estipulava en aquesta darrera voluntat, tot i que els donava suficient llibertat, juntament amb els marmessors, i en algun cas, el consell del provincial dels fra menors, de decidir sobre el destí d'algun dels béns que ella deixava perquè fossin venuts o donats, posteriorment, en la forma que els semblés més pertinent.

¹⁰⁶

AMP, Perg. núm. 94; *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, ff. 219-235.

D'altra banda confirmava, tot fent referència a l'última Ordinació, el que allà havia estipulat sobre el nombre de les monges, frares i capellans que hi havia d'haver al monestir. Definitivament va quedar establert que hi habitarien quaranta monges, sis frares i set preveres. Tot seguit, ordenava que es mantinguessin les obligacions que també en aquella havia dictat, tant per als uns com per als altres, referent a les misses, resos i qualsevol acte religiós, per a remei de la seva ànima, la del rei Jaume, espòs seu, i la dels seus avantpassats, per la qual cosa havia fundat el monestir i l'havia dotat convenientment. Alhora també, els confirmava tots els drets que tenien, a canvi de complir amb aquestes obligacions dictades i que l'abadessa havia acceptat en nom de la comunitat.

En un punt del testament, Elisenda va fer donació d'una quantitat de diners per a tota la comunitat del monestir, dos mil sous, que s'havien de repartir entre tots ells, segons el criteri de l'abadessa i la tesorera: *Item dimittimus sororibus, et Fratribus et Presbiteris dicti monasterii, Duos mille solidos qui dividantur inter eos ad cognitionem Abatissa dicti monasterii, et thesaurariarum dicti monasterii.*

Particularment, també va fer diversos llegats a monges de la comunitat de Pedralbes. A l'abadessa Francesca de Portella, li deixà tres-cents sous; a Margarida de Montcada, neboda seva i abadessa en el monestir de Balaguer, cinc-cents sous; a sor Constança de Cruïlles, tres-cents; i a sor Elionor de Pinós, sor Violant de Pallars, sor Clara de Castellet i sor Bonvilar, cinquanta sous, mentre que a sor Agnes Ça Rovira li'n deixà cent.

Com es pot observar, no només no va fer una deixa particular a cada monja, a excepció feta de la quantitat per a tota la comunitat, sinó que tampoc a totes les monges a qui els en va fer, els va donar la mateixa quantia. És interessant aquest punt, no pel fet que refermi altra vegada que no es complia aquell capítol de la regla urbanista -a la qual la sobirana obligava a cenyir-se les monges-, en què es prohibia expressament la possessió de béns en particular, sinó que apunta a una diferència

clara entre les monges -fet que tampoc pretenia la regla-, i dóna peu a analitzar els personatges que envoltaven la reina, tal com analitzem en el capítol corresponent.

Com dèiem, si bé el text és molt interessant per diversos conceptes, tractats ja per alguns autors, no aporta res de nou a nivell normatiu¹⁰⁷. Van ser testimonis de l'acta Fra Guillem de Carbessí, Fra Guillem Pere de Rexach, Fra Ramon Muntaner, Fra Pere Ça Vila, Fra Bonanat de Pedra, tots ells de l'orde dels Fra Menors, i el prevere Bernat Bertran i Miquel Camps, escriba¹⁰⁸.

La referència de la defunció de la reina es va anotar en el llibre d'òbits del monestir. Segons aquesta, la defunció es va produir el dia 19 de juliol del 1364: *Obit multum alta et nobilissima et potentissima domina Elisendis Gratia Dei Regina Aragonum uxor altissimi et potentissimi regis Jacobi, regis Dei Gratia Aragonum fundatoris et hedificatoris Monasterii Sancte Maria de Petris Albis; cuius anima requiescat in pace*¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Sor Anzizu, op. cit, va ser qui va donar més informació del testament de la reina en el seu llibre sobre la història de Pedralbes. Posteriorment a ella, d'altres autors n'han fet referència en parlar de la reina o dels aspectes arquitectònics del monestir; tot i això, el document no ha estat mai transcrit, ni analitzat, en la seva totalitat. Martínez Ferrando, 1953: 27-28; Balasch, 1970, XIII: 27-31; Escudero, 1988: 19-20, 50.

¹⁰⁸ El document que hem utilitzat per a l'estudi és una còpia textual feta pel notari Josep Francesc Mas y Vidal, el dia 7 de novembre de 1793, i que s'inclou en el *Llibre de Privilegis i Donacions reials*, P/17, esmentat.

¹⁰⁹ AMP, *Llibre de Defuncions*, D/1; Bassegoda, 1922: 67.

Privilegis Apostòlics des de la mort d'Elisenda fins a les darreries del segle

Poc després de redactar-se la quarta i última Fundació, la reina degué emmalaltí almenys aquest és l'argument que pot explicar per què després de molts anys de viure al monestir, demanés al Cardenal protector de l'orde permís per obrir una porta de comunicació entre el seu palau i la clausura de les monges. Per correspondre als mèrits que havia fet al llarg de la seva vida en benefici del monestir, el Cardenal Talayrandus li ho va permetre. A més li va concedir que sens cap escàndol, algunes monges poguessin entrar a la seva cambra sempre que ella ho desitgés, que hi poguessin estar i, fins i tot, dormir-hi. Hi podien romandre encara que hi hagués "familiars"¹¹⁰ seus d'un o altre sexe, i altres dones seglars, sempre que fossin honestes i d'edat avançada. Per entrar-hi li permetia obrir l'esmentada porta en la paret mitgera entre els dos edificis, que s'hauria de tancar amb clau, per l'interior del palau¹¹¹.

Aquest privilegi mostra, un cop més, que les prerrogatives que havia tingut la reina per entrar i fer estada a l'interior del monestir obtingudes del papa Joan XXII probablement també es van veure retallades o anul·lades per la reforma de Benet XII.

Si ni la quarta Ordinació, ni el testament, van significar cap modificació de les normes del monestir, la mancança de cap altre document i la conjuntura que l'envoltava fa pensar que des de la mort de la reina fins a les darreries del segle no es va produir cap mena de canvi en la legislació del monestir, si exceptuem els retocs que es van fer en alguns aspectes que feien referència principalment, a la clausura, amb les Constitucions Farinerias del 1353, a les quals ja hem fet referència.

¹¹⁰ Cal entendre com a "familiars" no només els pròpiament de sang, sinó també les persones que convivia amb ella, encara que li prestessin un servei.

¹¹¹ AMP, Perg. núm.122. *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 237-239.

Aquesta qüestió de la clausura va ser l'objectiu principal de gairebé totes les butlles papals i concessions apostòliques que es van concedir al monestir en aquells anys. Tal com exposàvem en l'apartat anterior, eren precisament aquesta mena de privilegis els que es degueren abolir quasi totalment, incloses les prerrogatives de què gaudia la pròpia reina. Posteriorment, el nou papa o el cardenal protector van retornar alguns d'aquests privilegis com queda registrat en els pergamins de Pedralbes, o en van promulgar de nous.

El 28 d'abril de l'any 1388, el ministre general fra Angel va concedir a l'abadessa el dret de poder cridar dotze frares del convent dels frares menors de Barcelona per solemnitzar la processó del Corpus Christi, i que juntament amb els frares del monestir, poguessin entrar a l'interior de la clausura de la qual n'haurien de sortir tots junts, un cop acabada la cerimònia. Igualment, li concedia permís perquè per raó de la sepultura d'una monja es poguessin cridar frares externs al monestir, en aquest cas vint, del mateix convent de Barcelona, per poder celebrar l'ofici, segons era costum en aquell monestir. Aquesta facultat de l'abadessa l'havia prevista ja la reina amb les seves Ordinacions, i per aquest motiu havia deixat una quantitat. Per últim, atorgava el dret que sempre que fos necessari el frare confessor del monestir, juntament amb un company, pogués entrar a l'interior del convent, cosa que es feia extensible al segon confessor i un company. En cas que tant al primer com al segon confessor no els fos possible acudir-hi, es permetia fer-ho als altres dos frares que quedaven¹¹².

En aquest línia, l'any 1410 es va concedir un nou permís per permetre l'entrada de persones alienes a l'interior del monestir. Aquest cop, la concessió va ser feta pel cardenal protector i permetia l'entrada a la clausura, dues vegades al mes, a

¹¹² AMP, Perg. núm. 123. *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 252-253.

qualsevol parenta d'una monja amb dues companyes¹¹³.

No hi ha, com hem dit, gaires concessions més al llarg del segle, i cap d'elles afectava la legislació vigent. És evident que totes les llicències anaven dirigides a solucionar el problema de l'estricta clausura, que si bé s'avenia perfectament amb la norma d'Urbà IV i amb tota la tradició de l'orde de les clarisses, la seva pràctica al llarg del segle XIV tornava a presentar seriosos problemes. Aquest havia estat el motiu de les nombroses butlles i concessions que hem anat esmentant, per tal de fer més suportable l'enclaustrament a les monges. Si al moment en què es va construir el cenobi de Pedralbes el papa Joan XXII havia estat força permissiu en aquest aspecte, és evident que aquesta laxitud va desaparèixer de cop amb les Constitucions del papa Benet XII.

Tot i que els privilegis que es van tornar a atorgar posteriorment provenien del si de la pròpia institució eclesiàstica i per tant podria semblar que la situació no només era assumida sinó legal, és evident que es tractava d'un pal·liatiu a una necessitat plantejada per les pròpies monges i el seu entorn social més immediat. Probablement, el que es pretenia amb aquests últims privilegis del segle era regular una situació *de facto* que havia arribat a ser objecte de comentari fàcil entre la pròpia societat civil.

Tot i que els estudis que s'han fet al respecte no són nombrosos, podem dir que l'incompliment de la clausura no es circumscribia a un cenobi o a una regió, sinó que era un fet generalitzat a molts monestirs femenins de l'època. El problema no atenyia solament a l'orde de les clarisses sinó també a d'altres, com els cistercencs, coneixem el cas de València¹¹⁴, ja que com hem dit, si bé la clausura només era vot obligat per a les menoretetes, en la pràctica i paulatinament, tots els monestirs femenins s'hi van

113 AMP, Perg. núm. 169F. *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, ff. 271-273.

114 Garcia-Oliver, 1991: 133-156.

veure inclosos.

A les darreries del segle i als primers anys del següent, la qüestió havia arribat més enllà dels cercles estrictament eclesiàstics. L'any 1405, el ministre general de l'orde, juntament amb els consellers de la ciutat, van accedir al monestir en un intent de reformar-lo¹¹⁵. Darrera d'això es trobava la figura del rei Martí i la seva primera muller, Maria de Luna, que van intercedir davant l'anti-papa Benet XIII perquè reformés el monestir de Santa Maria de Pedralbes. En aquest sentit anaven les missives que el papa Benet va enviar el 21 de juny de 1408 al ministre provincial d'Aragó, Tomas Olzina¹¹⁶. Com a conseqüència d'això, l'any 1409 l'abadessa Sor Violant de Pallars es va veure obligada a deixar el càrrec acusada d'haver permès una excessiva relaxació del vot de clausura¹¹⁷. A aquesta qüestió haurem de tornar a remetre'n més endavant, ja que és una mostra força representativa de la situació en que es trobava el monestir a començament segle XV, prolegomen del que s'esdevindria al llarg de la nova centúria, fora ja del nostre marc d'estudi.

115 Bruniquer, 1912-1915

116 Sanahuja, 1959: 257. *AIA*, 1921, XVI: 426.

117 Anzizu, op. cit.:100-101

canon. o per altre rebay. o per altra raó man
festa e honesta. Encara a la informació e cor
recció del uisitador. lo capla e les conuises. en
totes coses sien foras meses e s'iuigats al o
qual en aqueles coses. les quals se ptanyen
al officia de la uisitació. sien tenguts fermant
obeyr. del procurador del monestir e de son of

Per les possessions. e rentes del mo
nestir. tractar en manera deguda. sia
encascu monestir del uic orde. i. procurador sa
uicfel. lo qual sia establir e deposit per la ab
batessa. e per lo couent. an con sera uist ala ab
batessa. e aquest procurador. de totes les coses.
del comanades. rebudes. e despeses. sia tēgut
rentre comte ala abbatessa e a tres altres foras.
a uiso per lo couent spen. al met orde nades o
assignades. e al uisitador quant se uoltra. e n
de les coses del monestir. no pusa uendre. ne
mudar. ne obligar. ne alienar. en ueguna o
manera. si no de licencia de la abbatessa e del

III. ORGANITZACIÓ ECONÒMICA I ESTRUCTURA ADMINISTRATIVA

1. Patrimoni i béns

Quan el papa Joan XXII va concedir a la reina Elisenda el permís per fundar el monestir de Pedralbes l'any 1326, li ordenava, expressament, que el dotés suficientment amb els seus propis béns, per tal d'allotjar-hi, almenys, dotze monges: *que al dit monestir dels bens teus temporals en tal manera proveesques que daquells XII monges almenys en lo dit monestir puxen esser be sostengudes*¹.

A les primeres donacions de la reina en van seguir moltes d'altres provinents, en primera instància, de la mateixa sobirana, del rei, directament o a través d'ella, i de bon nombre de particulars i institucions, fins arribar a constituir un import senyoriu format per nombroses possessions territorials, amb els drets senyorials que comportaven, i rendes de tota mena. A més, per la seva condició de monestir reial va poder gaudir d'un seguit de privilegis emesos pels monarques i per la cúria apostòlica, que li atorgaven exempcions i drets diversos, el que li va permetre augmentar, espectacularment, les seves rendes, justament en un moment de recessió generalitzada.

Es podrien definir dues etapes econòmiques dins el període que ens ocupa, entre el 1327, any de la fundació del cenobi, i el 1411 en que finalitzem l'estudi. La primera d'elles, en vida de la reina Elisenda, morta el juliol del 1364, en que es va anar formant i augmentant el patrimoni del monestir, i el segon, que començaria aproximadament, a partir d'aquest moment, que es va caracteritzar per la consolidació d'aquest patrimoni i

¹ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, fols. 25v-26: Perg. núm. 113; *Llibre de Privilegis Apostòlics*, P/16, fols. 81-83.

l'establiment d'un sistema d'administració econòmica més organitzat.

Si bé és possible seguir l'evolució que van experimentar les rendes del monestir durant el primer període, principalment a través dels documents redactats per la pròpia reina -les seves ordinations i el seu testament- i alguns capbreus de rendes, principalment de Sarrià, on es recollien de forma detallada els cobraments dels censos, és a partir dels darrers anys del XIV i els primers del XV, que la gestió econòmica es va començar a enregistrar d'una forma més completa. Diferents manuals i documents de diferent caire permeten efectuar, a partir d'aquest moment, un estudi més ampli dels beneficis obtinguts pel monestir de les seves rendes, alhora que donen a conèixer les despeses que ocasionava la complexa organització d'un patrimoni tant extens². Aquest segon punt, i, més concretament, aquelles despeses que fan referència a aspectes concrets de la vida quotidiana de la comunitat és l'objectiu principal del nostre estudi. Amb tot, creiem que no es podia tractar, només, l'apartat de les despeses sense fer un anàlisi aproximatiu de les rendes i la seva evolució, per tal de poder contrastar-les i contextualitzar-les. Aquesta anàlisi aporta informació no només d'aspectes de la vida interior del monestir, sinó del grau de relació i d'implicació d'aquest en el seu entorn social.

2

Els beneficis i les rendes del monestir de Pedralbes són força ben coneguts des que l'esmentada monografia de sor Anzizu en va fer referència per primera vegada. També van estar objecte d'una Tesi de Llicenciatura de l'any 1987, de M. Pilar Ruiz-Olalla, que, tot i centrar-se en les rendes del segle XVI, feia esment, també, de les primeres rendes, per trobar-se copiades en diversos manuals d'època moderna que conserva l'arxiu del monestir.

El primer patrimoni del monestir va consistir en l'adquisició, per part de la reina Elisenda, de l'alou del mas Pedralbes, lloc escollit per a l'erecció del futur monestir, amb totes les seves possessions, el 17 de gener del 1326. La compra va ser feta a Bernat de Sarrià, hereu del cavaller Romeu de Sarrià, per preu de 3.000 sous barcelonesos³. Pocs dies més tard, el 24 del mateix mes, la reina va adquirir d'Elisenda, vídua d'Arnau de Pedralbes, i el seu fill Bernat, el domini directe del mateix mas que ells tenien sota senyoria del dit Bernat de Sarrià. El preu estipulat va ser en aquest cas, de 13.000 sous en moneda de barcelona de tern⁴.

Havia passat poc més d'un mes, el 6 de març, quan el rei va iniciar la dotació del futur monestir amb un seguit de donacions a la reina. En primer lloc, li va fer entrega de certs drets que el rei percebia de les carnisseries de Barcelona, de diferents censos i alous que rebia de la vila de Terrassa i d'altres a la vila de Piera; el conjunt d'aquestes rendes reportaven 6.500 sous. D'aquests, 474 sous i 4 diners s'obtenien dels censos de Terrassa i 280, dels de Piera. Aquestes últimes rendes anaven acompanyades dels drets senyorials de fadiga i lluïsmes (el rei es retenia el d'host i cavalcada entre altres), i també, de tots els delmes, braçatges, quarts, quinters, agres i altres drets sobre les collites de la mateixa vila de Piera. Els drets sobre aquesta població haurien de proporcionar al monestir 4.200 sous. A aquestes quantitats se li havien d'afegir encara 1.040 sous més que es rebien de la mateixa vila pels drets de mesuratge i pesatge de les collites⁵. La donació d'aquests darrers 1040 sous

³ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, fols.21-25; *Perg.* núm. 96; *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 254-268. Bernat de Sarrià havia estat almirall i conseller del propi rei Jaume.

⁴ AMP, *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 247-253.

⁵ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, fols. 34-37v; *Perg.* 85; *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 143-149.

va ser revocada poc després pel rei, tot i mantenir les restants donacions⁶.

Un any més tard, el rei va fer una nova donació a la reina en favor del futur monestir. El 9 de març li atorgà tots els drets que li pertanyien sobre la meitat del molí d'en Carbonell emplaçat al Rec Comtal. El domini es trobava en aquell moment en mans de Pere Calvet, oficial de la casa reial, a canvi d'un violari adquirit a la corona. Aquesta donació va ser ratificada posteriorment, pel rei Alfons després que el dit Pere Calvet arribés a un acord amb el monestir pel cobrament del violari⁷.

Aquestes primeres dotacions es van completar amb una nova donació del rei Jaume, confirmada posteriorment pel rei Alfons, de diferents rendes que posseïa la corona a Berga i el Bergadà i a Torruella de Montgrí, i amb la venda feta per la Pabordia del mes de març de la Seu de Barcelona a la reina, del domini, delmes i altres drets que percebien en diverses terres del terme de Sarrià⁸.

Després de la inauguració del monestir l'any 1327, les rendes, donacions, privilegis, exempcions i d'altres drets i beneficis donats per la corona, institucions civils i religioses i particulars es van anar succeïnt. És difícil poder quantificar els beneficis que reportaven les donacions de particulars que es feien en vida o a través de deixes testamentàries, adreçades a mantenir beneficis i aniversaris, ja que les dades són

⁶ *Llibre de Privilegis*, P/14, fols. 37v-43v. El canvi d'aquesta renda per altres i les confusions que això va ocasionar, va portar a l'emissió d'un nou document per part del rei Jaume on especificava novament les donacions. Posteriorment el rei Alfons ho va tornar a ratificar.

⁷ AMP, *Perg.* n. 92; *Llibre de Privilegis*, P/15, fols. 43v-46; *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 203-207; *Privilegis Reials* (1760), P/18. En aquest darrer llibre es troben uns dibuixos dels dos forats per calcular l'entrada i sortida d'aigua del rec a l'esmentat molí.

⁸ AMP, *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 301-308; *Perg.* 98; Id. P/17, fols. 36-48; *Perg.* 67.

a mantenir beneficis i aniversaris, ja que les dades són disperses. Contràriament, és possible conèixer de forma detallada els guanys obtinguts d'algunes de les grans possessions que va anar adquirint el monestir en aquests anys.

La primera ordinació de la reina, dictada al primer any d'existència del cenobi, es feia ressò de les rendes dalt ressenyades que havien estat donades majoritàriament pel rei, i que, a partir d'aquell moment, passaven a propietat del nou monestir per cessió de la sobirana⁹.

Una altra donació important va ser l'atorgada pel rei Alfons el 13 de maig del 1333 de certs drets sobre la duana de la ciutat de Càller a Sardenya¹⁰. Aquestes rendes havien d'aportar anualment al monestir un ingrés de 4.000 sous.

L'altre gran adquisició per part del cenobi es va produir l'any següent amb la permuta duta a terme, el 8 de maig, entre el monestir i la Pabordia del mes de març de la Sèu de Barcelona. Pedralbes va permutar diversos censos i rèdits que havia anat adquirint amb diners donats per la reina, per un valor total de 124.442 sous i 8 diners, per la possessió de la senyoria de la rectoria de Sarrià i el seu terme, amb els censos, alous i d'altres servituds que la dita pabordia rebia dels diversos masos, peces de terra i persones del terme. El document recull de forma desglossada tots els censos i censals que fins aquell moment pertanyien al monestir i que, a partir d'aquell moment, passaven a propietat de la pabordia. A canvi el monestir rebia la possessió de Sarrià que, en aquell moment, comptava amb

⁹ AMP, *Llibre de Privilegis*, P/15, fols. 27-33.

¹⁰ AMP, *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 100-103v; Perg. 77. El mateix dia 13 de maig el rei va dirigir una carta a l'administrador general de l'aduana de Càller perquè anualment dones els redits estipulats al monestir, *LL. Privilegis*, P/17, fols. 110-118; Perg. 79. El mateix pergami conté una notificació del procurador del monestir al mateix administrador amb la còpia de la donació reial feta al monestir. *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 119-121v.

setanta homes propis i un seguit de masos i altres drets que es detallen curosament¹¹.

Una segona ordinació va ser dictada per la reina, ja vídua, el 4 de novembre del 1334, precisament com a conseqüència de la nova situació econòmica del monestir que, a criteri seu, demanava una nova reorganització de l'administració de l'institució¹². El document serveix per poder apreciar aquest augment de les rendes de forma clara ja que, mentre en la primera part fa un repàs de totes les donacions, així com de les obligacions, que la reina havia imposat en la primera fundació redactada set anys abans, en la segona enumera de forma correlativa les noves rendes adquirides pel monestir als anys següents.

Aquestes noves rendes recollien els 4.000 sous sobre la duana del castell de Càller; l'adquisició de la senyoria de Sarrià per permuta amb la Seu de Barcelona, i el violari que rebia d'en Pere Calvet sobre el molí d'en Carbonell. El document recull, a més, que la reina havia aconseguit, mitjançant una nova butlla del papa Joan XXII, que diverses seus episcopals cedessin algunes vicaries i el patronatge d'aquestes, amb els rèdits corresponents, al monestir de Pedralbes. Del patriarca d'Alexandria, perpetu administrador de l'església metropolitana de Tarragona, va obtenir l'església de Sant Pere de Codony; del bisbe de València, l'església de Santa Maria Magdalena de Sollana; del bisbe de Tortosa, la parròquia de Santa Maria de Mayals; del bisbe de Lleida, Santa Maria de Lardecans; del Capítol de la catedral de Barcelona, la parròquia de Sarrià; del bisbe de Vic, la parròquia de Sant Feliu de Bussaleu i la de Pallerols; i del bisbe d'Urgell, Santa Maria d'Orcau. La possessió de totes aquestes parròquies va passar a Pedralbes que, a més del dret de patronatge i d'elecció del tinent de les

¹¹ *Permuta entre el monestir de Pedralbes i el Capítol de la Seu de Barcelona de diferents masos i altres alous, en poder de Guillem Borrell, not. de Barna. 8 idus de maig de 1334, S/1; LLibre de Privilegis Reials, P/17, fols. 311-350v; Perg. 99.*

¹² AMP, *Fundació Segona de la reina*, F/24a; Perg. núm. 1000.

respectives esglésies, des d'aquell moment en podia rebre totes les rendes i fruits, reservant-se el vicari, només, una part raonable per al seu sosteniment i per poder complir les obligacions envers el bisbat.

Amb la proclamació del nou rei Pere les donacions, els drets i les franquícies concedides al monestir pels seus antecessors van ser novament ratificades, i encara es va emetre algun nou privilegi com el de franquícia del dret de segell, donat el 21 d'abril del 1338¹³. La darrera ordinació de la reina, dictada el 18 de desembre del 1363, recull les darreres rendes incorporades al monestir en vida d'Elisenda, i mostra tot allò que, bàsicament, hauria de constituir el patrimoni del monestir durant la resta del període que ens ocupa. Aquestes noves rendes consistien en deu mil sous en moneda barcelonesa, rebedors, anualment, de les rendes de Berga i Berguedà. La reina les havia adquirit per compra al rei Pere, en representació del seu fill, l'Infant Joan, duc de Girona i comte de Cervera, i en feia donació perpetua al monestir. Aquestes rendes comprenien diversos delmes sobre el blat, la verema i altres drets, a més de rèdits sobre la batllia i el castell de Casserres. Amb això el monestir quedava com a senyor pràcticament absolut d'aquestes terres, en afegir-se aquests drets als que el rei Jaume ja havia donat en el seu moment a la reina per fundar el monestir, i que, posteriorment (1355), havia ratificat el rei Pere¹⁴.

¹³ AMP, Perg. núm. 74. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, fols. 105-108.

¹⁴ AMP, Perg. núm. 93 i 1002; *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, fols. 208-218; *Especulum. Inventari de instruments de Pedralbes*. Francesc Taraffa, I/1, f. 102v. Perg. núm. 68. *Llibre de Privilegis i Donacions Reials*, P/17, fols. 49-61.

Amb l'esmentada permuta realitzada amb la Pabordia del mes de Mars de la Seu de Barcelona el 8 de maig del 1334, el monestir va passar a ser el propietari de tot un extens territori que li havia de proporcionar importants rendes.

Un Capbreu Iurat ordenat per l'abadessa Violant de Pallars l'any 1407, i signat pel notari Ramon de Forest, recull amb tot detall l'extensió d'aquest terme:

Ço es comensant a la grau de Casoles prenent amunt per la riera dita Torrent Darige, que passa detras la Casa de Casoles e qui travessa lo cami que va a sant de Cugat de Valles, muntant per la dita riera fins a la sumitat del Coyll de Cerola. E del dit Coyll de cerola anant devers ponent serra, serra trosus a l'altrusa del Puig dossa. E del dit Puig dossa fins al Coyll de finestrellas. E del Coyll de finestrellas torna al cami qui va a Sant Just dez Verç fina a un torrent qui aqui ha cap. En lo qual cap de torrent dessa vers sol ixent es una peça de terra alou d'en A. Calvet, de la dita parroquia de Serria, e qui fo d'en Barus. E part lo dit cap de torrent vers sol ponent ha una altre peça de terra qui es d'en Vicens Capmany. E davellant per lo dit torrent fins a la riera appellada de botanya. E de la dita riera de botanya anant devers sol ixent per un cami qui aqui es fins al torrent appellat de Lobet. E travessant lo dit torrent de Lobet fins a la riera de Magoria anant tostemp per sol ixent. E prenent per la dita riera de Magoria. E de la dita Creu anant per lo cami de la travessera caminant tostemp per lo dit cami torna fins al dit loch appelat lo Grau de Casoles¹⁵.

Al moment de la donació, dins aquest terme s'hi comptaven setanta homes propis, que passaven a dependre del monestir, i un seguit de masos, tretze en total, dels que el capbreu n'enumera el possessor: el mas d'en Bernat Muntarols, el d'en Guillem de Sarrià, el d'en Borrell Baruç, el d'en Pere de Ram, el d'en

¹⁵

AMP, *Sumari tret del Capbreu Iurat fet per la Reverend Abadessa e covent en poder de Ramon de Forest. notari de Barcelona. MCCCC set. S/3.* L'original d'aquest llibre es troba també a l'arxiu del monestir. Es tracta d'un manual amb tapes de fusta i folradura de pell rapujada amb l'escut del monestir gravat, i tanques de ferro. D'aquest capbreu titulat *Capbreu Iurat*, se'n van fer diverses còpies, algunes textuals i altres, amb el resum del contingut. Algunes d'aquestes còpies són coetànies, com l'S/3 i l'S/4 que utilitzem per el nostre estudi, i d'altres posteriors.

Guillem Texidor, el d'en Pere Bonet, el d'en Berenguer Moreres, el d'en Bonnat Badia, el d'en Romeu Badia, el d'en Guillem de Ram, el d'en Guillem de Corts, el d'en Guillem Capmany i el d'en Bernat Cortés. A més d'aquests, passa a nomenar la resta d'aloers de les diferents peces de terra del terme, i els censos que pagaven per elles. Alguns d'aquests noms els trobarem posteriorment prestant homenatge a l'abadessa, o al procurador del monestir en representació d'aquesta, en diversos documents¹⁶.

L'esmentat Capbreu Jurat del 1407 va ser redactat amb l'intenció de deixar constància dels drets senyorials que el monestir retenia sobre totes les possessions i habitants del terme, 142 en total. Aquests drets consistien en el delme, la primícia, els *polls* o els *agers*. El manual especificava a l'inici, les quantitats que suposaven cada un d'aquests drets als que estaven obligats els pagesos per les collites anuals:

- *Ager de quint, es la sinquena part*
- *Ager de sixt, es la sisena part*
- *Tascha, es la onzena part*
- *Brassatge, es la vuitena part*
- *Batadura, es la quinzena part*
- *Mige batadura, es la trentena part*
- *Jova, es .I. jornal de laurar*
- *Tragi, es treballar ab una bestia tot lo dia*
- *Intestia, es lo terç dels bens mobles*
- *Exorquia, es per semblant lo terç del moble*
- *Cugucia, es la terça part del dot de la dona que haura comes adulteri*
- *Mal Condreu, se dona en satisfacció e esmena del dinar que lo rector, o vicari seu, prenia en casa del parroquià una vegada l.any*
- *Primícia, es la trentena part*
- *Delma, es la deena part*

A més del delme i la primícia dels fruits, els homes propis havien de retre, també, al monestir, el delme de teules, rajoles i llana, juntament amb la primícia del vi, pà, cànem, oli, cebes, cigrons, llenties, fesols, mill i panís que es produïssin al terme, i la meitat del fruit de les oliveres. D'aquests darrers pagaments n'estaven exempts la resta de terratinents del terme

¹⁶ AMP, *Permuta entre el monestir de Pedralbes...*, S/1. 1334.

que no eren homes propis del monestir¹⁷.

Tot i que aquest capbreu aporta important informació sobre la composició del senyoriu de Sarrià, no recull les quantitats pagades per cada persona pels diferents bens i, per tant, no permet determinar els beneficis obtinguts pel monestir en un any. Aquesta informació, però, es pot obtenir a través de diversos llevadors de rendes que recullen diferents anys. Si bé la sèrie no es completa, és força exhaustiva pel període que ens ocupa. No obstant això, no és el nostre objectiu fer un seguiment d'aquestes rendes any per any, sinó entreveure de forma aproximada, els beneficis que aquesta possessió proporcionava al monestir i el que podien suposar en el total dels seus ingressos. És per això que hem escollit dos anys concrets per deduir l'evolució d'aquestes rendes: l'any 1350, per ser el primer manual del terme que es conserva al monestir i que detalla de forma sistemàtica les rendes, i el 1394, a les darreries del període en estudi. Pocs anys més tard, es va redactar l'esmentat capbreu del 1407 i tota la sèrie de còpies ressenyades.

Al llibre del 1350¹⁸ es van anar anotant, en diversos assentaments, el nom de les persones del terme de Sarrià, obligades a pagar censos al monestir en aquell any; al seu costat, s'en van incloure d'altres provinents de les pobles de les rodalies com Sant Gervasi de Cassoles i Sant Just Desvern, però, sobretot, de Barcelona, amb els pagaments que feien sobre les cases i taules de carnisseries en alou del monestir. En tots els casos, s'especificava les quantitats donades per a cada concepte. D'aquesta manera es pot saber el que va cobrar el monestir en conjunt i per cada propietat. Igualment permet esbrinar el que es podia pagar per un mas, una peça de terra, unes cases o una taula de carnisseries a la vila de Sarrià, Barcelona i rodalies. Cal tenir en compte que si bé el valor del cens que es pagava es va calcular amb diners, els pagaments es

¹⁷ AMP, *Sumari tret del Capbreu Iurat...*, S/3. 1407.

¹⁸ AMP, *Llibre de Censos i Censals*. 1350, C/8.

feien en alguns casos, en especies. Circumstància que permet conèixer el preu amb el que es valorava aquell producte en el mercat.

De la suma d'aquests censos es despren que l'any 1350 el monestir va cobrar un total de 153 lliures i 15 sous. D'aquesta quantitat, el 22,99% provenien dels masos i terres que es trobaven dins el terme de Sarrià; el 35,28% de les cases i horts dins la vila; el 22,63% de les carnisseries; el 4,6% de les cases dins la ciutat de Barcelona i el 14,5% restants de les possessions que el monestir tenia als pobles de la rodalia. Aquesta quantitat total van anar repartida entre 127 contribuents: 84 de Sarrià i 43 de la resta, que van pagar censos molt desiguals.

Dins els contribuents de Sarrià, entre les quantitats més petites enregistrades trobem, per exemple, els 10 diners que va pagar el cavaller Galcerà de Sarrià per unes feixes de terra que estaven davant la seva casa; 1 sou de la vídua de Jaume Devesa per un hort dins la mateixa vila; els 4 sous de Gabriel Fabregues per unes cases que pertanyien al benefici de santa Maria de la parròquia de la vila, o els 5 sous i 8 diners d'Antoni Galter pel seu mas i les terres de l'entorn.

A l'altra cantó de l'escala es trobaven alguns arrendataris amb predis considerables formats per bens de diferents tipus. El cens més alt va arribar a les 6 lliures i 8 diners. Es tractava de Bernat Bou, del mas Moreres, que va pagar aquesta quantitat per la possessió del seu mas, per una altra masia que anteriorment havia estat d'en Badia, per les terres que corresponien a cada un d'ells, i per altres terres que posseïa en diferents llocs. Li seguia com a censalista important, Antoni Mestre que pagava 5 lliures, 4 sous i 6 diners, només, per la tinença de la casa del Palau que contenia 4 mujades de terra, i per una altra peça de terra d'una mujada. Trobem baixant en la quantitat estipulada, als hereus del mas Muntarols: 3 lliures, 16 sous i 4 diners, i a Antoni Figuera que va pagar una quantitat similar per una propietat més fragmentada: el seu mas, diverses peces de terra

i vàries cases que posseïa a la vila de Sarrià. La resta de censalistes van pagar quantitats molt variables.

Es poden establir unes constants en la valoració de certs bens. Un cert nombre de masos pagaven 15 sous de cens que era l'equivalent a una quartera de blat. Una anotació feta al marge especificava que aquesta quartera era l'antiga, tal i com ho havien pagat sempre a la pabordia del mes de març -els antics senyors alodials del terme- i, per tant, s'havia de comptar dividida en 10 quartans. Aquesta anotació sembla confirmar el que ja han vingut indicant alguns estudis sobre el fet que a partir del 1346 es va intentar equiparar la quartera de forment a la de l'ordi que ja era de 12 quartans, tot i que sembla que això no es va aconseguir definitivament fins, almenys, el 1378¹⁹. Sembla però, que a Pedralbes la nova mesura ja era utilitzada cap el 1350.

El valor de les cases a Sarrià variaven: 2 sous era força comú i en aquest cas, es feia equivalent a un parell de gallines. Es registren, però, cases de 5 i 6 sous; aquestes últimes situades a la plaça.

Les peces de terra pagaven censos molt dispars ja que es devia tenir present en gravar-les, una sèrie de variables tals com la seva extensió, que en alguns casos s'especifica i altres no, la riquesa del sòl, el producte cultivat o el lloc on es trobava: la seva llunyania del nucli habitat o les dificultats d'accés. Ressenyem només per la seva alta valoració les terres que havien estat de la casa del Palau per les que es pagaven 27 sous de cens.

Els censos cobrats de les possessions de Barcelona i altres llocs de les rodalies, eren més elevats que els de Sarrià; només per un alberg a Sant Just Desvern es pagava 90 sous de cens. Però els ingressos més importants provenien de les diferents taules,

¹⁹

Ortí, 1992: 393-397; Alsina, Feliu i Marquet, 1979: 209-214.

propietat del monestir, que tenia arrendades en diferents carnisseries, la Major, la del Mar i la del Pont d'en Campdara. Concretament per una taula a la Carnisseria Major, la muller d'en Berenguer Torrent va pagar 108 sous, és la quantitat més elevada per una sola taula ja que la resta anaven entre els 13 i els 30 sous per taula. A la Carnisseria de la Mar també els hereus d'en Francesc Mayol, que havia estat carnisser, van pagar l'elevada quantitat de 81 sous per una sola taula, a l'igual que en Cristòfol Lastis, la resta pagaven entre 9 i 36 sous per taula. A la Carnisseria d'en Campdera el manual només recull vuit taules que havien de donar al cenobi un cens de 16 sous per cada una. La resta de propietats que el monestir tenia a Barcelona consistien en cases situades a la Plaça Nova per les que el cobrava quantitats molt diferents: En Perico Cijar pagava 54 sous pel seu alberg en aquest lloc, mentre que en Pere Bernat de Marimon només 9 sous, a l'igual que els hereus del flequer Berenguer Font; en Miquel Mitjans, però, en va pagar 36. Per últim, per diferents peces de vinya que es trobaven a Cassoles es pagaven entre 4 i 10 sous.

Com hem dit aquests pagaments no sempre es feien en diners sinó que en alguns casos s'especifica que eren en espècies principalment, blat. Normalment, era una quartera i en alguns casos, 4 quartans. La quartera de blat es pagava a 15 sous. L'altre cens força corrent eren les aus: gallines o capons, un o dos parells, que es solien pagar per Nadal. El parell de gallines es valoraven en 2 sous 8 diners, i el de capons a 3 sous i 6 diners. Només en un cas que el cens va ser cobrat per l'església de Sarrià, es va donar una quartera d'oli. Al delme ressenyat s'hi havia d'afegir en molts casos, el delme i la primícia dels fruits que es recollien a la masia, o el delme sobre la molta del blat, o altres prestacions de tipus personals.

L'any 1394 es va redactar un nou llibre de comptes²⁰, la suma total de les quantitats enregistrades semblaria apuntar cap a una

20

AMP, *Llibre de Censals i Censos de Sarrià*. 1350, C/8.

certa baixada en els ingressos del monestir provinents del terme. En aquest any la suma d'aquestes censos va aportar la suma de 129 lliures, 13 sous i 2 diners, fet que va representar un descens aproximat del 15,7% dels ingressos. No obstant aquesta aparent baixada, el fet no és real.

El llibre es troba distribuït en entrades de forma similar a l'anterior: Primer els masos i peces de terra del terme; a continuació, les cases i horts de la vila de Sarrià i després, les possessions a Barcelona però, en aquest cas, només recull els censos cobrats de les carnisseries. Aquesta distribució, molt semblant a l'anterior del 1350, permet establir un seguit de comparacions.

Els masos de Sarrià van suposar aquest any 1394, un 19% del total dels ingressos; les propietats dins la vila, un 54%, mentre que les carnisseries van reportar el restant 27%. Com hem dit, aquesta vegada no es van comptar els censos provinents de les cases que el monestir tenia a Barcelona ni les altres possessions dels pobles de les rodalies. En realitat, si suméssim les quantitats que aquestes dues partides havien aportat en l'exercici anterior, es pot apreciar que la diferència d'ingressos es mínima; amb tot, es poden veure alguns canvis en el seu repartiment.

S'observa, efectivament, una baixada, tot i que no massa important, en els ingressos provinents dels masos de Sarrià. Si s'analitza amb més detall aquesta partida s'aprecia que els censos pagats pels diferents masos i peces de terra es va mantenir invariable respecte del 1350. En algun cas, es pot veure com la propietat, que de vegades ja estava en mans de l'hereu, s'havia ampliat amb l'adquisició d'alguna altre mas o de noves terres. Entre aquestes possessions seguia destacant el mas d'en Guillem Moreres com a principal censalista. Per contra els ingressos provinents de les propietats dins la pròpia vila de Sarrià van augmentar considerablement. A l'igual que passava amb els masos, els censos pagats per les mateixes cases que ja

apareixien amb anterioritat, es mantenen invariables, però, en contrapartida, es comptabilitza un major nombre d'habitants a la vila que reporten censos nous.

Tot i que en el tant per cent global dels ingressos obtinguts pel monestir en aquest any, les carnisseries van augmentar el seu pes específic -van passar de representar un 22,63% a un 27%-, en realitat la quantitat cobrada va ser, exactament, la mateixa en els dos exercicis: 34 lliures i 16 sous. Aquest fet es deu, com hem vist, a no haver-se comptat en el total, els ingressos provinents d'altres bens.

Si s'analitzen els censos pagats per les diferents taules sembla que, efectivament, es van mantenir invariables respecte del 1350 i, en algun cas, van experimentar un lleuger augment. Per exemple, les vuit taules que es trobaven a la Carnisseria del Pont d'en Campdera per les que abans es pagava 128 sous, ara en costaven 135.

Sobre aquesta última carnisseria, un lligall conservat a l'arxiu del monestir on es van copiar un seguit d'actes: establiments de taules i cobraments de censos, recull l'extracte d'un acte notarial redactat pel notari de Barcelona Francesc LLardenosa, el 30 de maig del 1376, on es recull que aquesta carnisseria del Pont d'en Campdera va ser enderrocada per ordre del consell de cent de la ciutat de Barcelona, per poder construir en el seu lloc una casa on es pogués pesar el blat que es portava al molí a moldre, i per recollir la farina que es retornava d'aquest. Davant el fet que en aquell lloc s'hi trobava l'esmentada carnisseria que estava sota alou del monestir de Pedralbes, els consellers van edificar de nou, i després donar al cenobi, una nova carnisseria sobre del mateix pont, que consistia amb una casa amb porxo i vuit taules noves per a tallar-hi i vendre la carn. Dos anys més tard, el monestir va establir les vuit taules de carnisseria noves, a Antoni Agulló amb un cens de quinze

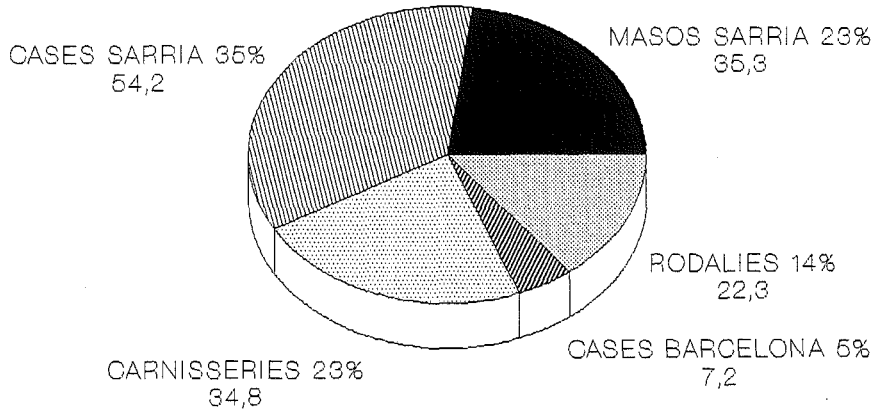
morabetins d'or²¹. A l'esmentat llibre de comptes del 1394 consta, efectivament, aquest Antoni Agulló com a tinent de les vuit taules de la carnisseria per les que va pagar 135 sous.

En resum es podria dir que les rendes de Sarrià, juntament amb les de les carnisseries i les de les altres possessions de les rodalies, es van mantenir força estables al llarg del període que estudiem, reportant al monestir uns ingressos al voltant de les 155 lliures.

²¹

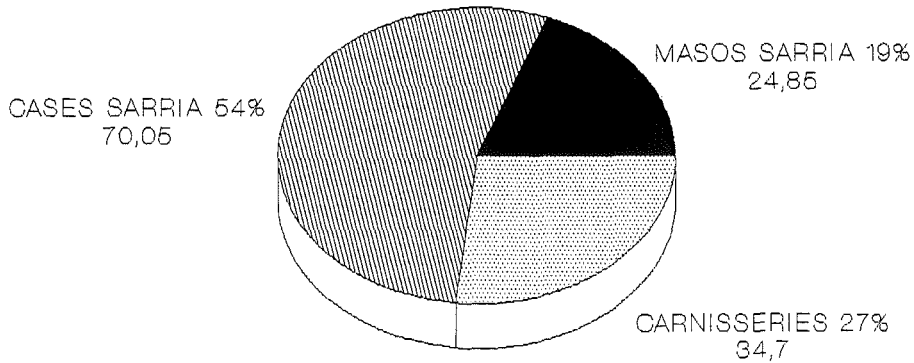
AMP, *Carnisseries* (Lligall 48). Aquest lligall conté diverses documents referents a les carnisseries. El document que tractem sembla una còpia feta al segle XVIII, i recull els resums de diverses documents que, segons diu, es trobaven al mateix arxiu del monestir en pergamí. Nosaltres no ho hem pogut comprovar.

SARRIA 1350 RENDES

VALORS EN LLIURES I PERCENTATGE

SARRIA 1394 RENDES

VALORS EN LLIURES I PERCENTATGE

Una de les altres possessions que aportava importants ingressos al monestir era la vila de Piera. Com hem dit, una de les primeres donacions del rei, feta el 6 de març del 1325, per a la dotació del monestir van ser part dels drets i censos que tenia sobre aquesta vila. Aquests li reportaven, aleshores, 280 sous. A més, a aquesta quantitat se li havien de sumar d'altres drets senyorial, i els delmes, braçatges, quarts, quinters, agres i altres drets sobre les collites de la mateixa vila de Piera. En total els drets sobre aquesta població haurien de proporcionar al monestir 4.200 sous. A aquestes quantitats se li havien d'afegir encara 1.040 sous més que es rebien de la mateixa vila pels drets de mesuratge i pesatge de les collites. Aquesta darrera quantitat, com ja hem dit, va ser posteriorment, revocada pel rei.

Contràriament a Sarrià d'on es conserven un bon nombre de llibres de comptes, l'arxiu del monestir només guarda un manual amb fulls de pergami, alguns d'ells recosits, on es troben comptabilitzades les quantitats que van anar pagant els diferents aloers de Piera per les possessions que tenien en feu del monestir²². El manual no porta data d'encapçalament, mentre que al final se'n llegeixen varies que corresponen a noves entrades afegides amb posterioritat a la redacció original. Per tant, donem com a data probable de confecció del manual la data més antiga, que correspon al 1369, o poc abans.

El llibre permet constatar que els censos pagats pels habitants de Piera al monestir va pujar exactament la quantitat donada pel rei Jaume al monestir, a través de la reina, 280 sous.

El fet que destaca d'aquest llibre de Piera és que, contràriament

22

A l'arxiu es conserva un altre manual de Piera del 1330. Es tracta d'un capbreu amb la reducció de les servituds que feien els terratinents de la vila, però no permet analitzar les rendes que pagaven al cenobi.

al que es podia observar en el terme de Sarrià on les peces de terra s'agrupaven en uns quants masos, i bona part dels censos provenien de bens a la vila, a Piera la terra sembla molt més repartides en petits aloers que pagaven, en conseqüència, quantitats molt més petites si les comparem amb les registrades a Sarrià. La xifra més alta pagada no sobrepassava els 10 sous, i la més petita, els 4 diners, observant-se una agrupació important al voltant dels 3-4 sous. D'altra banda, tots els censos pagats eren sobre peces de terra repartides per tot el terme, però, en canvi, no es recull cap pagament per la possessió d'un mas.

No disposem aquí, d'una descripció del terme de Piera tan acurada com la de Sarrià, si bé del capbreu es pot extreure que el lloc estava repartit en diferents partides de terres separades per diversos torrents: el de Gallmullat, el de les Deveses, el de Ferms i el de Comelles. Els noms d'aquestes partides provenien en molts casos dels diferents masos que s'hi trobaven. Concretament es fa referència a 12 masos, tot i que es probable que se n'hi hagi d'afegir algun més.

Masos

Partides de terres

Traginer
 Saig
 Segarra
 Alberich
 Rull
 Galí
 Codolell
 Monistrol
 Argensola
 Rull
 Gruha
 Canyemas

Puig del Saig
 La Romaguera
 Coma de Ros
 Lloc Comelles
 Lloc dels Comdals
 Lloc de Comes Llargues
 Lloc de Colldalber
 Vall de Vormer
 Lloc de Suriguera
 La Pujada
 Cudines
 Traginers
 La Gruha
 La Corral
 El Viver
 Cases Noves
 El bosc

Tampoc sembla que el monestir obtingués beneficis importants

sobre les cases de la vila i, a més, aquests eren compartits amb la corona, como ho certifica la venda d'una casa prop del pont d'aquesta població que es trobava sota senyoria i alou reial, si bé l'eixida ho estava del monestir.

La resta de drets i beneficis que corresponien al monestir per donació del rei Jaume, no es troben recollits al manual²³, d'aquí que la quantitat que trobem enregistrada sigui, només, una petita part del que el cenobi rebia al lloc.

Berga i Bergadà

Les rendes que la corona rebia de Berga i el Bergadà va ser una de les primeres donacions que el rei Jaume II va donar a la nova reina Elisenda, poc després del seu casament. Les noces s'havien celebrat el dia de Nadal de l'any 1322 i la carta de donació d'aquestes rendes data de l'11 de gener de l'any següent. En aquell moment, aquestes rendes, juntament amb d'altres de diferents llocs: Torroella de Montgrí, Pals Burrina i Tortosa, tenien com a objectiu dotar a la nova reina. Anys més tard, el 20 de març del 1326, el rei va revalidar aquesta donació per tal que fos total i definitiva. Aquest privilegi seria novament ratificat pel rei Alfons el 22 de gener del 1327 ja amb l'intenció que les rendes fossin aplicades per a la fundació del monestir²⁴.

Els bens donats pel rei es rebien de Berga i d'altres poblacions del Bergada: Casserres, Montclar, Merola, Pedret, Crebaill, Bretons, Bogner, Fraumir, Ballcebre i Guardiola, juntament amb altres masos repartits per tota la zona. De tots aquests llocs li corresponien un seguit de rèdits i drets consuetudinaris la

²³ AMP, *Sumari dels sensos y delmes que lo monastir reb en lo terme de Piera*, P/2, s/d. Inventari n. 4.

²⁴ AMP, *Llibre de Privilegis Reials*, P/17, fols. 36-48; Perg. 67.

quantitat dels quals no s'especifica.

Aquestes rendes van ser ampliades posteriorment per la pròpia reina, tal i com recull en la seva darrera ordinació dictada el 18 de desembre del 1363. Els nous rèdits provinents del terme consistien en deu mil sous en moneda barcelonesa, rebedors anualment. La reina va adquirir aquests drets per compra al rei Pere, en representació del seu fill l'Infant Joan, duc de Girona i comte de Cervera, per fer-ne posterior donació perpetua al monestir. Consistien en diversos delmes sobre el blat i la verema, a més d'altres drets i rèdits sobre la batllia i el castell de Casserres.

Un *Speculum* redactat al segle XVII, on es va recollir de forma sintètica el contingut dels documents més importants per al monestir, recull en un apartat els beneficis que s'obtenien d'aquesta partida de Berga. Segons aquestes anotacions extretes de documents del monestir, aquest havia de cobrar només del dret de *quistia* la quantitat invariable de 3.000 sous anuals. La resta de les rendes era variable segons els anys.

En el cas d'aquesta possessió no disposem de llibres de comptes que recullin el muntant d'aquests rendes. Tenim, tant solament, les èpoques recollides als manuals notariais d'aquells anys, signades pel procurador del monestir al procurador encarregat de cobrar les esmentades rendes a la població. Amb tot, aquestes èpoques no són periòdiques i per tant, sols permeten entreveure com les quantitats cobrades van anar variant d'uns anys amb uns altres.

-QUADRE I-

RENDES DE BERGA EN DIFERENTS ANYS		
Anys	Quantitat Parcial/Sous	Quantitat Total/Sous
1368	5.000	
1369	3.500	14.000
1370		14.000
1372		13.500
1375	5.000	10.000
1379	5.000	10.000
1384	5.000	
1404	2.200	
1407	4.400	
1409	1.101	
1413	2.954	

Si bé algunes èpoques corresponen a la quantitat total cobrada en aquell any, i en d'altres, tot i ser parcials s'especifica quina ha de ser aquesta quantitat anual, algunes d'elles, només, certifiquen la quantitat rebuda en aquell moment, per la qual cosa es fa difícil determinar el total que es va cobrar al cap del any. Sembla, però, que la paga es duia a terme en dues vegades, l'una al gener, a la que corresponen la major part dels rebuts registrats, l'altra, tal vegada, al setembre. Hem de suposar, per tant, que les quantitats corresponents a una sola paga s'haurien de multiplicar per dos que correspondria a la paga anual. De ser així, s'observaria que en alguns anys, com el de 1404, 1409 i 1413, hi hauria hagut una baixada força acusada dels ingressos. Però tampoc aquest fet és del tot clar si tenim en compte que el 1369, l'única quantitat registrada era de 3.500 sous mentre que la quantitat total a cobrar era de 14.000, com assenyala el mateix document. Amb tot, si tenim en compte, només, els anys dels que coneixem la renda total cobrada, s'observa una constant al voltant dels 10.000 sous, exactament, la quantitat

comprada per la reina al rei Pere, amb un augment que es registra en alguns anys que, tal vegada s'hagin d'atribuir a haver-s'hi sumat la resta de drets com la quistia, que havien estat donació del rei Jaume i que pujava, invariablement, 3.000 sous²⁵.

Rectories

Diferents rectories van passar a formar part del patrimoni del monestir per donació de les seves respectives seus episcopals seguint una ordre papal, tal i com recollia la reina en la seva segona ordinació de l'any 1334.

Amb la cessió de la vicaria el monestir adquiria també el dret de patronatge i els rèdits corresponents. Les vicaries així obtingudes eren: l'església de Sant Pere de Codony a Tarragona; l'església de Santa Maria Magdalena de Sollana a València; la parròquia de Santa Maria de Mayals a Tortosa; Santa Maria de Llardecans a Lleida; la parròquia de Sarrià a Barcelona; la parròquia de Sant Feliu de Bussaleu i la de Pallerols a Vic, i la de Santa Maria d'Orcau a Lleida.

Tal i com esmenta el mateix document, el monestir de Pedralbes podia rebre a partir de llavors, totes les rendes i fruits de les esmentades parròquies, reservant-se el vicari, només, una part raonable per al seu sosteniment i per poder complir el càrrecs envers el bisbat.

En el cas de SANTA MARIA DE MAYALS el monestir va prendre possessió dels drets el 8 de juliol del 1330. Li pertocava rebre una quarta part del delme que li corresponia a la parròquia i el

25

AMP, *Manuale Notariales*: Manual 3 de Romeu de Sarrià (1365-1370), fols. 105r-105v i 177v; Manual de Tomas Rostet (1373-1380), fols 55 i 170r-170v; Manual de Tomas Rostet (1380-1386), f. 155; Altre Manual 1er de Ramon Forest (1399-1406), f.67v i f.95; Altre Manual 2on de Ramon Forest (1406-1412), fols.21v i 43v. *Berga*, Lligall 32, 17 de juny del 1413.

mateix dret sobre el pà, el vi, el safrà, la llana i el bestiar que es criés a la zona. Una altre part li corresponia al cambrer de la Seu de Tortosa i les altres dues parts al rector juntament amb els altres drets que pertocaven, només, a la parròquia. El muntant total d'aquests rèdits, 620 sous, el coneixem un cop més, a partir de les èpoques consignades als manuals notariais, un recull de les quals es troba en un manual redactat probablement al segle XVIII, que conté precisament, els rèdits de les diferents rectories i els dels beneficis eclesiàstics.

Aquesta mateixa quantitat era la cobrada a l'església de SANTA MARIA DE LLARDECANS a lleida.

ESGLÉSIA DE SOLLANA (VALÈNCIA)

En aquesta rectoria, unida també al monestir l'any 1330, aquest hi tenia la meitat de la primícia del pà i del vi i dels altres fruits.

Els beneficis van ser força constants des del 1353, any del primer enregistrament, fins el 1410. Segons això en un primer moment, aquesta rectoria va pagar un cens de 500 sous, per disminuir l'any 1368 a 400, i tornar a pujar posteriorment, el 1381, a 600 sous, per estabilitzar-se en aquesta quantitat durant la resta del període. El cenobi havia de pagar al rector pels serveis prestats 60 sous anuals.

RECTORIA D'ORCAU (URGELL)

L'acte d'unió d'aquesta rectoria data de l'any 1331. El monestir tenia el dret de rebre la tercera part de tot el blat, el vi, l'oli i el safrà que es collís al terme. La resta dels drets i emoluments pertanyien a la parròquia. El cens pagat era l'any 1392 de 129 sous, mentre que el 1401 havia pujat als 140.

RECTORIA DE SANT PERE DEL CODONY (TARRAGONA)

Rebia el monestir en aquesta parròquia dues parts de les collites de blat, ordi, faves, cigrons i d'altres llegums i un terç del vi. La resta dels drets corresponien a la parròquia. Aquesta parròquia va passar de pagar un cens de 440 sous als primers anys, a 400 l'any 1377.

RECTORIA DE GRANYENA (VIC)

D'aquesta rectoria unida al monestir l'any 1331, aquest en rebia un cens constant de 300 sous, tal com constaten les nombroses èpoques que recullen els manuals notariais. Aquesta quantitat es donava en dos pagaments, un per Nadal i l'altre per Pasqua.

ESGLÉSIA DE SANT FELIU DE BUSALEU (GIRONA)

Les èpoques conservades d'aquesta parròquia cedida al monestir l'any 1330, mostren que la renda pagada al cenobi era de 600 sous anuals que es pagaven en dues vegades.

ESGLÉSIA DE SANT FELIU DE PALLAROLS (GIRONA)

D'aquesta altra rectoria de Girona el monestir va rebre en els primers anys un cens de 200 sous però a partir del any 1396, les èpoques recollides als manuals notariais mostren una disminució fins pagar-ne la meitat.

ESGLÉSIA DE SANT FELIU DE VACARISSES

A més de les rectories esmentades, el monestir tenia certs drets sobre un altre rectoria pertanyent al bisbat de Vic, la de Sant Feliu de Vacarisses. La documentació del monestir dona molt poca

informació sobre aquesta parròquia per aquests anys. D'aquesta es despren que les rendes pagades oscil·laven al voltant dels 300 sous anuals l'any 1345.

-QUADRE II-

RENDES DE LES RECTORIES EN DIFERENTS ANYS					
	1348	1377	1386	1398	1413
Sta Maria de Mayals				620	
Sta Maria de Llanderçans				620	
Sollana			600		
Orcau				140	
Sant Pere del Codony				400	
Granyena					300
Sant Feliu de Busaleu			600		
Sant Feliu de Pallarols		400			
Sant Feliu de Vacarisses	300				

Si atenguéssim, només, a les èpoques registrades, seria un tant arriscat aventurar quines rectories aportaven més beneficis al monestir, ja que la sèrie és curta i no permet apreciar les possibles variacions en les quantitats recaudades d'una mateixa parròquia; no obstant, la resta de manuals que recullen de forma sintètica tot allò referent a les rectories sota domini del monestir, venen a certificar aquestes mateixes quantitats. Amb aquestes dades és presumible plantejar que les rectories que aportaven més beneficis eren les de Santa Maria de Mayals, Llardecans, Sollana i Bussaleu, amb una renda propera als 600-620

sous; li seguien les de Sant Pere del Codony i Sant Feliu de Pallarols amb 400; posteriorment, Granyena i Vacarisses amb 300 i, per últim, Orcau, amb, només, 140 sous de renda²⁶.

Aniversaris i deixes al monestir

Els beneficis obtinguts per Pedralbes per aquests conceptes són els més difícils de determinar, donat que aquests van variar significativament, al llarg del període en estudi.

L'arxiu del monestir guarda un bon nombre de pergamins que recullen deixes testamentàries i donacions diverses de particulars i institucions. Igualment, als manuals notariais es troben testaments, donacions, institucions d'aniversaris i fundacions de beneficis. D'aquests documents, els més significatius van ser transcrits o extractats posteriorment, en diversos *Speculi* i manuals d'inventari. Aquesta profusa documentació permet intuir el perfecte entrellat de relacions que va establir el monestir amb el seu entorn, però la dispersió de dades dificulta establir un càlcul dels beneficis que en va poder obtenir per aquestes conceptes.

No obstant, si exceptuem les donacions testamentàries que, tal com hem dit, per la seva dispersió exigeixen un treball de recerca minuciós i sens dubte incomplet, sí que podem apropar-nos

²⁶

AMP, *Rúbrica dels contractes se troben en los Manuals del Archiu del Real Convent de Nra Señora de Pedralbes faents per las Rectories y Beneficis que fan pencions a dit monastir y son Patronats de la señora abadesa y convent, I/3. Speculum de documents, S/21 (1544). Id. S/22 (1625)*. Cal dir que a l'inventari dut a terme l'any 1364, es registren quantitats sensiblement menors, en enumerar les rendes que el monestir rebia de les diferents parròquies. El fet es podria deure tant al fet que només es recullis aquí una part de la renda rebuda, o que no interessés consignar-la enterament, donat que es tractava d'un inventari imposat per tal que les jerarquies eclesiàstiques poguessin determinar el nombre exacta de monges que podia acollir el cenobi. AMP, Lligall 137. *Inventaris*.

al muntant aproximat de les quantitats aportades per almoines i per a la celebració d'aniversaris a les darreries del període en anàlisi, entre el 1409 i 1411. D'aquests anys es conserven uns llibres de comptes, o *Cauteles*²⁷ com se'ls anomena, on es va recollir de forma minuciosa tota la comptabilitat interna del monestir en diferents partides. Però, a més del seguit de despeses, que analitzarem posteriorment, els llibres van anotar en un dels apartats, els diners que va rebre la comunitat en aquells tres anys, en concepte de deixes i d'almoines per a la celebració d'aniversaris²⁸. A banda de la informació que proporcionen de les persones destinatàries d'aquestes deixes, majoritàriament monges, que analitzarem en un altre context, aquest apartat permet establir els beneficis resultants d'aquestes donacions en aquell moment.

Dels dos llibres corresponents als anys 1409 i 1410, han desaparegut alguns dels fulls corresponents a aquest apartat que analitzem, però l'any 1411 apareix complet. La comparació entre els assentaments que es conserven dels dos primers anys i el tercer mostra que les entrades eren quasi bé idèntiques, per tant, es podria aventurar que la quantitat cobrada l'any 1411 podia haver estat similar a la dels anys immediatament anteriors.

Concretament aquest any 1411, el total dels diners donats pels diferents aniversaris i deixes al monestir va pujar la quantitat de 1460 sous. D'aquesta suma, destacaven algunes deixes com els 64 sous donats pels aniversaris de la difunta abadessa sor Francesca sa Portella i sor Constança de Cruïlles; els 50 per sor Bastida, i els 39 per les nobles Elienor de Pinós i Maria de Canet. Tot i la importància d'aquests donatius, la mitja per aniversari sembla situar-se al voltant dels 15 sous anuals. Aquesta quantitat va ser exactament, la donada per a la

²⁷ AMP, *Cauteles*, C/83 (1409-1410); C/84 (1410-1411); C/85 (1411-1412).

²⁸ AMP, *Llibres de Cauteles*, C/83bis (1409-1410); C/84 (1410); C/85 (1411).

celebració dels aniversaris de sor Agnès des Croses, sor Canyelles, sor Odena, sor Maria Lulla, sor Francesca Alexandrina, Sor Saurina Corbera i també, per en Pere Bo.

A més d'aquestes quantitats per a la celebració d'aniversaris, que per tant, no es poden considerar com ingressos nets, es van registrar d'altres donacions fetes per monges ja difuntes destinades a repartir entre totes les monges que formaven la comunitat. No totes les donants van deixar la mateixa quantitat, si bé es pot apreciar una coincidència en vàries d'elles que van estipular un sou per a cada monja. Aquesta va ser la suma deixada per sor Bastida, sor Francesca sa Portella, sor Alexandrina i sor Constança des Puig. Per sobre d'elles es trobava la deixa d'Elienor de Pinós de dos sous per a cada sor, i encara més, la de Maria de Canet que en va donar tres.

La suma total d'aquests darrers donatius pujava l'any 1410, 488 sous, mentre que l'any 1411 havia augmentat a 602. La puja es devia a que en el darrer any s'hi va afegir un donatiu més, el de sor Constança des Puig, amb un sou per a cada monja, i, a més, sembla que la comunitat havia augmentat de seixanta a seixanta sis monges. A la suma cal afegir-hi, també, vuit sous més que es donaven a les dues monges cuineres del monestir.

El fet que aquestes quantitats fossin registrades en els esmentats llibres de Cauteles es devia a que es tractaven d'ingressos periòdics, a l'igual que les pensions de censals i violaris que igualment es registraven en els llibres i, per tant, havien de ser comptabilitzats i distribuïts entre els seus destinataris anualment, juntament amb la resta de diners destinats a sufragar les despeses del monestir que apareixen anotats en diferents partides, d'aquí que no hi apareguin altres tipus de deixes que no tenien una finalitat específica, i que devien ingressar al fons general del monestir al moment de la seva donació.

Des de la seva fundació, el monestir va anar augmentant les seves propietats i rendes, a més dels drets de jurisdicció sobre determinades possessions, que li reportaven, igualment, importants guanys materials. Aquest fet va comportar una creixent acumulació de capital que calia invertir. A aquest, s'hi havien d'afegir les entrades provinents de les dots aportades per les novícies a l'ingressar al convent, ja que, tot i el que disposava la reina en les seves ordinations respecte a l'admissió d'un determinat número de postulants sense necessitat de cap aportació monetària, la documentació notarial deixa constància de l'existència d'aquesta dot a l'ingrés de la novícia.

Ben aviat, doncs, el monestir es va veure amb la necessitat d'invertir aquests rèdits a través de la compra de censals morts i violaris. Tot i les reticències que aquestes inversions suscitaven entre els moralistes i teòlegs per la postura oficial que mantenia l'església respecte de la usura, aquesta forma de crèdit es venia utilitzant ja des de mitjà segle XIII en contractes privats, com la forma més còmode per mobilitzar els estalvis i obtenir-ne uns alts rendiments, de forma acceptable moralment per l'església. A començament del segle XIV la licitud dels censals i violaris era força acceptat, tot i seguir suscitant polèmiques en les que, justament, hi van tenir un paper preponderant els franciscans qui, tal com exposa Josep Hernando en parlar del problema del crèdit, *van crear noves formes d'expressió religiosa específiques per al sector urbà de la societat i, entre aquestes, la justificació ètica de la societat urbana i les seves activitats*²⁹. Va ser precisament un franciscà, Francesc Eiximenis qui, entre els 1374-1383, va intentar demostrar en el seu *Tractat d'Usura*, que aquest tipus de contractes no es podien considerar usuraris i per tant, podien ser acceptats per l'església. Amb la seva obra intervenia en la

29

Hernando, 1983: 113-136.

polèmica encetada cap a mitjan del mateix segle, entre el dominic Bernat de Puigcercós, qui havia estat inquisidor general de Catalunya, favorable a la licitud dels contractes, i els seus adversaris, Ramon Saera, entre d'altres, que el rebutjaven. De fet, ja en aquell moment, no es qüestionava tant el fet si era lícit, o no, moralment, aquests tipus de contractes, sinó el preu que se n'estipulava.

Les dues obres, com ha vingut a demostrar el mateix Hernando, estan tan relacionades entre si, que es poden analitzar com si es tractés d'una sola. A partir d'elles, la controvèrsia sobre la validesa moral d'aquestes inversions es va apaivagar -tot i que la postura oficial de l'església sobre la qüestió no es va fixar fins el 1425-, i aquest tipus de contractes van passar a constituir, des de començament del segle XIV, l'instrument de crèdit més utilitzat, no només entre particulars com a l'inici, sinó per les institucions públiques i eclesiàstiques³⁰.

Tot i que la pèrdua del primer manual notarial del monestir no permet conèixer en quin moment Pedralbes va començar a invertir en aquest tipus de crèdits a llarg termini, podem pensar que va ser ben aviat, ja que els primers contractes d'aquesta mena que es conserven enregistrats en el segon manual del monestir, daten del 1349. És, també, en aquests anys que la universitat de Barcelona va constituir les primeres rendes públiques d'aquests tipus. A partir d'aquest moment, els documents de compra-venda de censals i violaris i els referents al cobrament de les pensions, són nombrosos i continuats al llarg de tot el període que estudiem.

L'anàlisi d'aquesta documentació mostra la importància que van arribar a tenir aquestes inversions com a font de finançament del Comú del monestir però, també, de les monges en particular. Aquest darrer punt és especialment rellevant pel nostre estudi, per l'interessant informació que proporciona sobre el mon i les

30

Hernando, 1983: 113-136; *Id.*, 1989: 9-33; *Id.*, 1990-1991: 9-60.

relacions de determinades monges amb l'exterior.

La documentació del monestir recull un bon nombre de contractes de compra-venda d'aquests tipus de crèdit a llarg termini: Censals morts i Violaris, que mostren la complexitat i diversitat de formes que aquests contractes podien adoptar, depenent, fonamentalment, de quines fossin les parts contractants o el tipus de renda adquirida.

En primer lloc, per la seva importància numèrica però, també, per la seva significació en la composició social del monestir, es troben aquells violaris establerts pels familiars o tutors com a dot de la novícia a l'entrada al convent. Aquests tipus de violaris apareixen durant tot el període en estudi i s'establien per tal d'assegurar el sosteniment de la nova monja al llarg de tota la seva vida, d'aquí que s'estipules la clàusula que el monestir rebria la quantitat determinada en tant visqués la beneficiària.

Al moment d'entrar la novícia, els seus tutors feien donació d'un violari d'una determinada quantitat. En certs casos, aquest document anava acompanyat d'un altre d'acceptació de la novícia per part de la comunitat, i l'època de rebuda de l'esmentat violari. És comú trobar a partir d'aquest moment, el pagament de la pensió anual d'aquest violari per part dels que el van instituir, els seus fills o els fiduciaris testamentaris; també es pot observar els conflictes familiars que es van suscitar en alguns casos, pel seu impagat. Aquest pagament se solia fer anualment al monestir en una sola vegada, en una data determinada, però, es pot trobar també, fraccionat en dos cops, normalment, semestrals.

La documentació recull un bon nombre de violaris d'aquest tipus. Un exemple és l'establert, el 18 de maig del 1356, per Jaume Martí, que actuava com a tutor de Bernadí, fill i hereu dels difunts Gilabert de Corbera i la seva muller Violant, a l'oferir a les germanes Saurineta i Blanqueta, germanes del dit Bernadí,

per a ser admeses al monestir. En aquest acte, Jaume Martí va fer donació a Pedralbes d'una renda anual de 400 sous per sufragar les despeses de les futures monges, quantitat que pagaria dels seus propis bens mentre visqués alguna de les germanes³¹.

Un altre exemple el trobem en l'esberrany d'un contracte notarial del 20 de maig del 1368, en el que Alamanda, muller del difunt Francesc de Santa Coloma, oferia a Elienor, filla seva, per que entrés al monestir amb l'establiment d'un violari de 100 sous de pensió que havia de garantir el seu manteniment futur³².

Com es pot observar en aquests casos, les quantitats establertes en aquests violaris de dot solen ser molt constants al llarg del període, i sense diferències significatives entre les novícies, si exceptuem alguns casos determinats. Generalment, oscil·laven al voltant dels 200-300 sous anuals, tot i que també és corrent trobar-ne de, només, 100. Eren molts pocs els violaris que sobrepassaven aquesta suma per arribar als 400 sous; aquesta quantitat va ser assignada, només, a Geralda Santa Pau a l'entrar al monestir l'any 1350; a Sibilla Ferrer, al 1363 -en aquest cas, desglossat en dos violaris diferents-, i a Margarita Busquets, en ingressar quatre anys més tard. En l'altre extrem, es troba el violari de 50 sous donat a favor d'Alamanda de Guardiola per un probable tutor.

Aquest tipus de violari destinat a garantir el finançament vitalici de les monges podia adoptar una segona modalitat. L'ingrés de les mateixes Saurineta i Blanqueta Corbera en són un exemple. Els familiars o tutors podien aportar com a dot d'entrada una suma de diners determinada, amb la condició que fos invertida pel monestir en la compra d'un violari a favor de la novícia. En alguns casos, aquesta quantitat era donada com a part

³¹ AMP, *1er Manual de Romeu de Sarrià* (1348-1357), fols. 174v-176r. En tractar-se d'un exemple força representatiu, hem transcrit aquest document a l'apèndix documental.

³² AMP, *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370). entre els fols 92v-93r.

de l'herència paterna o materna que, en el seu moment, pogués correspondre a la jove o, com era el fet més normal, equivalia a la seva la totalitat. En aquest darrer cas, la futura monja havia de fer renúncia explícita de qualsevol reclamació futura sobre aquesta herència.

Torna a servir d'exemple l'ingrés de Saurineta i Blanqueta Corbera. El mateix 18 de maig del 1356, Jaume Martí, va donar al monestir, a més de l'esmentada renda anual de 400 sous, 300 lliures barceloneses que havien de servir per a comprar rendes pel manteniment de les dues germanes un cop haguessin ingressat en el monestir. Així ho reconeixien elles mateixes, que amb aquesta quantitat consideraven saldats tots els seus drets successoris sobre l'herència paterna i materna, a la qual renunciaven a favor del seu germà. Dos dies més tard, Jaume Pujol, procurador del monestir, va reconèixer haver rebut de l'esment Jaume Martí les 300 lliures per les dues germanes que havien d'ingressar a la comunitat, a més de 200 sous més per la pitança del convent el dia d'entrada de les novícies³³.

Un cas similar a aquest, havia estat el violari donat al monestir en ingressar Caterina Salada, filla dels difunts Joan Salat i la seva muller Margarida. El 15 de juny del 1349, Francesca de Portella va reconèixer haver rebut de Pere Ferrer, tutor de Bernadó, hereu dels esmentats difunts, tres mil sous per que es comprés un violari per a garantir el manteniment de la dita Caterina. Al mateix temps, el dit Pere Ferrer es va comprometre a comprar ell mateix, un altre violari de 100 sous de renda per la mateixa finalitat. Aquests diners representaven la totalitat dels drets successoris de la nova monja i, en el mateix document, tant la novícia com el convent es comprometien a no reclamar-ne cap altre part en el futur³⁴.

Les quantitats donades d'aquesta manera podien variar

³³ AMP, *1er Manual de Romeu de Sarrià* (1348-1357), fols. 176-180v.

³⁴ AMP, *1er Manual de Romeu de Sarrià* (1348-1357). fols. 15v-17r.

significativament, des d'aquelles amb les que tant sols es podia comprar un violari que assegurés una pensió del tipus mig, entre 200 i 300 sous, i les que permetien a la monja, o al Comú del monestir amb el seu consentiment, a comprar posteriorment, un o diversos violaris o censals amb la qual cosa es podien arribar a cobrar pensions molt més altes.

Si s'optava per a donar el capital per a la compra d'un futur violari al monestir, l'operació era més complexa i requeria d'un seguit de documents. A l'entrar la postulant s'establia el capital donat pels pares o tutors; posteriorment, en un nou document, es recollia la compra d'un violari per part del monestir, a una persona o institució determinada, i s'especificava la pensió anual a cobrar. En un tercer document es deixava constància del reconeixement per part del venedor del capital rebut del monestir, que corresponia a la dot de la monja. Per últim, el monestir estenia l'època de rebuda de la pensió entregada pel venedors.

Aquest conjunt de documents no sempre és troba complet, en molts casos, es redueix als dos de compra-venda: el de la venda de la pensió del violari al monestir, amb la quantitat consignada i la data a pagar, i l'època corresponent del venedor amb el capital rebut del monestir com a preu de compra.

Entremig dels cobraments anuals de pensions, és difícil identificar aquests violaris comprats amb els diners d'ingrés de la novícia, i que formaven part de la seva dot, d'altres que la mateixa monja rebia per donacions de particulars, ja que a diferència dels primers exemples on la relació de parentiu solia ser força clara, en aquest cas, no es pot establir cap relació directa entra les dues parts. Aquestes pensions, tot i que eren cobrades directament pel monestir, es donaven a favor de la monja.

En la majoria dels casos en que s'optava per aquest segon sistema de donació del capital al monestir per a la posterior compra d'un

violari, s'observa que l'ingrés de la novícia havia estat efectuat per un tutor, un cop difunts els pares. Contràriament, quan les novícies eren ofertes pels pares, se solia fer donació directament d'una pensió d'un violari ja existent o que ells mateixos compraven en aquell moment.

Tal com apuntàvem, algunes monges podien rebre una dot considerable a l'entrada, tot depenent del seu status social, o bé podien incrementar els seus ingressos anys més tard, en rebre la part que els corresponia de l'herència paterna o materna, si no n'havien fet renúncia expressa. També es podia donar el cas que el patrimoni particular es veiés augmentat per altres donacions de familiars o particulars, normalment per deixes testamentàries. Aquest capital acumulat era posat igualment en circulació, a través de l'establiment de crèdits a llarg termini, violaris i, també, censals.

Dels exemples recollits a la documentació del monestir, sembla observar-se que les monges per rendibilitzar els seus ingressos, preferien la compra de violaris o censals a particulars més que no a institucions. Les quantitats estipulades en els contractes eren molt variables sense que es pugui establir un tipus mig. D'aquesta manera, el capital inicial aportava, cada cop més beneficis, que s'anaven invertint successivament en la compra de nous crèdits. El seguiment dels manuals notariais permet observar com algunes monges eren beneficiaries de diferents censals i violaris, algun d'ells devia correspondre a l'establert al seu ingrés al monestir, i la resta, a adquisicions posteriors o a donacions al seu favor fetes a través d'aquest mitjà.

El llibre de Censals i Violaris recull d'altres cobraments de pensions que havien estat adquirides amb els diners comuns del monestir, o bé, d'aquest, juntament amb aportacions particulars de determinades monges.

Tot i que algunes monges eren beneficiaries de certs censals morts que cobraven de particulars o universitats, era més corrent

que cobressin violaris. En el cas de cobrar un censal solia correspondre a una donació o una herència familiar. Contràriament, quan el monestir decidia invertir els beneficis de les nombroses rendes patrimonials, sol, o conjuntament amb els diners particulars d'algunes monges, solien adquirir censals morts.

Contràriament a les preferències demostrades per les monges en les seves actuacions particulars, el monestir com a institució va optar, preferentment, per l'adquisició de censals i violaris a institucions públiques, fonamentalment, a les universitats de determinades viles, tot i que, també, es registra la compra a particulars. El seguiment dels diferents manuals al llarg de tot el període permet veure que aquesta va ser una font de finançament important per alguns municipis com Barcelona que estava permanentment endeutat amb el monestir. També el General de Catalunya i la pròpia corona, van ser deutors en determinats moments de Pedralbes.

El 9 de setembre del 1351 el monestir va comprar un censal mort de 7000 sous, a la universitat de la vila de Sant Joan de les Abadesses que li havien de rendir anualment, 500 sous. El 8 de novembre de l'any següent va adquirir un altre censal mort, en aquest cas, a les viles de Falset i Mora, a Tarragona, per un preu de 4000 sous. El capital donat pel monestir a les esmentades viles va ser, en aquesta ocasió, de 56.000 sous. La suma havia de servir per a fer front a la requesta feta a totes les viles per l'infant Pere, comte de Prades, per a sufragar les despeses ocasionades pel matrimoni i viatge de la seva filla, l'infanta Elienor, cosina-germana del rei Pere, amb l'infant Pere, comte de Trípoli, primogènit del rei Hug de Xipre; noces que s'havien de celebrar l'any següent a l'esmentada illa grega.

Una altra inversió important pel monestir va ser la compra feta el 9 d'octubre del 1366, d'un altre censal al noble Ramon d'Anglesola i als homes propis del seu castell, a la baronia de Cabrera. El preu estipulat va ser de 14.000 sous, a canvi d'una

pensió de 1000 sous anuals a pagar per la festa de Sant Lluç. Anys més tard, el 20 de juny del 1372, la mateixa universitat va vendre un segon violari al monestir de 50 sous anuals que li va costar 7.000 sous.

Més significatiu va ser el censal adquirit al noble Bernat de Cabrera i a les diferents universitats que constituïen el seu vescomtat, per preu de 22.000 sous, que li havien de rentar 1.834 sous i quatre diners anualment. Aquesta venda va ser feta el 2 de desembre del 1382, i en ella hi van intervenir de forma directa, tots els homes propis de les dites universitats, els noms de cada un dels quals es troba escrit en el document d'establiment del censal³⁵.

Tots aquests censals morts, i d'altres dels que no n'hem pogut trobar el document de compra-venda en els manuals notariais, van ser anotats en un llibre on es duia de forma exclusiva, la comptabilitat dels censals i els violaris comprats pel monestir. El llibre titulat *Comptes de Violaris i Censals*³⁶, abraça des de l'any 1386 al 1392. Els diferents exercicis no es comptaven en anys naturals, sinó que començaven el mes de maig i es tancaven a l'abril de l'any següent, tot i que l'inventari final es feia el desembre; curiosament, no es troba mai cap anotació del mes d'abril.

Així el primer any que es va registrar compren des del mes del maig del 1386 a l'abril de l'any següent. En aquest primer any, la quantitat cobrada va ascendir a 2.171 lliures, 15 sous i 4 diners, que corresponia a la suma de diferents censals i violaris, comprats pel monestir en diferents èpoques. El llibre,

³⁵ Totes les compres-vides de violaris i censals, els seus cobraments, així com els documents referents a les entrades de novícies al monestir, es troben recollits en els 14 Manuals Notariais que abracen els anys que estudiem: 1348-1411 i que es troben guardats a l'arxiu del propi monestir. Cal recordar que el primer manual amb els documents redactats pel notari Guillem Turell entre el 1342 i el 1348, es troba desaparegut.

³⁶ AMP, *Comptes de Violaris i Censals* (1387-1392), V/4.

només recull aquells contractes en els que intervenia el comú del monestir, sol, o juntament amb capital d'algunes monges, però no aquells violaris que cobraven les monges de forma particular; aquests, sembla, només quedaven registrats als manuals notariais.

Les quantitats cobrades en aquest exercici 1386-87, es van repartir de la forma que observem en el següent quadre.

-QUADRE III-

VIOLARIS I CENSALS COBRATS PEL MONESTIR L'ANY 1386/87 (Quantitats en Sous/b)					
Tipus Renda	Venedor	Comprador	Qtat a cobrar	Qtat cobrada	Data
Censal Mort	Univ. Barna	Monestir	1000	1000	1386/21/5
Censal Mort	Univ. de Barna	Monestir	4000	4000	1386/21/5
Violari	Arnau ça Bastida	Monestir/ Sor Bastida Germana	300/ 100	400	1386/-/5
Violari	Arnau Ferrer	Sor Ferrera Germana	300	300	1386/-/5
Censal Mort	Univ. Vilafran.	Sors: Pallars/ Nagera/ Alexandrina	100/ 100/ 300	500	1386/20/5
Violari	Bernat Cunill	Sor Cunilla Germana	200	200	1386/-/6
Violari	Bg de Sarrià	Sor Sarrià Filla	500	300	1386/-/6
Violari	Jaume des Solans	Monestir/ Sor Solans, Filla	300 200	500	1386/-/6
Censal Mort	Guillem Moreres	Sors: Pallars/ Cruïlles	100	100	1386/3/6
Censal Mort	Berenguer Anglesola	Monestir/ Sors: Canelles/ Ricarda	400 50 50	500	1386/-/6

Censal Mort	Univ. Barna	Monestir	1000	1000	1386/20/7
Censal Mort	Ot de Montcada	Monestir	500	500	1386/-/7
Violari	Id.	Sors: M i B.Montcada Filles	1000	1000	1386/-/7
Censal Mort	Univ. de Tous	Monestir/ Diverses monges	1600	1600	1386/21/7
Censal Mort	Univ. de Barna	Monestir	1060	1060	1386/23/7
Violari	Pere ça Costa	Monestir/ Sor Costa Germana	100 100	200	1386/-/8
Violari	Fc Agustí	Monestir/ Sor Agustí Filla	200 100	300	1386/-/8
Violari	Bn Marquet	Sor Marquet	300	300	1386/16/8
Violari	Bn Turell	Sor Turell	300	300	1386/-/8
Violari	Bg de Mediona	Monestir	400	400	1386/15/8
Violari	Bn de Busquets	Sor Busquets Filla	400	300	1386/1/9
Violari	Bn de Corbera	Sor Corbera Filla	300	300	1386/-/9
Censal Mort	Univ. de Perpinyà	Monestir	300	300	1386/1/9
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	1650	1650	1386/21/9
Censal Mort	Univ. Anglesola	Monestir	1000	1000	1386/-/10
Censal Mort	Hereus de Inf.Pere/ U. Prades	Monestir	4000	4000	1386/1/11
Censal Mort	Univ. de Barna	Monestir/Dive rses Sors	1000	1000	1386/-/11
Violari	Pere de Gualbes	Sor Gualbes Germana	300 100	300 80	1386/-/11
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	1500	1500	1386/1/11

Violari	Na Santa Pola	Sor Santa Pola Filla	400	300	1386/-/11
Censal Mort	Univ. Anglesola	Monestir/ Sor Gualbes	300	300	1386/-/11
Violari	Jurats de Tortosa	Monestir	500	500	1386/1/12
Censal Mort	Bernat de Cabrera/ Univ. Vesc Cabrera	Monestir	1834,4	1834,4	1386/3/12
Censal Mort	Bernat de Cabrera	Diverses Sors	1083	1083	1386/-/12
Censal Mort	Arnau d'Orcau	Monestir/ Sor Costa	1093 57	1150	1386/-/12
Censal Mort	Vila de Piera	Sors: Bayols/Vila	600	600	1386/-/12
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	2308,2	2308,2	1387/10/1
Censal Mort	Univ. de Barna	Monestir/ Sors: Dalmau Castellvell	1550 25 25	1600	1387/16/2
Violari	Arnau Ferrer	Sor Ferrera Filla	300	300	1387/-/2
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	550	550	1387/7/2
Censal Mort	Univ. de Barna	Monestir	1000	1000	1387/2/2
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	1050	1050	1387/25/2
Censal Mort	Jaume Barús	Monestir	20	20	1387/-/3
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	1200	1200	1387/19/3
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	950	950	1387/23/3
Censal Mort	Univ. de Barna	Diverses Sors	600	600	1387/-/3
TOTAL COBRAT			2.171 LL 15 SS 4 DN		

Els resultats econòmics obtinguts als anys següents no van variar massa dels exposats, ja que les entrades van ser, pràcticament, les mateixes, amb algunes oscil·lacions a la baixa, que es podien deure al fet de no haver-se cobrat la totalitat de les quantitats estipulades (tal i com es pot veure a la taula, no sempre es pagava el que s'havia acordat), o bé, que s'hagués extingit algun dels violaris.

Els beneficis obtinguts pel monestir pel cobrament d'aquestes pensions al llarg d'aquest període van ser les següents:

-QUADRE IV-

EXERCICI	QUANTITAT COBRADA
1386-1387	2.171 Ll 15 Ss 4 Dn
1387-1388	2.137 Ll 14 Ss - Dn
1388-1389	1.872 Ll 18 Ss 2 Dn
1389-1390	2.136 Ll 13 Ss 7 Dn
1390-1391	1.909 Ll -- Ss 3 Dn
1391-1392	1.918 Ll -- Ss 9 Dn

Com mostra el quadre adjunt, del total de les 46 pensions cobrades pel monestir al llarg del primer exercici registrat, la major part, 29, corresponien a censals, enfront als 17 que eren violaris. Si exceptuem dos casos, el violari pagat per Berenguer de Mediona el 15 d'agost del 1386, i el dels jurats de Tortosa, satisfet l'1 de desembre del mateix any, que tenien com a destinatari el comú del monestir, la resta s'havien establert a favor d'una o dues monges. Sembla que aquests últims corresponien a les pensions atorgades al moment d'entrada de la novícia al convent, ja que la relació familiar entre les dues parts és clara. Aquests diners anaven a parar al fons comú del monestir, si bé seguien sent a benefici, exclusiu, de la monja.

La resta de pensions corresponen a censals morts adquirits de les rendes del monestir i, en alguns casos, afegint-hi diners que semblen propis d'algunes germanes. Tot i que el fet que algunes monges apareguin designades com a beneficiaries de pensions no implica, necessàriament, que elles haguessin prestat els diners per a la seva adquisició, no obstant, sembla no haver-hi cap dubte, que, en alguns casos, es va utilitzar la dot d'algunes d'elles en l'institució de certs crèdits.

El primer censal que recull el llibre comprat conjuntament amb diners comuns i els corresponents a dots particulars, data del 21 de juliol del 1386. L'assentament corresponent al cobrament d'aquesta pensió pagada per la universitat de Tous, especifica clarament, que va ser comprat amb diners del monestir i amb els corresponents a les dots de Sor Serena Toralles, Sor Margarita Nagera i la seva germana, sor Subirana Nagera. A més, s'hi afegia una quantitat de sor Constança de Cruïlles que havia de servir com a dot de Violant, neboda d'un altre monja, sor Alamanda de Guardiola. També amb diners d'aquesta procedència es va adquirir el censal que la Universitat de Barcelona pagava el 7 de febrer del 1387, en aquest cas, la dot de Felipa Dalmau i de Blanquina des Bayols.

El 21 de setembre de l'any anterior, el monestir ja havia cobrat una altre quantitat de diners de la universitat de Barcelona, 1.650 sous, com a pensió d'un censal mort. Es tractava, en aquest cas, de la suma de diverses pensions que el consistori barceloní havia d'abonar a persones diferents les quals n'havien fet deixa al monestir i/o a algunes monges en particular, com a beneficiàries. Una part del que es cobrava corresponia a un censal que havia estat adquirit anteriorment, a la mateixa universitat per Jaume des Pujol, procurador del monestir, amb la condició que a la seva mort s'hauria de seguir pagant a l'abadessa i a la seva germana, sor Francesca des Pujol, monja de Pedralbes; un cop aquestes haguessin mort, el beneficiari seria el propi monestir. A aquest, se li sumava un segon censal adquirit per Bernat Janer que, igualment, va deixar com a

beneficiària a la seva germana monja, sor Antonia Janera; per últim, s'hi afegia la pensió corresponent a un altre censal del que les beneficiàries eren diverses monges del monestir: Sor Constança sa Bastida, sor Mariana Ferrera i sor Gualbes. El monestir va cobrar la suma total de tots aquestes censals per després repartir les quantitats corresponents a cada part beneficiada.

Trobem d'altres pagaments fets per la mateixa universitat el mes de novembre del 1386, per dos censals de 1000 i 1500 sous, que tenien com a destinatàries diferents monges. Entre aquestes tornem a trobar a sor Constança de Cruïlles, a sor Bastida, sor Gualbes i sor Francesca des Pujol, juntament amb sor Vallsica, sor Santa Pola, sor Geraldina de Pallars, sor Storga, sor Alexandrina, sor Maria Lulla, noms que tornem a trobar, igualment com a beneficiàries d'altres pensions.

El mes de desembre, el monestir va anotar 1.083 sous corresponents a un altre censal, en aquest cas establert per diferents universitats del vescomtat de Cabrera. Aquest havia estat comprat igualment, amb una suma de diners provinents de diversos fons. D'una banda, d'un violari entregat a l'entrada d'una novícia: sor Ferrera; altres, potser, aportats per diverses monges que apareixen designades com a beneficiàries; per últim, una quantitat donada per la mare d'una monja, Madona Simoneta des Bayols, per a cobrir la celebració d'aniversaris per a la seva ànima.

La major part dels censals adquirits a diverses universitats, principalment a la de Barcelona, ho van estar de la manera esmentada: amb la suma de capitals provinents del fons comú -de vegades, diners corresponents a pensions pagades per altres universitats, com la de Piera-, i, a més, de les dots de diverses novícies, i, presumiblement, del patrimoni particular de certes monges.

El llibre va registrar també, un censal comprat, particularment,

per una monja, que va designar diversos beneficiaris. D'una banda, la Seu de Barcelona, per a la celebració de diversos aniversaris per les festes de sant Miquel, sant Pere i santa Caterina, d'altra, als frares i clergues del monestir de Pedralbes, a raó de 12 diners cadascun, per celebrar, igualment, aniversaris. Una última part d'aquest censal s'havia de repartir entre sor Elienor de Pinós i sor Geraldina de Pallars a parts iguals, 100 sous a cada una, exemple de l'especial relació que sembla s'establia entre certes monges, tema del tractarem en un altre apartat.

A més de les dades recollides pel *Llibre de Violaris*, la resta de documentació mostra que el monestir va invertir un considerable capital en aquest tipus de crèdits, comprant un bon nombre de censals i violaris a particulars i institucions, preferentment, com hem vist, universitats. De totes elles destaca especialment, la de Barcelona que va mantenir un deute continu amb el monestir al llarg de tot el període, amb la venda constant de censals per a pal·liar la seva manca de liquidesa.

Tal com va demostra Yvan Roustit³⁷ en parlar del deute públic a Barcelona al llarg del segle XIV, la universitat barcelonina va recórrer ben aviat a l'emissió de deute públic per a finançar-se, i un dels seus principals creditors va ser el monestir de Pedralbes. A partir del 1355, la venda de censals i violaris per part de l'institució va augmentar per tal de front a la política imperialista del rei Pere amb ocasió de la guerra amb Castella.

Segons els llibres de registre del deute de la pròpia universitat, el 1361 el cenobi havia adquirit 9 violaris i censals, 25 anys més tard, el llibre del monestir mostra que havien augmentat a 15. La relació entre les dues institucions va ser constant i beneficiosa per les dues parts. D'una banda, el Consell barceloní amb la venda de pensions va aconseguir disposar de diners de forma constant i a un interès més baix que

³⁷ Roustit, 1954: 15-155.